

YIL : 2025
CİLT: 3 SAYI: 2

ISSN: 3023-5812

JOURNAL OF ECONOMIC RESEARCH
YEAR: 2025 VOLUME: 3 ISSUE:2

KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
KÜTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY

İ.İ.B.F.
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

İKTİSAT BÖLÜMÜ
DEPARTMENT OF ECONOMICS

İktisadi Araştırmalar Dergisi / Journal of Economic Research

ISSN: 3023-5812

YIL / YEAR 2025 CİLT / VOLUME: 3 SAYI / ISSUE: 2

Sahibi / Publisher

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak

Baş Editör / Chief Editor

Prof. Dr. Hüseyin Önder

Editör / Editor

Doç. Dr. Özer Özçelik

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ramazan Kılıç (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Gökhan Demirtaş (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Birol Erkan (İskenderun Teknik Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Taner Güney (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ali Kabasakal (Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet Karagöl (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Cüneyt Koyuncu (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Erol Kutlu (Anadolu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Süleyman Emre Özcan (Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Mustafa Özer (Anadolu Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Rasim Yılmaz (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Kırca (Ordu Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Mehmet Şengür (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye)

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Babayiğit (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Dr. Emre Gökçeli (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)

Sekretarya / Secretariat

Arş. Grv. Oktay Karaçay (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)

Kapak Tasarım / Cover Design

Prof. Dr. Hüseyin Önder

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Selçuk Akçay (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Prof. Dr. Varadaraj Aravamudhan (Alliance University, Hindistan)

Prof. Dr. Jülide Koyuncu (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Durmuş Çağrı Yıldırım (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Józwik Bartosz (The John Paul II Catholic University of Lublin, Polonya)

Doç. Dr. Eltun İbrahimov (Nakhchivan State University, Azerbaycan)

Doç. Dr. Nino Mikiashvili (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan)

Doç. Dr. Seyil Najimudinova (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)

Doç. Dr. Fitri Santi (University of Bengkulu, Endonezya)

Doç. Dr. Salaheddine Sari Hassoun (University Centre of Maghnia, Cezayir)

Doç. Dr. Tina Segota (University of Maribor, Slovenya)

Doç. Dr. Aziza Syzdykova (Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Kazakistan)

İktisadi Araştırmalar Dergisi Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü tarafından yılda 2 defa (Haziran ve Aralık) yayımlanan hakemli bir dergidir. İktisat, çalışma ekonomisi, ekonometri, maliye alanları ile iktisat bilimi ile alakalı disiplinler arası çalışmalara açıktır. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilecek bilimsel çalışmalar Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılabilir. Derginin temel amacı; açık erişim yolu ile bilginin paylaşarak değere dönüşümünü sağlamaya yönelik katkıda bulunmaktır.

İktisadi Araştırmalar Dergisi aşağıdaki endeksler tarafından taranmaktadır.

Sayı Hakemleri

Prof. Dr. Ali elikkaya	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt Koyuncu	Bilecik şeyh Edebalı Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Buyar	Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Dr. Ercan Yaşar	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Cemal Ersin Silik	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Güner Tuncer	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Rüya Ataklı Yavuz	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlhan KORKMAZ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÇİFÇİ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Murat Mere	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Nazlı Tekman Ordu	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Tülin Tunç	Mersin Üniversitesi

İçindekiler / Contents

N11 Ülkelerinde Ekonomik Karmaşıklık Endeksi ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining the Relationship Between the Economic Complexity Index and Foreign Direct Investment in N 11 Countries

Fehime Günbegi.....1

Türkiye Dördüncü Dünya Göçebe Oyunlarının Yerel Perakende İşletmeler Üzerindeki Etkisi: İznik Uygulaması

The Impact of Fourth World Nomad Games on Local Retail Businesses in Türkiye: The İznik Case Study

Ali Şen - Ekrem Seyfi.....11

The Economic Implications of Brexit: A Comparative Macroeconomic Assessment of European Countries

Brexit'in Ekonomik Yansımaları: Avrupa Ülkelerinde Makroekonomik Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme

Hasan Durğun.....24

Politik İstikrarın Bedeli: Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Politik İstikrar, Gelir Eşitsizliği ve Dijitalleşme Bağlantısı

The Price of Political Stability: The Nexus of Political Stability, Income Inequality and Digitalization in Emerging Market Economies

Şeyma Yılmaz Kuşcuoğlu.....36

Engelli Bireylere Sağlanan Vergisel Avantajlar: Azerbaycan – Türkiye Karşılaştırması

Tax Advantages Provided to Disabled Individuals: The Comparison Between Azerbaijan and Türkiye

Betül Ertuğrul.....52

N11 Ülkelerinde Ekonomik Karmaşıklık Endeksi ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining the Relationship Between the Economic Complexity Index and Foreign Direct Investment in N 11 Countries

Fehime Günbeği¹

¹Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Bigadiç Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, fehimegunbeği@balikesir.edu.tr, Orcid Id: 0000-0003-1410-4452

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

*Ekonomik Karmaşıklık Endeksi,
Doğrudan Yabancı Yatırımlar,
Kişi başına Düşen Milli Gelir,
Panel Veri Analizi*

Jel Kodları: C23, F43, O40

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 30/09/2025
Düzeltilme Tarihi: 17/11/2025
Kabul Tarihi: 19/11/2025

ARTICLE INFO

Keywords

*Economic Complexity Index,
Foreign Direct Investment,
Per Capita Income,
Panel Data Analysis*

Jel Codes: C23, F43, O40

Article History:

Received: 30/09/2025
Received in revised form:
17/11/2025
Accepted: 19/11/2025

ÖZET

Bu çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik karmaşıklık üzerindeki etkileri incelenmektedir. Analiz 1998-2023 yıllarını kapsamakta olup, örneklem kümesi, Dünya Bankası'nın veri tabanında yer alan ve N11 olarak adlandırılan ülkelerden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan temel değişkenler; Ekonomik Karmaşıklık Endeksi (ECI) ve doğrudan yabancı yatırımlardır (FDI). Kişi başına düşen milli gelir (GDPPC) ise kontrol değişkeni olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Regresyon analizine geçmeden önce, değişkenler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar değişkenlerin pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, değişkenlerin birbirini destekleyici şekilde hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Ardından panel veri seti kullanılarak panel regresyon analizi uygulanmış ve model aracılığıyla değişkenlerin Ekonomik Karmaşıklık Endeksi üzerindeki etkileri ölçülmüştür. Panel regresyon analizinin sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar ile kişi başına düşen milli gelirin Ekonomik Karmaşıklık Endeksi (ECI) üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre hem doğrudan yabancı yatırımların hem de kişi başına düşen milli gelirin ekonomik karmaşıklık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğu ortaya konmuştur. Bu sonuç, yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde teknoloji ve bilgi transferi yoluyla üretim yapısını daha sofistike hale getirdiğini ve bunun da ekonomik karmaşıklığı artırdığını göstermektedir. Aynı şekilde, kişi başına gelirdeki artışın, ülkelerin daha karmaşık ürünler üretme ve ihraç etme kapasitesini desteklediği anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

This study examines the effects of foreign direct investment (FDI) on economic complexity. The analysis covers the period from 1998 to 2023, and the sample consists of the countries classified as N11 in the World Bank database. The main variables used in the research are the Economic Complexity Index (ECI) and foreign direct investment (FDI), while per capita income (GDPPC) is included as a control variable. Prior to conducting the regression analysis, a correlation analysis was performed to evaluate the relationships among the variables and the results indicated positive correlations. This finding suggests that the variables move in a mutually supportive manner. Subsequently, a panel regression analysis was applied using the panel data set and the model was used to measure the effects of the variables on the Economic Complexity Index. According to the results of the panel regression analysis, foreign direct investment and per capita income have significant effects on the Economic Complexity Index (ECI). The findings reveal that both foreign direct investment and per capita income exert statistically significant and positive effects on economic complexity. This outcome indicates that foreign investments enhance economic complexity in developing countries by making the production structure more sophisticated through technology and knowledge transfer. Similarly, the increase in per capita income supports countries' capacity to produce and export more complex products.

GİRİŞ

Küresel ekonomide rekabetin giderek yoğunlaştığı günümüzde, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma stratejilerinde dikkat çeken iki temel unsur ön plana çıkmaktadır. Bu unsurlardan ilki üretim yapısının çeşitliliği diğeri ise yüksek katma değerli sektörlerle yatırımların gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda, Ekonomik Karmaşıklık Endeksi (ECI), bir ülkenin üretim sürecindeki bilgi yoğunluğunu ölçerek ihracat portföyünün sofistikasyonunu ve kalkınma düzeyine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (FDI) ise bir ülkeye olan uluslararası sermaye güveninin ve ekonomik potansiyelin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Küresel ekonomik sistemde yaşanan yapısal dönüşümler ve teknolojik ilerlemeler, ülkelerin kalkınma stratejilerini yeniden şekillendirmiş, üretim yapısının niteliği ve çeşitliliği, sürdürülebilir büyümenin temel belirleyicilerinden biri haline gelmiştir. Geleneksel üretim faktörlerinin ötesine geçilerek bilgi, teknoloji ve inovasyon odaklı ekonomik modellerin ön plana çıktığı bu yeni düzende, ülkelerin küresel değer zincirlerindeki konumları da değişime uğramaktadır. Bu bağlamda, bir ülkenin üretim kapasitesinin bilgi yoğunluğu, teknolojik derinliği ve ihracat yapısının çeşitliliği gibi unsurları temel alan Ekonomik Karmaşıklık Endeksi (ECI), ekonomik kalkınmışlık düzeyinin ölçülmesinde güçlü bir gösterge olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik karmaşıklık endeksinin bir diğer önemli avantajı, 128 ülkenin üretken özellikleri için ihracatları üzerinden karşılaştırmalı analiz yaparak geniş kapsamlı bir anlayış sunmasıdır (Hidalgo & Hausmann, 2009).

ECI, yalnızca mevcut ekonomik durumu değil, aynı zamanda gelecekteki büyüme potansiyelini de analiz etmeye imkân tanıyan, dinamik ve çok boyutlu bir değerlendirme aracıdır. Ayrıca ekonomik karmaşıklık endeksinin ülkeler arası GSYİH farklılıklarını açıklayabilme gücü ve ekonomik faaliyetleri öngörebilme kapasitesi de oldukça önemlidir (Abbasi vd. 2021).

Başka bir ifadeyle küresel sermaye akımlarının yöneldiği alanlar, ülkelerin ekonomik yapılarının yatırımcılar tarafından nasıl algılandığını da yansıtmaktadır. Özellikle doğrudan yabancı yatırımlar yalnızca finansal sermaye girişi sağlamamakta; aynı zamanda istihdam yaratılması, yeni teknolojilerin transferi, know-how paylaşımı ve dış pazarlara erişim gibi çok yönlü etkileriyle gelişmekte olan ekonomiler için kritik bir kalkınma aracı işlevi de görmektedir (Alfaro, 2017). Bu nedenle, doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörlerin kapsamlı biçimde analiz edilmesi, sürdürülebilir büyüme politikalarının oluşturulması açısından büyük önem arz etmektedir. Makroekonomik istikrar, kurumsal yapı, altyapı kalitesi ve siyasi risk gibi unsurlar doğrudan yabancı yatırım kararlarında önemli rol oynamakla birlikte, son yıllarda üretim yapısının karmaşıklık düzeyi de yatırımcıların karar alma süreçlerinde dikkate aldığı faktörler arasına girmiştir.

Bu çalışma, Goldman Sachs tarafından ekonomik potansiyelleri doğrultusunda “geleceğin büyük ekonomileri” arasında gösterilen ve dinamik yapılarıyla dikkat çeken Next Eleven (N-11) ülkelere ait veri setleri kullanılarak yapılmıştır. Çalışma ECI ile FDI arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. N-11 (Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Meksika, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Türkiye, Güney Kore, Vietnam) ülkeleri, demografik avantajları, hızlı sanayileşme eğilimleri ve genişleyen iç pazarlarıyla küresel yatırımcıların ilgisini çeken bir grup oluşturmaktadır. Ancak bu ülkelerde üretim yapılarının ne derece sofistike olduğu ve bu durumun yabancı yatırım kararlarını nasıl etkilediği literatürde sınırlı ölçüde ele alınmıştır. Bu nedenle, söz konusu ilişkinin ayrıntılı biçimde incelenmesi hem akademik literatüre katkı sağlayacak hem de politika yapımcılar ile yatırımcılar için uygulanabilir öneriler geliştirilmesine olanak tanıyacaktır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür incelendiğinde, ekonomik karmaşıklık konusundaki öncü çalışmanın Hidalgo ve Hausmann (2009) tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Çalışmalarında, ülkelerin ve ürünlerin ekonomik karmaşıklığını ölçmeye yönelik yeni bir yöntem sunulmuş, bu ölçütlerin ülkelerin sahip olduğu üretim yeteneklerini yansıttığı, kişi başına gelir ile güçlü biçimde ilişkili olduğu, gelecekteki ekonomik büyümeyi öngörebildiği ve gelecekteki ihracat yapısının karmaşıklığını tahmin edebildiği gösterilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, ekonomik gelişmişlik düzeyinin üretim yapısının karmaşıklığı ile anlamlı şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Felipe vd. (2012) çalışmalarında, "yansımalar yöntemini" kullanılarak ürün ve ülke düzeyinde ekonomik karmaşıklık ölçütlerini hesaplamış; 5.107 ürün ve 124 ülke sıralamışlardır. Bulgular en karmaşık ürünlerin makine, kimya ve metal sektörlerinde yer aldığını; en az karmaşık ürünlerin de ham maddeler, emtialar, kereste, tekstil ve tarım ürünleri olduğunu ortaya koymaktadır. Dünya genelinde en karmaşık ekonomiler Japonya, Almanya ve İsveç iken; en düşük karmaşıklığa sahip ülkeler Kamboçya, Papua Yeni Gine ve Nijerya'dır. Karmaşıklığı yüksek ürünlerin başlıca ihracatçıları yüksek gelirli ülkelerken, daha az karmaşık ürünleri ihraç eden ülkeler çoğunlukla düşük gelirli ülkelerdir. Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise gelir düzeyi arttıkça, karmaşık ürünlerin ihracattaki payının arttığı; buna karşılık, düşük karmaşıklığa sahip ürünlerin payının azaldığıdır.

Balac (2015) çalışmasında, 1980-2010 yıllarını kapsayan, 73 ülkeye ait bir veri seti kullanarak, DYY ile üretim kapasitesi arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Dinamik panel veri analizi yoluyla elde edilen bulgular, DYY'nin hem ekonomik çeşitlenme

hem de üretim sofistیکasyonu üzerinde anlamlı ve pozitif etkileri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, DYY'nin üretim kapasitesini artırdığı sonucuna ulaşmaktadır.

Mealy vd. (2019) çalışmalarında, Ekonomik Karmaşıklık Endeksi (ECI) ve Ürün Karmaşıklık Endeksi (PCI) için çeşitli matematiksel yorumlar sunmakta ve bu yorumların ihracat ve bölgesel verilere yönelik analizlerde nasıl açıklayıcı içgörüler sağladığını göstermektedir. ECI ve PCI'nin ihracat verilerine uygulanması, ülkeler arasındaki uzmanlaşma desenlerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Teknolojik olarak daha karmaşık ürünler (yüksek PCI değerine sahip) genellikle yüksek gelirli ve yüksek ECI değerine sahip ülkeler tarafından ihraç edilmektedir. Bu bulgu, teknolojik ilerlemenin kalkınma sürecindeki kritik rolüne vurgu yapmaktadır.

Antonietti ve Franco (2021) çalışmalarında, daha fazla doğrudan yabancı yatırım (DYY) alan ülkelerin ekonomik karmaşıklık düzeylerinin artıp artmadığını incelemişlerdir. 1995–2016 yılları arasındaki dönemi ve 117 ülkeyi kapsayan verilerle yapılan analizde, DYY ile ekonomik karmaşıklık arasındaki ilişki panel VAR yöntemi ve tepki fonksiyonlarıyla değerlendirilmiştir. Sonuçlar, kişi başına düşen DYY stokundaki artışın ekonomik karmaşıklığı artırdığını, ancak ekonomik karmaşıklıkındaki artışın DYY stokunu aynı yönde etkilemediğini göstermektedir. Ayrıca bu etkinin oldukça sınırlı olduğu ve yalnızca kişi başına geliri, eğitim düzeyi, hizmet sektörü payı veya finansal gelişmişlik düzeyi ortalamanın üzerinde olan ülkelerde ortaya çıktığı belirlenmiştir. Ayrıca, sadece sıfırdan yapılan (greenfield) yatırımların gelişmiş ülkelerde ekonomik karmaşıklığı artırdığı bulunmuştur. Daha az gelişmiş ülkelerde ise yalnızca bilgi yoğunluğu yüksek greenfield yatırımların ekonomik karmaşıklık üzerinde çok sınırlı ve kısa süreli bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

Karabıyık (2021), BRICS-T ülkelerinde ekonomik karmaşıklık ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Araştırmada 1995–2017 dönemine ait panel veriler kullanılmış ve serilerde yatay kesit bağımlılığı ile değişen varyansın varlığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, değişkenlerin durağanlık durumu yatay kesit genişletilmiş Dickey-Fuller testi ile test edilmiş, değişkenler arasındaki nedensellik Dumitrescu-Hurlin testiyle analiz edilmiş ve ilişkinin büyüklüğü uygulanabilir genelleştirilmiş en küçük kareler (FEGLS) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular, ekonomik karmaşıklığın doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına tek yönlü bir nedensellik taşıdığını ve aynı zamanda bu yatırımlar üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Doru (2022), Türkiye ekonomisinde ekonomik karmaşıklık ile doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişleri arasındaki etkileşimi incelemiştir. Çalışma, 1995–2020 dönemine ait verilerden yararlanarak eş-bütünleşme ve nedensellik analizlerini kapsamaktadır. Bulgular, değişkenler arasında uzun vadeli bir eş-bütünleşme ilişkisinin mevcut olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, DYY girişlerinin, ticari açıklığın ve patent başvurularının ekonomik karmaşıklık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Granger nedensellik testine göre ekonomik karmaşıklıktan DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Ekonomik karmaşıklık verisini içeren alanla ilgili yapılan diğer akademik çalışmalar aşağıda özetlenmektedir.

Çeştepe ve Çağlar (2017), 1982–2012 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye'nin de içinde bulunduğu 86 ülkeyi kapsayan bir panel veri analizi yapmışlardır. Altışar yıllık dönemlere ayrılan veriler üzerinden gerçekleştirilen analiz, ekonomik karmaşıklık endeksinin kişi başına düşen milli gelir üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin üretim yapısının Güney Kore ve Japonya gibi yüksek teknolojiye sahip ülkelerin sektör yapısına benzerlik göstermesi halinde, ekonomik büyümenin daha yüksek oranlara ulaşabileceği sonucuna varılmıştır.

Soyyigit (2018), 1990–2016 dönemini kapsayan çalışmada, OECD'nin kurucu ülkelerinde kişi başına düşen GSYH ile ekonomik karmaşıklık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, panel eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. Analiz bulguları, iki değişken arasında genel olarak istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Ancak, belirli ülkeler için farklı sonuçlar elde edilmiştir. ABD, Kanada, Yunanistan, Avusturya ve İrlanda'da bu ilişki pozitif yönde iken, Norveç'te negatif bir ilişki gözlemlenmiştir.

Soyyigit vd. (2019), 1970–2016 dönemine ait verilerden yararlanarak G-20 ülkeleri için ihracat, ekonomik karmaşıklık endeksi ve sabit sermaye yatırımlarının kişi başına düşen gelir üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Araştırma sonuçları, Almanya, Endonezya, Brezilya, Çin, Meksika, Güney Kore, Japonya, ABD ve Türkiye'de ekonomik karmaşıklık endeksinin kişi başına gelir üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, Avustralya, Kanada, Suudi Arabistan, Birleşik Krallık ve Arjantin'de bu ilişkinin negatif yönlü olduğu belirlenmiştir. Brezilya örneğinde ise hammadde ve ara mal ihracatının artmasına karşın mamul ürün ihracatındaki payın düşmesi dikkat çekmekte, buna rağmen ekonomik karmaşıklık düzeyi ile kişi başına gelir arasında anlamlı ve olumlu bir bağ tespit edilmiştir.

Şeker (2019), 1989–2017 dönemini kapsayan çalışmada Türkiye'de ekonomik karmaşıklık endeksi ile teknolojik gelişme, yüksek teknoloji ihracatı ve sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi zaman serisi yöntemleriyle incelemiştir. Johansen ve Gregory-Hansen eşbütünleşme testleri, ekonomik karmaşıklık endeksi ile yüksek teknoloji ürün ihracatı, yerli patent başvuruları ve sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermiştir. Nedensellik analizleri ise, ekonomik karmaşıklık endeksi ile yüksek teknoloji ürün ihracatı ve yerli patent başvuruları arasında çift yönlü

bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında, brüt sabit sermaye yatırımlarının ekonomik karmaşıklık, yüksek teknoloji ihracat ve yerli patent başvuruları üzerinde tek yönlü bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

Yıldız ve Yıldız (2019), 1970–2016 yıllarını kapsayan çalışmalarında, Hindistan, Çin, Filipinler, Malezya, Tayland, Brezilya, Türkiye, Güney Afrika, Meksika ve Endonezya'dan oluşan 10 yeni sanayileşen ülkeyi incelemiş ve ekonomik karmaşıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Araştırmada, reel GSYH ve ekonomik karmaşıklık endeksi verileri kullanılmış ve Konya (2006) tarafından geliştirilen nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar, Malezya, Güney Afrika ve Meksika'da ekonomik karmaşıklığın ekonomik büyümeyi tek yönlü olarak etkilediğini, Çin'de ise iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Nışancı vd. (2019), G8 ülkelerini kapsayan çalışmalarında, ekonomik karmaşıklık endeksi, kişi başına gelir ve ihracat arasındaki ilişkileri panel nedensellik yöntemleriyle incelemişlerdir. Granger nedensellik testi sonuçları, kişi başına gelirden ekonomik karmaşıklık endeksine doğru anlamlı bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik analizi, ihracatın hem kişi başına gelire hem de ekonomik karmaşıklık endeksine doğru nedensel etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, gelişmiş ekonomilerde büyüme, üretim yapısının karmaşıklığı ve dış ticaret performansı arasındaki karşılıklı etkileşimin önemini vurgulamaktadır.

Doyar ve Yaman (2020), ekonomik karmaşıklık, gelir düzeyi ve yüksek teknoloji ihracatı arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemek amacıyla Türkiye'ye ait 1989–2017 dönemi yıllık verilerini kullanarak vektör otoregresyon (VAR) modeli uygulamışlardır. Etki-tepki analizlerinden elde edilen sonuçlar, değişkenlerin en çok kendi gecikmeli değerlerinden etkilendiğini göstermektedir. Bununla birlikte, ekonomik karmaşıklık endeksi ve yüksek teknoloji ihracatının gelir düzeyinden; gelir değişkeninin ise ekonomik karmaşıklık endeksinden etkilendiği saptanmıştır. Varyans ayrıştırması sonuçları da benzer şekilde, serilerdeki dalgalanmaların büyük ölçüde kendi içsel dinamikleriyle açıklanabildiğini, ancak ekonomik karmaşıklık ve yüksek teknoloji ihracatındaki değişimlerin önemli ölçüde gelir tarafından açıklandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Toda-Yamamoto nedensellik testi bulguları yalnızca gelir düzeyinin yüksek teknoloji ihracatının nedeni olduğunu göstermiştir. Genel olarak sonuçlar, Türkiye'de ekonomik büyüme ile üretim yapısının karmaşıklığı ve yüksek teknoloji ihracatı arasında güçlü ilişkiler bulunduğunu ortaya koymaktadır.

İspiroğlu (2021), 1995–2017 dönemini kapsayan çalışmasında 16 yükselen piyasa ekonomisinde ekonomik karmaşıklık ile ticari dışa açıklık arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi sonuçları, ekonomik karmaşıklığın ticari dışa açıklığı etkilemediğini; buna karşılık ticari dışa açıklığın ekonomik karmaşıklığı tek yönlü olarak etkilediğini göstermektedir.

Bayar (2022), CIVETS ülkelerinde 1995–2019 döneminde ekonomik karmaşıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemleriyle incelemiştir. Bulgular, ekonomik karmaşıklığın büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğunu göstermektedir. Analizler, panel genelinde ve Mısır'da çift yönlü, Kolombiya, Vietnam ve Türkiye'de büyümeden karmaşıklığa, Endonezya'da ise karmaşıklıktan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya koymuştur. Güney Afrika örneğinde ise iki değişken arasında anlamlı bir nedensellik gözlenmemiştir.

Akar (2023), ekonomik karmaşıklık ile araştırma-geliştirme (Ar-Ge) harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki rolünü ele aldığı çalışmada, yüksek rekabete sahip ülkelerde bu iki değişkenin kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) üzerindeki etkilerini incelemiştir. 1995–2019 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı araştırmada, uzun vadeli ilişkileri belirlemek amacıyla panel eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Analiz sonuçları, kişi başına GSYH, ekonomik karmaşıklık endeksi ve Ar-Ge harcamaları arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme bulunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bulgular, hem ekonomik karmaşıklığın hem de Ar-Ge harcamalarının uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Bu sonuçlar, üretim yapısındaki karmaşıklık ile bilgi ve teknoloji odaklı yatırımların, sürdürülebilir büyümenin temel belirleyicileri arasında yer aldığını doğrulamaktadır.

Yavuz ve Bektaş (2024) çalışmalarında, 1995–2019 döneminde Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ve gözlemci statüsündeki yedi ülke için ekonomik karmaşıklık ve küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini panel veri yöntemiyle incelemişlerdir. Ekonomik karmaşıklık endeksi ile KOF küreselleşme endeksinin alt bileşenlerini içeren modeller, Driscoll-Kraay dirençli standart hatalar yaklaşımıyla; değişkenler arası ilişkiler ise AMG tahmincisiyle analiz edilmiştir. Bulgular, hem panel geneli hem de ülke bazında ekonomik karmaşıklık ve küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde tutarlı ve anlamlı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır.

2. VERİ

Çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların (FDI) ekonomik karmaşıklık endeksi (ECI) üzerindeki, niceliksel etkileri araştırılmaktadır. Ekonomik karmaşıklık endeksini temsil eden bağımlı değişken ECI, The Observatory of Economic Complexity (2024) veri tabanından, bağımsız değişken doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), Dünya Bankası Dünya Kalkınma

Göstergeleri (World Bank-World Development Indicators) (2024) veri tabanından alınmıştır. Modelde kontrol değişken olarak kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (GDPPC) (World Bank-World Development Indicators) (2024) veri tabanından temin edilmiştir. 1998-2023 dönemini kapsayan yıllık veri seti kullanılmıştır. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler

	ECI	FDI	GDPPC
Ortalama	-0.248779	8.06E+09	5850.309
Medyan	-0.260000	4.68E+09	3053.728
Maksimum	1.910000	5.09E+10	34121.02
Minimum	-2.310000	-4.55E+09	584.4482
Standart Sapma	0.937159	9.06E+09	7040.925
Çarpıklık	0.192060	1.635294	2.325685
Basıklık	2.623902	5.717229	8.041822
Jarque-Bera	3.443904	215.4543	560.7414
Olasılık	0.178717	0.000000	0.000000

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikleri gösteren Tablo 1’e göre, ECI’nın ortalaması ve medyanı sırasıyla -0.2488 ve -0.26’dır. Bu sonuç düşük ekonomik karmaşıklığa işaret etmektedir. Dolayısıyla araştırmaya konu olan N11 ülkelerinin ekonomik karmaşıklık açısından zayıf oldukları söylenebilir. Ancak ECI’nın ortalama değeri ve medyanı çok yakın olduğu için, veri setinde dağılımın büyük ölçüde homojen olduğu söylenebilir. ECI’nın çarpıklığı 0.192, yani dağılım simetrik görünmektedir. Bu durum, veri setindeki çoğu gözlemin, karmaşıklık açısından ortalama değerlere yakın olduğu anlamına gelmektedir. Ekonomik karmaşıklık, büyük uç değerler dışında genellikle ortalama seviyelerde yoğunlaşmıştır. Basıklık değeri 2.62, yani dağılımın normalden biraz daha sivri olduğunu ve daha fazla uç nokta içerdiğini göstermektedir. Jarque-Bera testi de normal dağılımdan belirli bir sapma olduğunu göstermekte, ancak bu sapmanın çok büyük olmadığını ifade etmektedir. Genel olarak ECI verileri, çoğu ülkenin ekonomik karmaşıklık açısından ortalamaya yakın olduğu, ancak birkaç ülkenin çok düşük veya çok yüksek karmaşıklık seviyelerine sahip olduğunu göstermektedir.

Bir diğer değişken olan FDI’nın ortalaması ise 8.06E+09 (yaklaşık 8 milyar Dolar) ile yüksek bir değerdedir. Ancak medyanı 4.68E+09 (yaklaşık 4.7 milyar Dolar) ile ortalama değerden daha düşük bir seyir izlemektedir. Bu fark, FDI’nın büyük ölçüde uç noktalar tarafından etkilenmiş olduğunu göstermektedir. Yani, çok yüksek yatırım akışlarının olduğu birkaç ülke var olmakla birlikte, çoğu ülke için FDI değeri ortalamanın altında kalmaktadır. FDI’nın çarpıklığı 1.635’tir. Bu durum sağa çarpık bir dağılım olduğunu göstermektedir. Sağa çarpıklık, birkaç ülkenin çok büyük yabancı yatırımlar aldığı, ancak geri kalan ülkelerin düşük FDI değerlerine sahip olduğunu ifade etmektedir. Basıklık değeri 5.717’dir. Bu değer FDI verilerinin çok daha sivri ve uç noktalara doğru yoğunlaştığını göstermektedir. Yabancı yatırımların çoğu büyük ülkelerde yoğunlaşırken, çok sayıda küçük ülke düşük FDI rakamlarına sahiptir. Jarque-Bera testi ise normal dağılımdan büyük sapmalar olduğunu, yani verinin oldukça düzensiz olduğunu ortaya koymaktadır. FDI verisi, dünya genelinde yatırım akışlarının büyük ölçüde birkaç güçlü ekonomiye odaklandığını ve çoğu ülkenin düşük seviyelerde yabancı yatırım aldığını göstermektedir.

GDPPC’nin ortalaması 5850.31, medyanı ise 3053.73’tür. Bu durum, veri setinde büyük bir fark olduğunu ve büyük ekonomilerin ortalamayı yükselttiğini göstermektedir. Pek çok ülke düşük GDPPC seviyelerinde kalırken, birkaç ülke büyük ekonomik üretim kapasitesine sahip (Güney Kore) ve bu durum ortalama değeri yukarı doğru çekmektedir. GDPPC’nin çarpıklığı 2.325 ile oldukça yüksek bir seviyededir. Bu da dağılımın sağa çarpık olduğunu ve çoğu gözlemin düşük GDPPC değerlerine sahip olduğunu göstermektedir. GDPPC için basıklık değeri 8.042 ile oldukça yüksek görünmektedir. Bu, dağılımın çok sivri olduğunu ve birçok düşük değer ile birkaç yüksek değer arasında uç bir fark olduğunu göstermektedir. Son olarak Jarque-Bera testi de GDPPC verilerinin normal dağılımdan çok büyük sapmalar gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2’de değişkenler arasındaki korelasyon ilişkileri ile bu ilişkilere ait t-istatistikleri ve olasılık (p) değerleri sunulmaktadır. Spearman korelasyon analizi, değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan parametrik olmayan (non-parametrik) bir istatistiksel yöntemdir. Özellikle değişkenlerin normal dağılım göstermediği, sıralı ölçekli (ordinal) olduğu ya da aykırı değerlerin bulunduğu durumlarda tercih edilmektedir.

Tablo 2. Spearman Korelasyon Test Sonuçları

Kovaryans t- İstatistik Olasılık	ECI	FDI	GDPPC
ECI	0.875197 ----- -----		
FDI	5.09E+09 12.7010 0.0000*	8.18E+19 ----- -----	
GDPPC	5215.753 21.95258 0.0000 *	2.5E+13 7.192774 0.0000*	4940.1285 ----- -----

Not: *, simgesi %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir

ECI, FDI ve GDPPC değişkenleri arasındaki ikili ilişkiler Spearman korelasyon analizi temelinde değerlendirilmiştir. Analiz kapsamında kovaryans değerlerinin yanı sıra her bir ilişkinin t-istatistikleri ve bu istatistiklere karşılık gelen olasılık (p) değerleri raporlanmıştır. ECI ile FDI arasındaki kovaryans 5.09×10^9 , t-istatistiği 12.70 ve p-değeri 0.0000 olarak bulunmuştur. Yani bu durum bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, ECI ile GDP arasındaki ilişki incelendiğinde kovaryans 5215.75, t-istatistiği 21.95 ve p-değeri 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu durum güçlü ve anlamlı bir korelasyonu ortaya koymaktadır. FDI ile GDPPC arasındaki kovaryans 2.50×10^{13} , t-istatistiği 7.19 ve p-değeri 0.0000'dır. Tüm p-değerlerinin 0.01 düzeyinin oldukça altında olması, değişkenler arasındaki ilişkilerin yüksek derecede istatistiksel anlamlılığa sahip olduğunu göstermektedir

3. YÖNTEM VE BULGULAR

Araştırmada tahmin yöntemi olarak panel veri analizi tercih edilmiştir. Panel veri analizi, aynı birimlerin (örneğin bireyler, haneler, şirketler vb.) farklı zaman dilimlerinde gözlemlenmesiyle elde edilen verilere dayanır. Bu yöntem, çapraz kesit ve zaman serisi verilerinin birleşimini kullanarak, hem zaman içindeki değişimleri hem de farklı birimler arasındaki farklılıkları analiz etmeye olanak tanır. Diğer veri türlerine göre daha fazla bilgi sağlayan panel veri analizi, özellikle ekonometrik çalışmalarda yaygın olarak tercih edilmektedir (Wooldridge, 2022).

Panel veri modelinin genel formu aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + u_{it} \quad (i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T) \quad (1)$$

Bu modelde, Y_{it} bağımlı değişkeni, X_{it} bağımsız değişkeni, u_{it} hata terimini, i birim göstergesini, t zaman göstergesini ve β ise parametreyi temsil etmektedir.

Genel panel veri regresyon modelinden yola çıkarak doğrudan yabancı yatırımların ekonomik karmaşıklık endeksi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla regresyon modeli oluşturulmuştur. Oluşturulan model aşağıdaki gibidir:

$$ECI_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 FDI + \beta_2 GDPPC + u_{it} \quad (2)$$

Modelde ECI bağımlı değişken FDI bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Modele GDPPC kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir.

Bu bölümde, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik karmaşıklık endeksi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla gerçekleştirilen panel veri regresyon analizi sonuçlarına da yer verilecektir. Güvenilir ve geçerli sonuçlara ulaşmak için serilerin durağan olması, yani birim kök içermemesi gerekmektedir. Eğer birim köklü zaman serileriyle analiz yapılırsa sahte regresyon riski söz konusu olur. Bu da seriler arasındaki gerçek ilişkinin doğru şekilde tespit edilememesine neden olur. Bu nedenle kullanılacak testlerden önce serilerin durağanlık seviyesinin belirlenmesi büyük önem taşır. Çalışmada incelenen serilerden herhangi birinde birim kök tespit edilirse, analiz öncesinde bu birim kökten arındırılmalıdır. Literatürde bu amaçla çeşitli birim kök testleri yer almakta olup, bu çalışmada Levin-Lin-Chu t testi, Im-Pesaran-Shin testi ve Fisher tabanlı ADF testi kullanılmıştır.

Analiz kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin olarak, 1998-2023 yıllarına ait verilerin birim kök test sonuçları Tablo 3'te sunulmaktadır. Buna göre ECI, FDI ve GDPPC değişkenleri 1. farklarında durağan hale gelmektedir.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Birim Kök Testleri

Değişkenler	Levin, Lin, Chu (Düzey)	Levin, Lin, Chu (Birinci fark)	Im, Pesaran, Shine (Düzey)	Im, Pesaran, Shine (Birinci fark)	Fisher ADF (Düzey)	Fisher ADF (Birinci fark)
ECI	-0.08639 (0.4656)	-9.11225 (0.0000)*	0.52758 (0.7011)	-7.66167 (0.0000)*	20.3861 (0.5589)	94.57339 (0.0000)*
FDI	-1.90758 (0.0282)**	-9.60048 (0.0000)*	-2.56220 (0.0052)*	-8.67070 (0.0000)*	46.0948 (0.0019)*	107.346 (0.0000)*
GDPPC	-0.35680 (0.3606)	-6.81158 (0.0000)*	0.47491 (0.6826)	-6.94255 (0.0000)*	22.1361 (0.4518)	86.6051 (0.0000)*

Not: Tablodaki değerler, sabit ve trend içeren modeller çerçevesinde Levin, Lin ve Chu; Im, Pesaran ve Shin ile Fisher ADF testlerinin t-istatistiklerini göstermektedir. Parantez içindeki değerler olasılık (p) değerlerini ifade etmekte olup, * ve ** simgeleri sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık seviyelerini belirtmektedir.

Panel veri analizinde, hangi modelin (havuzlanmış regresyon modeli, sabit etkiler modeli ya da rassal etkiler modeli) veriye en uygun yapıyı sunduğunu belirlemek amacıyla, çeşitli istatistiksel testlerin uygulanması gerekmektedir. Bu kapsamda, modeller arasında tercih yapabilmek için genellikle F testi, Breusch-Pagan LM testi ve Hausman testi gibi karşılaştırmalı testlerden yararlanılır. Bu testler, veri setindeki birimsel ve zamansal heterojenliği dikkate alarak, modelin varsayımlarına ne ölçüde uyum sağladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

F testi, panel veri analizinde model seçimi sürecinde önemli bir rol oynamakta olup, verinin havuzlanmış regresyon modeli ile mi yoksa sabit etkiler modeli ile mi daha uygun şekilde tahmin edileceğini belirlemek amacıyla uygulanır. Bu test, birimler arası sabit etkilerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını değerlendirmeyi hedefler.

F testine ait hipotezler aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

H0: → Havuzlanmış regresyon modeli uygundur.

H1: → Sabit etkiler modeli uygundur.

Tablo 4. F Testi Sonuçları

F Testi	
F(2.283)= 167.23	Prob>F=0.0000*

Not: *, simgesi %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 4’de verilen F testi sonuçlarına göre olasılık değerleri 0.05’ten küçük olduğundan (p: 0.0000<0.05) H0 hipotezi reddedilerek H1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu durumda, modelin tahmininde havuzlanmış regresyon yaklaşımının kullanılması istatistiksel olarak uygun değildir. F testinin ardından, havuzlanmış model ile rassal etkiler modeli arasında uygun modelin belirlenebilmesi amacıyla Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı (LM) testi uygulanmaktadır. Bu test, panel verinin hem kesit (birim) hem de zaman boyutunu dikkate alarak rassal etkilerin varlığını sınamayı amaçlamaktadır.

Breusch-Pagan LM testine ait hipotezler aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

H0: → Rassal etkiler yok, havuzlanmış model uygundur.

H1: → Rassal etkiler var, rassal etkiler modeli uygundur.

Tablo 5. Breusch-Pagan LM Testi

Breusch-Pagan LM Testi (Birim ve Zaman)	
χ^2 istatistiği	Olasılık
2141.477	0.0000*

Not: *, simgesi %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Breusch-Pagan LM testi sonuçlarına göre olasılık değeri 0.05’ten (p:0.0000<0.05) küçük olduğundan rassal etkili modelin uygun olduğu tespit edilmiştir. Yani H0 hipotezi reddedilerek alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Panel veri analizinde, sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında hangisinin tercih edilmesi gerektiğini belirlemek amacıyla Hausman testi uygulanmaktadır. Bu test, her iki modelin tahmin edicileri arasındaki tutarlılık ve etkinlik farklarını karşılaştırarak uygun modeli belirlemeye yardımcı olur.

Hausman test istatistiğinin genel formu ise aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$H = (\widehat{\beta}_{RE} - \widehat{\beta}_{FE})' [Var(\widehat{\beta}_{FE}) - Var(\widehat{\beta}_{RE})]^{-1} (\widehat{\beta}_{RE} - \widehat{\beta}_{FE}) \quad (3)$$

$\hat{\beta}_{RE}$: Rastgele etkiler modelinden (Random Effects) elde edilen tahmin edici.

$\hat{\beta}_{FE}$: Sabit etkiler modelinden (Fixed Effects) elde edilen tahmin edici.

$Var(\hat{\beta}_{FE})$: Sabit etkiler modelindeki kovaryans matrisi.

$Var(\hat{\beta}_{RE})$: Rastgele etkiler modelindeki kovaryans matrisi.

Hausman testine ait hipotezler aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

H_0 : Rassal etkiler modeli tutarlıdır ve tercih edilmelidir.

H_1 : Rassal etkiler modeli tutarsızdır; bu nedenle sabit etkiler modeli tercih edilmelidir.

Tablo 6. Hausman Test Sonuçları

Hausman Testi (Birim ve Zaman)			
Test özeti	χ^2 istatistiği	χ^2 d.f.	Olasılık
Yatay kesit tesadüfi	1.447751	2	0.4849*

Tablo 6’da sunulan Hausman testi sonuçlarına göre, elde edilen olasılık değerleri 0.05’ten büyüktür. Bu bulgu, modelin analizinde rassal etkiler yaklaşımının tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla, H_0 hipotezi reddedilmemekte ve rassal etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bu çalışmada değişen varyansın varlığını test etmek için White testi uygulanmıştır. Bu test için kurulan hipotezler şu şekildedir:

H_0 : →Değişen varyans yoktur.

H_1 : →Değişen varyans vardır.

Tablo 7. Değişen Varyans Test Sonuçları

White Testi	
χ^2 istatistiği	Olasılık
2.760394	0.2653

Not: *, simgesi %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 7’de yer alan sonuçlara göre p-değeri 0.05’ten büyük çıkmıştır. Bu durum, H_0 hipotezinin reddedilemeyeceğini gösterir. Başka bir deyişle, modelde değişen varyans problemi saptanmamıştır.

Daha güvenilir ve geçerli sonuçlara ulaşılabilmesi açısından modelde yatay kesit bağımlılığının varlığı test edilmelidir. Bu amaçla Pesaran CD testi uygulanmıştır. Söz konusu teste ait hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : → Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : → Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Tablo 8. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Pesaran CD Test Sonuçları	
Pesaran CD istatistiği	Olasılık
6.569695	0.0000*

Not: *, simgesi %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 8’de sunulan sonuçlara göre, yatay kesit bağımlılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu doğrultuda, sıfır hipotezi reddedilerek alternatif hipotezin kabul edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada oluşturulan modelde ($ECI_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 FDI + \beta_2 GDPPC + u_{it}$) otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, White (1980) tarafından önerilen cross-section cluster (panelde grup bazlı) heteroskedastisite veya otokorelasyona karşı dayanıklı tahminci kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Panel regresyon analizi sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik Değeri	Olasılık
FDI	2.10E-11	2.55E-12	8.242717	0.0000
GDPPC	8.31E-05	6.67E-06	12.47136	0.0000
DW=2.010384		F testi=167.2382		F olasılık= 0.000000*

Not: *, simgesi %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 9'daki panel regresyon sonuçlarına göre FDI değişkeninin katsayısı 2.10×10^{-11} standart hatası 2.55×10^{-12} , t-istatistik değeri 8.24, olasılık değeri 0.0000'dır. Bu değerler FDI değişkeninin katsayısının sıfırdan oldukça anlamlı şekilde farklı olduğunu göstermektedir ($p < 0.01$). Yani FDI ile bağımlı değişken ECI arasında anlamlı bir ilişki varlığına işaret etmektedir. GDPPC değişkeninin katsayısı ise 6.67×10^{-6} , standart hatası 2.55×10^{-12} , t-istatistik değeri 8.24, olasılık değeri 0.0000'dır. GDPPC'nin katsayısı da sıfırdan farklıdır ($p < 0.01$).

Modelin geneline bakıldığında ise F istatistiğinin 167.24 olasılık değerinin 0.000000 olduğu görülmektedir. Bu durum tüm değişkenlerin (FDI ve GDPPC'nin birlikte) bağımlı değişken (ECI) üzerinde anlamlı etkisi olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ

Ekonomik karmaşıklık endeksi, doğrudan yabancı yatırımlar ve kişi başına düşen milli gelir arasındaki ilişki sürdürülebilir ve bilgi-yoğun ekonomik büyüme için önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Literatüre göre özellikle doğrudan yabancı yatırımlar geliştirmekte olan ülkelerde üretim çeşitliliğini ve ekonomik karmaşıklık düzeyini anlamlı biçimde artırmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir ise hem doğrudan yabancı yatırımlar hem de ekonomik karmaşıklık üzerinde aracılık görevini üstlenmiştir. Bu yüzden ekonomik politikalar oluşturulurken eşzamanlı olarak bu üç değişkeni içerecek ve destekleyecek şekilde tasarlanmasını mümkün kılacak yöntemlere ihtiyaç vardır. Bu düzenlemelerle uzun vadeli kalkınmanın, rekabet edilebilirliğin ve küresel ekonomiye entegrasyon uyumunun temelleri oluşturulabilecektir.

Bu çalışmadan elde edilen analiz bulguları, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik karmaşıklık üzerinde istatistiksel açıdan güçlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kişi başına düşen gelirin katsayısının da anlamlı olduğu ve ekonomik karmaşıklıkla arasında belirgin bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Modelin genel anlamlılık düzeyi, bağımsız değişkenlerin ekonomik karmaşıklık üzerindeki ortak etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, hem doğrudan yabancı yatırımların hem de gelir düzeyinin ekonomik karmaşıklığının önemli belirleyicileri olduğunu teyit etmektedir. Elde edilen bulgular, Doru (2022), Antonietti ve Franco (2021), Karabıyık (2021), Mealy, Farmer ve Tettelboym (2019) ile Balac (2015) tarafından ulaşılan sonuçlarla uyumlu olup, literatürdeki mevcut kanıtları desteklemektedir.

Yüksek düzeydeki gayri safi milli hasıla, gelişmiş altyapı olanakları, güçlü kurumsal yapı ve birikimli bilgi sermayesi, doğrudan yabancı yatırımların ekonomide daha etkin bir biçimde kullanılmasına imkân tanımaktadır. Bu durum, doğrudan yabancı yatırımlarının üretim yapısının niteliğini artırarak ekonomik karmaşıklığın gelişimine ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın güçlendirilmesine katkı sunmasını mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede, N11 ülkelerinde AR-GE kapasitesinin yükseltilmesi, eğitim politikalarının nitelik odaklı biçimde iyileştirilmesi ve ihracat sepetinin çeşitlendirilmesi gibi üretim yapısını karmaşıklığa yönelik stratejilerin uygulanması, doğrudan yabancı yatırımlarının etkinliğini kayda değer ölçüde artıracaktır. Buna ek olarak, gelir seviyesinin yükseltilmesi ve kurumsal reformların derinleştirilmesi, daha yüksek hacimde doğrudan yabancı yatırım girişini teşvik ederek ekonomik karmaşıklık düzeyinin iyileşmesine çift yönlü bir katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla politika yapıcılarının, hem kurumsal kapasiteyi hem de üretim teknolojilerini geliştiren bütüncül bir kalkınma stratejisi benimsemeleri kritik önem taşımaktadır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tamamını kendi yapmıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbasi, K. R., Lu, K., Radulescu, M., & Shaikh, P. A. (2021). Economic Complexity, Tourism, Energy Prices and Environmental Degredation in the Top Economic Complexity Countries, Fresh Panel Evidence. *Environmental Science and Pollution Research*(28), 68717-68731. doi:10.1007/s11356-021-15312-4
- Akar, T. (2023). Ekonomik Karmaşıklık, AR-GE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü*(55), 315-328. doi:10.30794/pausbed.1117645
- Alfaro, L. (2017). Gains from Foreign Direct Investment: Macro and Micro Approaches. *The World Bank Economic Review*(30), 2-13.
- Antonietti, R., & Franco, C. (2021). From FDI to Economic Complexity a Panel Granger Causality Analysis. *Structural Change and Economic Dynamics*, 56, 225-239.
- Balac, M. (2015). Foreign Direct Investment and Economic Complexity in Developing Countries: A Panel-Data Analysis. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.2770054
- Bayar, İ. (2022). Ekonomik Karmaşıklık İndeksi ve Ekonomik Büyüme: CIVETS Ülkelerinden Ampirik Kanıtlar. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler*(36), 237-251. doi:10.18092/ulikidince.1052678
- Çeştepe, H., & Çağlar, O. (2017). Ürün Sofistikasyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme*, 13(13), 992-1000.
- Doru, Ö. (2022). Türkiye'de Ekonomik Karmaşıklık İndeksi (ECI) ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar*, 5(2), 235-251. doi:10.55119/artuklu.1200656
- Doyar, B. V., & Yaman, H. (2020). Ekonomik Karmaşıklık Endeksi, Gelir ve Yüksek Teknoloji İhracatı Arasındaki Karşılıklı İlişkilerin Analizi: Türkiye Örneği. *Pearson Journal of Social Sciences and Humanities*, 5(8). doi:10.46872/pj.141
- Felipe, J., Kumar, U., Abdon, A., & Bacate, M. (2012). Product Complexity and Economic Development. *Structural Change and Economic Dynamics*(23), 36-68.
- Hidalgo, C. A., & Hausmann, R. (2009). The Building Blocks of Economic Complexity. *Proceeding of the National Academy of Sciences*, 106(26), 10570-5. doi:10.1073/pnas.0900943106
- İspiroğlu, F. (2021). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Karmaşıklık ve Ticari Dışa Açıklık İlişkisi. *bmij*, 9(3), 1021-1031. doi:10.15295/bmij.v9i3.1869
- Karabıyık, C. (2021). Ekonomik Kompleksite ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi. *Journal of Yasar University*, 16(63), 1131-1149.
- Mealy, P., Farmer, J. D., & Teytelboym, A. (2019). Interpreting Economic Complexity. *Science Advances*, 1(5). doi:10.1126/sciadv.aau1705
- Nışancı, M., Uçar, M., & Soyyiğit, S. (2019). Ülkelerin İktisadi Gelişmişlik ve İktisadi Karmaşıklık Düzeyleri Arasındaki İlişki: G8 Ülkeleri Örneği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 138-148. doi:https://doi.org/10.37880/cumuiibf.524670
- Soyyiğit, S. (2018). OECD Kurucu Ülkelerinde Ekonomik Kompleksite Düzeyi ile Kişi Başına Düşen GSYH Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünlük Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu*, 21(2), 374-392. doi:doi.org/10.29249/selcuksbmyd.452901
- Soyyiğit, S., Topuz, H., & Özekicioğlu, H. (2019). Ekonomik Kompleksite, İhracat ve Sabit Sermaye Yatırımlarının Kişi Başına Düşen Gelir Üzerindeki Etkisi: G-20 Ülkeleri Örneği. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 2(6), 393-407. doi:doi.org/10.30798/makuiibf.518334
- Şeker, A. (2019). Teknolojik Gelişme ve Yüksek Teknoloji İhracatının Ekonomik Karmaşıklık Endeksi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Journal of Management and Economics*, 26(2), 377-395. doi:10.18657/yonveek.581397
- Wooldridge, J. M. (2022). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. London: The MIT Press.
- Yavuz, R. A., & Bektaş, S. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı Ülkelerinde Küreselleşme İle Ekonomik Karmaşıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 68, 127-135. doi:10.18070/erciyesiib.1355872
- Yıldız, G., & Yıldız, B. (2019). Ekonomik Karmaşıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Bootstrap Granger Nedensellik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme*, 15(2), 329-340. doi:10.17130/ijmeb.2019252097.

Türkiye Dördüncü Dünya Göçebe Oyunlarının Yerel Perakende İşletmeler Üzerindeki Etkisi: İznik Uygulaması¹

The Impact of Fourth World Nomad Games on Local Retail Businesses in Türkiye: The İznik Case Study

Ali Şen², Ekrem Seyfi³

¹ Bu çalışma “Uluslararası Spor Organizasyonlarının Perakende Sektörler Üzerine Etkisi: Bursa Göçebe Oyunları” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

²Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ali.sen@dpu.edu.tr, Orcid Id:0000-0001-9359-3367

³Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisadi. ekrem.seyfi@ogr.dpu.edu.tr, Orcid Id: 0009-0002-1231-8561

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Dünya Göçebe Oyunları,
Perakende İşletmeler,
ANOVA testi.,

Jel Kodları: G12 , G17, C58

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 04/06/2025
Düzeltilme Tarihi: 13/10/2025
Kabul Tarihi: 19/11/2025

ARTICLE INFO

Keywords

World Nomad Games,
Retail Businesses,
ANOVA test.

Jel Codes: G12 , G17, C58

Article History:

Received: 04/06/2025
Received in revised form:
13/10/2025
Accepted: 19/11/2025

ÖZET

Dünya Göçebe Oyunları, göçebe Türk halklarının tarihi mirasının yeniden canlandırılmasını ve korunmasını amaçlayan uluslararası bir spor organizasyonudur. Uluslararası organizasyonların ev sahibi ülke için bir takım ekonomik, sosyal ve kültürel katkıları vardır. Bu çalışma, İznik'te düzenlenen IV. Dünya Göçebe Oyunları'nın yerel perakende sektörü üzerindeki ekonomik ve tanınırlık etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla İznik'te farklı sektörlerde faaliyet gösteren 171 işletme sahibine bir anket uygulanmıştır. Katılımcıların Oyunların ekonomik ve tanınırlık etkileri ile ilgili algılarının anlamlı bir fark gösterip göstermediği ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları, Oyunların tüm işletmeler için olumlu tanınırlık ve ekonomik etkilere sahip olduğunu teyit etmiştir. Çalışmanın sonuçları, söz konusu organizasyonun Türk toplumları arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimi artırdığını göstermektedir. Çalışma, IV. Dünya Göçebe Oyunlarının ekonomik, tanınırlık ve kültürel etkileri ile alakalı bir takım politik çıkarımlara sahiptir.

ABSTRACT

The World Nomadic Games is an international sporting event that aims to revitalize and preserve the historical heritage of nomadic Turkic peoples. International organizations contribute to the host country in various economic, social, and cultural ways. This study aims to examine the economic and publicity impact of the IV. World Nomadic Games held in İznik on the local retail sector. For this purpose, a survey was administered to 171 business owners operating in various sectors in İznik. ANOVA test was used to analyze whether participants' perceptions of the Games' economic and publicity impacts revealed significant differences. The study's findings confirmed that the Games have positive publicity and economic impacts for all businesses. The study's results indicate that the event has increased economic, social, and cultural interaction among Turkic communities. The study has several policy implications related to the economic, publicity, and cultural impacts of the IV. World Nomadic Games.

Atıf vermek için / To cite: Şen, A. & Seyfi, E. (2025). Türkiye Dördüncü Dünya Göçebe Oyunlarının yerel perakende işletmeler üzerindeki etkisi: İznik uygulaması. *İktisadi Araştırmalar Dergisi*, 3 (2):11-23.

GİRİŞ

Uluslararası spor etkinlikleri, ev sahibi ülkelere ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel bakımdan çok sayıda kazanım sağlar. Uluslararası organizasyonlar, ev sahibi ülkenin alt yapısının yeniden inşasına, ekonomik büyümesine, istihdamına, ihracatına, tanınırlığına olmak üzere kısa ve uzun vadeli önemli katkılar sunar (Bob ve Swart, 2009; Can ve Değirmen, 2017; Elahi, Gholampour ve Askarian, 2021; Ersungur ve Akıncı, 2013; Kasimati ve Dawson, 2009; Kim, Gürsoy ve Lee, 2006; Öncü, 2020; Pranata vd., 2023). Özellikle yaz ve kış olimpiyatları gibi çok büyük bütçeli, geniş katılımlı ve uzun süren prestijli organizasyonlara ev sahipliği yapan ülkeler dünya kamuoyunun ilgi odağı haline gelir. Uluslararası spor organizasyonuna ev sahipliği yapan ülke için genellikle etkinliği düzenlemenin getirisi maliyetinden çok daha yüksek olmaktadır (İnan ve Biber, 2020). Bu yüzden uluslararası etkinliklere ev sahibi olmak için ülkeler birbirleri ile yoğun bir rekabet içine girerler.

Dünya Göçebe Oyunları gibi daha az katılımlı, dar kapsamlı ve kısa süreli sportif organizasyonlar, her ne kadar ulusal düzeyde ülke ekonomisine büyük katkılar sunmasa da mahalli düzeyde organizasyonun düzenlendiği il ve/veya ilçe merkezinin ekonomisini canlandırır (Maksüdünov, 2020; Maksüdünov ve Dyikanov 2022). Öncelikle söz konusu organizasyonlar öncesinde alt yapı, spor tesisleri, peyzaj düzenlemesi, ziyaretçilerin barınma vb ihtiyaçları için yapılan merkezi hükümet ve/veya yerel yönetimlerin harcamaları artış gösterir (Khodr, 2012). Organizasyon esnasında gelen ziyaretçilerin, yeme-içme, barınma, giyim, hediyelik eşya, yöresel ürünler için yaptıkları harcamalar yerleşim biriminde faaliyet gösteren perakende sektörlerin kısa vadede gelirlerini artırır (Dorn vd., 202). Ayrıca, organizasyon sonrasında yerli ve yabancı esnaf ve iş adamları mahalli işletmelerle daha uzun vadeli ekonomik ilişkiler tesis edebilirler.

Türkiye, irili ufaklı birçok uluslararası spor organizasyonuna ev sahipliği yapmıştır. Literatürde ülkemizde düzenlenen spor organizasyonlarının ekonomik, sosyal, kültürel vb. etkilerini inceleyen çalışmalar yapılmıştır (Can ve Değirmen, 2017; Ersungur ve Akıncı, 2013; Eryılmaz ve Cengiz, 2012; Öncü, 2020). Türkiye’de düzenlenen bir uluslararası spor organizasyonu da IV. Dünya Göçebe Oyunlarıdır. Söz konusu etkinlik, 29 Eylül-2 Ekim 2022 tarihlerinde Bursa’nın İznik ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Uluslararası literatürde Dünya Göçebe Oyunlarının etkileri hakkında az sayıda çalışma yapılmıştır (Maksüdünov, 2020; Maksüdünov ve Dyikanov 2022; Pelkmans, 2022; Sherenanova, 2021; Turdumambetov, 2019). IV. Dünya Göçebe Oyunlarının ekonomik etkilerini inceleyen ulusal/uluslararası bir çalışma yapılmamıştır. Bizim bildiğimiz kadarı ile söz konusu oyunların ekonomik etkilerini inceleyen bu çalışma ilk olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca oyunların sektörler üzerindeki etkileri ile ilgili yerli ve yabancı literatürde hiçbir çalışmaya da rastlanılmamıştır. Çalışma literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmanın amacı İznik’te yerel perakende sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin IV. Dünya Göçebe Oyunları’nın ekonomik etkileri ile ilgili algılarını anket yöntemini kullanarak incelemektir. Çalışma ayrıca perakende sektöründe faaliyet gösteren farklı mal ve hizmet üreten işletmelerin Oyunların ekonomik etkileri ile ilgili algıları arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığını da test etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, literatüre yaptığı katkı itibarı ile özgünlük arz etmektedir. Diğer taraftan bazı çalışmalar Dünya Göçebe Oyunları’nın ekonomik etkilerini incelemiş olsa da sektörel etkileri ile ilgili ulusal-uluslararası hiçbir çalışma yapılmamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Dünya Göçebe Oyunlarının tarihçesi ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde literatürdeki çalışmalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, yöntem ve bulgular anlatılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın sonuçları, politik çıkarımları, sınırlamaları ve gelecekteki çalışmalar için öneriler yer almaktadır.

1. DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARININ TARİHÇESİ

Göçebe hayat süren insanlar hayatta kalmak için avlanmak, yaşam alanlarını korumak için ok atmak, savaşmak, at binmek gibi birtakım aktiviteler gerçekleştirirler. Bu durum insanları güçlü, zeki ve hızlı olmak zorunda bırakmıştır. Göçebeler için bir yaşam biçimi haline dönüşen bu rutinler günümüz modern dünyasında unutulmaya yüz tutmuştur. Dünya Göçebe Oyunları, göçebe halkların tarihi mirasının yeniden canlandırılması ve korunmasını amaçlamaktadır (Tiberghien, 2024). Özellikle bu organizasyon, on yıllar boyunca gelenekleri, kültürleri ve dini inançları Sovyet Birliği ve küreselleşme tarafından yok olmaya yüz tutmuş Orta Asya’nın göçebe yaşam tarzını yeniden canlandırmayı hedeflemektedir (Macfarquhar, 2018). Oyunlar, geleneksel sporlar olan etnospor ve etnokültürün unutulmamasını, yaşatılmasını ve canlandırılmasını amaç edinmektedir (<https://worldnomadgames.com/en/page/About-the-WNG/>). Dünya Göçebe Oyunları, bir mega spor organizasyonu olmamasına rağmen ev sahibi ülke için tanınırlığı ve ekonomik-kültürel gelişimi için önemli bir fırsattır. Organizasyonun uluslararası alanda yapılması ev sahibi ülke için başkaca kazanımları da beraberinde getirmiştir. Yoğun ziyaretçi akını ile ülkeye döviz girişi, kültürel etkileşim, ek istihdam, ekonomik canlılık gibi olumlu katkılar söz konusudur (Klöcker ve Daumann, 2024).

2012 yılında Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te gerçekleşen Türk Konseyi Zirvesinde dönemin Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev’in teklifi ve Türk Konseyi üye devletlerinin de kabulü ile Dünya Göçebe Oyunlarının düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Sheranova (2021), Oyunları, yabancı yatırım çekme ve turizmi canlandırmak için, Kırgızistan tarafından

“ıcat edilmiş” bir gelenek olarak değerlendirmektedir. Dünya Göçebe Oyunlarının ilki, Kırgızistan’da gerçekleştirilmiştir. Oyunlar, 09-14 Eylül 2014 tarihleri arasında Issık Gölü-Kırçın Yaylası Çolpan-Ata şehri Kırgızistan’da düzenlenmiştir. Etkinliğe, 19 ülkeden 771 sporcu katılmıştır. Sporcular, 10 çeşit etno spor dalında yarışmıştır. Atlı yarışmalardan kok börü, er eniş, kunan çabış¹, zhorgo salış², alaman baige³, geleneksel güreş yarışmalarından, Kırgız kuroş⁴, aliş, Kazak kuroş⁵, ulusal yarışmalardan ise ordo⁶ ve toguz korgool⁷ müsabakaları gerçekleştirilmiştir. Bunların yanında Azerbaycan sporcuları tarafından zorhana⁸, Türkiye sporcuları tarafından cirit ve geleneksel güreş ve Güney Kore sporcuları tarafından tackkyon⁹ spor dallarında gösteriler sunulmuştur. 250 gazetecinin takip etmiş olduğu oyunlar, 40 ülke televizyonunda yayınlanmış, 230 milyon kişi tarafından izlenmiştir (The first-ever World Nomad Games, 2022, <https://worldnomadgames.com/en/page/WNG-2014/>). Göçebe Oyunlarının, Kırgızistan’a uluslararası alanda tanınırlık, olumlu imaj ve olumlu ekonomik etkiler olmak üzere birçok katkısı olmuştur (Oktay, Aksoy ve Karaman, 2018; Sheranova, 2021).

Türk Konseyi II. Dünya Göçebe Oyunları için ev sahibi olarak ikinci kez Kırgızistan’ı seçmiştir. Oyunlar, yine Issık Gölü-Çolpan-Ata şehrinde düzenlenmiştir (Devecioğlu, 2022). 3-8 Eylül 2016 tarihinde düzenlenen II. Dünya Göçebe Oyunlarına 62 ülkeden 1200 sporcu katılmış, 26 farklı etnospor dalında yarışmalar düzenlenmiştir. Oyunlarda 650 basın mensubu görev almış, 500 milyon kişi Oyunları izlemiştir (Maksüdünov, 2020). 10.000 kişiden fazla izleyici II. Dünya Göçebe Oyunlarının açılış törenini yerinde izlemiştir. İlk Oyunların olumlu etkileri II. Dünya Göçebe Oyunlarına olan ilgiyi arttırmıştır.

Üçüncüsü de Kırgızistan da yapılan Dünya Göçebe Oyunlarına rağbet daha da artmıştır. Organizasyona 74 ülke katılım sağlamış; 1.976 sporcu 37 etnospor dalında yarışmıştır (turan.org, 2018). Yarışmaları 56 ülkeden 604 medya temsilcisi takip etmiştir (<https://worldnomadgames.com/en/news/en/III-World-Nomad-Games-results-summed-up/>). III. Dünya Göçebe Oyunları kapanış töreninde Türk Devletleri liderleri, organizasyon sayesinde Türk Konseyine üye ülkelerin ekonomik refahının iyileştiğini, devletlerarasındaki ticaretin de giderek arttığını ifade etmişlerdir (Güler, 2018).

Dünya Göçebe Oyunlarının dördüncüsü Türkiye’nin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Organizasyon, 29 Eylül-2 Ekim 2022 tarihleri arasında İznik/Bursa’da yapılmıştır. 2020 yılında düzenlenmesi planlanan IV. Dünya Göçebe Oyunları Covid 19 salgını nedeniyle önce 2021 yılına, sonra da 2022 yılına ertelenmiştir. Dünya Göçebe Oyunlarının İznik’te düzenlenmesinin nedenlerinden ilki, Issık Göl kıyısında başlayan ve devam eden oyunlara coğrafi benzerliği açısından İznik Gölü kıyısının tercih edilmesidir. Ayrıca lojistik, ulaşım (özellikle Ankara, İzmir, Bursa ve İstanbul gibi büyük şehirlere otoyollarla, deniz araçlarıyla ve hava yolu ile), konaklama imkânları da İznik’in tercih edilmesinde rol oynamıştır. İznik’in Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğuna başkentlik yapması da belirleyici olmuştur. Oyunların düzenlendiği yıl itibarıyla Bursa’nın Türk Dünyası Kültür Başkenti olması ve İznik’in fethi sırasında Kırgız askerlerinin katkıları gibi tarihi nedenler de vardır (IV. Dünya Göçebe Oyunları Basın Toplantısı, 2022, <https://x.com/gocebe22/status/1525029241619853313>; Selvi, 2022). İznik’te düzenlenen Oyunlara 102 ülke ve 3200 sporcu katılmıştır. Sporcular 40’den fazla spor dalında yarışmaya katılmışlardır. İznik, oyunlar boyunca toplam 1 milyonu aşkın ziyaretçi ağırlamıştır (Buyar ve Altırmışova, 2023). 1 milyonu aşkın ziyaretçinin 20.122 merkez nüfuslu İznik’e katkısı ekonomik olarak bir hayli fazla olmuştur.

V. Dünya Göçebe Oyunları Ulu Dala Dübiri (Büyük Bozkırda Buluşma) sloganıyla 8-13 Eylül 2024 tarihleri arasında Kazakistan’da yapılmıştır. Oyunlara 89 ülkeden 2 binden fazla sporcu katılmıştır. Sporcular 21 geleneksel spor dalında mücadele etmişlerdir. Eylül ayında ülkeyi 597 bin turist ziyaret etmiş, yaklaşık 625 bin dolar döviz girişi gerçekleşmiştir (Dünya Göçebe Oyunları Kazak Turizmini Yükseltti, 2024, <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/dunya-gocebe-oyunlari-kazakistan-i-ziyaret-sayisini-artirdi-494874>).

¹Kunan çabış, 2 ile 3 yaş arası atlar ile uzun mesafeli at yarışlarıdır (All Sports, 2024).

²Zhorgo salış, 3 yaş üzeri atlar ile yapılan tempolu yarışlardır (All Sports, 2024).

³Alaman baige, 3 yaş ve üzeri atlar ile engebeli arazide koşulan yarışlardır (Ualikhanova, 2023).

⁴Kırgız kuroş, geleneksel Kırgız güreşidir (All Sports, 2024).

⁵Kazak kuroş, geleneksel Kazak güreşidir (All Sports, 2024).

⁶Ordo, düşmanı yenilemek ve hükümdarı tahttan indirmek için strateji esaslı geleneksel Kırgız oyunudur (All Sports, 2024).

⁷Mangala oyununa benzeyen toguz korgool, Kırgızların geleneksel zeka oyunudur (All Sports, 2024).

⁸Zorhana, pehlivanların güreştikleri meydandır (Milli Spor Türleri, 2021).

⁹Tackkyon, dans benzeri hareketler ile yapılan geleneksel Güney Kore dövüş sanatıdır (Taekkyeon, a traditional Korean martial art, 2007).

2. LİTERATÜR

Literatürde Türkiye’de düzenlenen uluslararası spor organizasyonlarının ekonomik, sosyal, kültürel etkilerini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Ersungur ve Akıncı (2013) 2011 yılında Erzurum’da düzenlenen Kış Üniversite Oyunlarının Erzurum’a ekonomik katkısını araştırmıştır. Çalışmada Erzurum’da faaliyet gösteren 243 işletmeye yüz yüze anket uygulanmıştır. Çalışma, oyunların Erzurum ve ülke ekonomisine olumlu bir katkısı olduğunu tespit etmiştir. Can ve Değirmen (2017) 17. Akdeniz Oyunlarının Mersin’de yarattığı ekonomik etkiyi araştırmışlardır. Oyunlar, Mersin ekonomisine olumlu etkilemiştir. Bununla beraber, Oyunların olumlu etkisi, taşeron firmaların Ankara ve İstanbul merkezli olması nedeniyle sınırlı kalmıştır. Demir (2015) Trabzon’un ev sahipliğinde düzenlenen 11. Avrupa Gençlik Olimpik Oyunlarının lokal etkilerini araştırmıştır. Ankete dayalı çalışma, Oyunların olumlu ekonomik etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öncü (2020), 1971 yılında İzmir’de düzenlenen VI. Akdeniz Oyunlarının bölge ekonomisi üzerine etkilerini araştırmıştır. Çalışma, hem bölgesel hem de ulusal düzeyde Oyunların olumlu bir ekonomik katkısı olduğuna vurgu yapmıştır. Silik (2017), İstanbul ve Bursa ilinde oynanan futbol müsabakaları için gelen seyircilere anket uygulayarak ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri analiz etmiştir. Çalışmanın bulguları, olumlu etkilerin olduğunu teyid etmiştir. Kılıç, Yılmaz ve Şahin (2009), beden eğitimi öğretmenlerinin Olimpiyat Oyunlarına karşı ilgilerini ölçmüşlerdir. Bu durum için ankete katılan 240 kişinin verdiği cevaplardan elde edilen verilere göre Olimpiyatların en fazla turizm ve ekonomiye katkı sağladığını tespit etmişlerdir. Eryılmaz ve Cengiz (2012), 2007 yılı Ağustos ayında İstanbul’da düzenlenen Formula 1 yarışlarının ekonomik etkilerini araştırmıştır. Çalışma, organizasyonun İstanbul ekonomisine önemli katkılarının olduğunu tespit etmiştir.

Uluslararası spor etkinliklerinin ulusal ve bölgesel ekonomik etkilerini analiz eden çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bob ve Swart (2009), 2010 Dünya Kupasının ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu bulmuşlardır. 2000 Sidney Olimpiyatlarının Avustralya ekonomisine etkisini inceleyen Madden ve Crowe (1998) olumlu etkilere vurgu yapmıştır. Kim, Gürsoy ve Lee (2006), 2002 Dünya Kupasının Güney Kore ekonomisi üzerindeki etkilerini anket yaparak araştırmışlardır. MANOVA ve ANOVA testi sonuçlarına göre 2022 FIFA Dünya Kupası Güney Kore’ye ekonomik büyümesini pozitif yönde etkilemiştir. Akkaya (2008), 2006 yılında Almanya’da düzenlenen FIFA Dünya Kupasının Almanya ekonomisine katkısı ile ilgili yapmış olduğu çalışmada turnuvanın 10 milyar avroluk katma değer yarattığını, Almanya’ya ise 5.5 milyar avroluk bir kazanç sağladığını tespit etmiştir. Kasimati ve Dawson (2009), genel denge analizi modelini kullanarak 2004 Atina Olimpiyat Oyunlarının Yunanistan ekonomisi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışma, Atina’da düzenlenen 2004 Olimpiyat Oyunlarının Yunanistan ekonomisi üzerindeki pozitif etkisine vurgu yapmıştır. Benzer şekilde 2011 yılında Shenzhen Çin’de yapılan Dünya Yaz Üniversite Oyunlarındaki başarı ile eğitim ve demo ekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi tek yönlü ANOVA testi ile araştıran Feizabadi, Goodarzi & Azari (2013), oyunlardaki başarı ile eğitim ve demo ekonomik faktörler arasında anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Yine on beş ülkeli bir panel veri analizine dayalı olarak Tien, Lo & Lin (2011), Olimpiyat Oyunları sayesinde ev sahibi ülkelerin gelirlerini artırdığını bulmuşlardır. Fourie & Santana Gellego (2011), mega spor organizasyonlarında ev sahibi ülkeleri ziyaret eden turistlerin ekonomik etkisini araştırmışlar ve müsbet sonuçlara ulaşmışlardır. Pranic, Petric & Cetinic (2012), 2009 yılında Hırvatistan’da yapılan Dünya Erkekler Hentbol Şampiyonasının Hırvatistan ekonomisi üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Araştırma 92 katılımcının anket verileri Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testlerine tabi tutulmuş ve a ev sahibi ülkeye pozitif etkilerinin olduğu bulgusu elde edilmiştir. Nitel bir analize dayanarak Khodr (2012), 2006 yılında Katar’da düzenlenen 15. Asya Oyunlarının ülke ekonomisine etkisini araştırmış ve Oyunların Katar ekonomisine katkı sağladığı sonucuna varmışlardır. Elahi, Gholampour ve Askarian (2021), mega spor etkinliklerinin ev sahibi ülkeler üzerindeki ekonomik etkilerini önceki çalışmalardan toplanan ve derlenen bilgiler ışığında incelemişler; mega spor etkinliklerinin olumlu ve olumsuz sonuçlarının olduğunu ve net etkinin fayda maliyet analizi sonrası ortaya çıkacağını belirtmişlerdir. Düzen, Kargün ve Çelik (2022), mega spor etkinliklerinin ev sahibi ülkelere etkilerini araştırmışlardır. Çalışma, nitel bir araştırma yöntemi kullanarak mega spor organizasyonlarının ev sahibi kent ve ülkelere sosyo-ekonomik, tanıtım, tesisleşme gibi olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Pranata vd. (2023), spor organizasyonunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini betimsel nitel yaklaşım yöntemi kullanarak araştırmışlar, Endonezya’ya bağlı bir ada olan Flores’te yapılan Tour de Flores bisiklet organizasyonunun bölge ekonomisini olumlu etkilediğini bulmuşlardır. Dorn vd. (2025), EURO 2024’ü izlemek için Almanya’yı ziyaret eden turistlerin yerel tüketime etkisini kredi kartı ödeme verileri kullanarak araştırmışlardır. Çalışma, turist harcamalarının önemli ölçüde işyerlerinin gelirini arttırdığı ve tüketim harcamalarını tetiklediği sonucuna varmıştır.

Bu çalışmalar, farklı spor organizasyonlarının daha ziyade lokal, ulusal ve küresel ekonomik etkileri üzerine odaklıdır. Bizim bildiğimize göre, Dünya Göçebe Oyunlarının ekonomik etkileri üzerine literatürde az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Maksüdünov (2020)’a aittir. Çalışma, Dünya Göçebe Oyunlarının Kırgızistan ekonomisine etkilerini analiz etmiştir. Anket yöntemini kullanan çalışma, Organizasyonun, ekonominin büyümesine, turizmin canlanmasına, altyapı yatırımlarının artmasına, kültürel ve sosyal etkileşime katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer bir çalışma (Maksüdünov and Dyikanov, 2022), Kırgızistan’da düzenlenen üç Dünya Göçebe Oyununun (2014, 2016 ve 2018) ülkenin turizmine katkısını incelemiş; Oyunların Kırgızistanın turizm potansiyelinin artmasında önemli bir role sahip olduğunu göstermiştir. Bir başka çalışmada Turdumambetov (2019), 2016 Kırgızistan Dünya Göçebe Oyunlarından yola çıkarak turizm ve spor arasındaki ilişkiyi

araştırmıştır. Bulgular, Oyunların Kırgızistanın bir turizm markası haline gelmesindeki başarısını onaylamıştır. Bununla beraber, Dünya Göçebe Oyunlarının Türkiye ekonomisine etkileri hiç çalışılmamıştır. Ayrıca bu organizasyonun sektörel etkileri ve perakende sektörü üzerindeki etkileri çalışılmayan bir diğer husustur. Çalışma, bu özgün katkılarıyla literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

3. YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışma, İznik'te perakende sektöründe faaliyet gösteren iş yeri temsilcilerine uygulanan ankete dayanmaktadır. 171 işyeri sahibinin/yetkilisinin katıldığı anket SPSS programı ile analiz edilmiştir. Perakende sektörünün farklı temsilcilerinin verdikleri cevapların anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ANOVA yöntemi ile test edilmiştir. Literatürde varyans analizi ya da F testi olarak bilinen ANOVA, en az üç veya daha fazla bağımsız grup ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını test eder (Ervural 2020; Gürbüz ve Şahin, 2015).

17 sorudan oluşan anket, IV. Dünya Göçebe Oyunları esnasında perakende sektöründe faaliyet gösteren iş yeri sahiplerinin/yetkililerinin tamamına uygulanmıştır. 20-21 Nisan 2025 tarihlerinde yapılan ankete 171 iş yeri sahibi/yetkilisi katılmıştır. Ankete katılan perakende sektörü temsilcileri altı başlıkta gruplandırılmıştır. Yeme grubu, lokanta ve çiğ köfte işletmecilerinden oluşmaktadır. İçme, pasta ve dondurma başlığı altında kafe, pastane, dondurmacı ve çay ocağı işletmecileri yer almaktadır. Gıda ve meyve grubu bakkal, market, zeytinci, peynirci, fırın, helvacı ve kuruyemiş ve manav işletmecilerini kapsamaktadır. Berber ve kuaför grubu, berber ve kuaför işletmecilerini; ulaşım ve barınma grubu ise taksi, dolmuş ve otel işletmecilerini içermektedir. Diğer grubunda ise eczane, giyim, kuyumcu, iletişim (telefoncu) ve hediyeelik eşya satan işletmeler bulunmaktadır. Söz konusu ankete katılanların demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan İşletme Sahiplerinin / Yetkililerinin Demografik Özellikleri

S.N.	Değişkenler	Gruplar	N	%
1	Cinsiyet	Kadın	41	24
		Erkek	130	76
2	Yaş	15-20	-	-
		21-30	20	11.7
		31-40	57	33.3
		41-50	57	33.3
		51-60	22	12.9
		61 +	15	8.8
3	Eğitim Durumu	Okur-Yazar	2	1.2
		İlkokul	32	18.7
		Lise	93	54.4
		Ön Lisans	9	5.3
		Lisans	35	20.5
		Yüksek Lisans +	-	-
4	Ortalama Aylık Gelir (bin TL)	100.000 altı	122	71.3
		100.000 – 300.000	37	21.6
		300.000 – 500.000	10	5.8
		500.000 – 1.000.000	2	1.2
		1.000.000 – 5.000.000	-	-
		5.000.000 üzeri	-	-
5	Firma İstihdam Sayısı	1-2	87	50.9
		3-4	45	26.3
		5-6	19	11.1
		7-8	7	4.1
		9-10	3	1.8
		11 +	10	5.8
6	İş Kolları	Yeme	40	23.4
		İçme/Pasta/Dondurma	30	17.5
		Gıda/Meyve	35	20.4
		Berber/Kuaför	14	8.1
		Ulaşım/Barınma	20	11.7
		Diğer	32	18.9

Ankete katılanların %24'ü kadınlardan %76'sı ise erkeklerden oluşmaktadır. Ankete katılanların %11,7'si 21-30, %33,3'ü 31-40 ve 41-50, %12,9 ise 51-60 yaş aralığındadır. Katılımcıların %8,8'i ise 61 yaşından büyüktür. 15-20 yaş aralığında hiçbir katılımcı yer almamıştır. Katılımcıların %1,2'si okur-yazar, %18,7'si ilkokul mezunu, %54,4'ü lise mezunu, %5,3'ü ön lisans mezunu ve %20,5'i lisans mezunudur. Yüksek lisans ve üzeri eğitim durumuna sahip katılımcı bulunmamaktadır. Ankete katılan işletme sahipleri/yetkililerinin %71,3'ü 100.000 TL ve altı, %21,6'sı 100.000-300.000 TL, %5,8'i 300.000-500.000 TL ve %1,2'si ise 500.000-1.000.000 TL arası gelire sahiptir. 1.000.000 TL üzerinde gelire sahip olan katılımcı bulunmamaktadır.

İşletmelerinde katılımcıların % 50,9'u 1-2, % 26,3'ü 3-4, % 11,1'i 5-6, % 4,1'i 7-8, % 1,8'i 9-10 arasında ve % 5,8'i ise 11 kişi çalıştırmaktadır. Ankete % 23,4 ile yeme başlığı altında bulunan iş yerlerinden katılım olmuştur. Bunu % 20,4 ile gıda/meyve başlığı altında bulunan iş yerleri takip etmiştir. En az katılım ise % 8,1 ile berber ve kuaförlerdir.

Ankete katılanların vermiş oldukları cevaplar SPSS programında ANOVA testine tabi tutulmuş ve sektör temsilcilerinin algıları arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 2. Ankete Katılanların “IV. Dünya Göçebe Oyunları Esnasında Ekstra Personel/İşçi Aldınız mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ile İlgili ANOVA Testi Sonuçları

Sektör	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	
Yeme	40	1,8500	,36162	,05718	
İçme/Pasta/Dondurma	30	1,9000	,30513	,05571	
Gıda/Meyve	35	1,9714	,16903	,02857	
Berber/Kuaför	14	2,0000	,00000	,00000	
Ulaştırma/Barınma	20	1,7000	,47016	,10513	
Diğer	32	2,0000	,00000	,00000	
Total	171	1,9064	,29208	,02234	
Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları					
	Kareler Tolamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Grupl. Arası	1,531	5	,306	3,896	,002
Grup İçi	12,971	165	,079		
Toplam	14,503	170			

H₀ ve H₁ hipotezleri ANOVA testi için şu şekilde formüle edilmiştir:

H₀: “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte ekstra personel/işçi aldınız mı?” sorusuna verilen cevap sektörlerle göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H₁: “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte ekstra personel/işçi aldınız mı” sorusuna verilen cevap sektörlerle göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 2'nin sonuçlarına göre, anlamlılık oranı (p) 0,05'ten küçüktür. Bu durumda iş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte ekstra personel/işçi aldınız mı?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir (F₁₆₅=3,896, p<.05). Hal böyle iken H₁ hipotezi kabul edilir.

Farklılığın kaynağının hangi iki grup arasında olduğunu tespit edebilmek için Games Howell testi yapılmıştır. Games Howell testi varyansların eşit dağılmadığı durumlarda yapılır (Gürbüz ve Şahin, 2015). ANOVA testi sonuçlarına göre işyerlerinin algıları arasında anlamlı bir farklılık çıkmasına rağmen Games-Howell testi ile hangi iş yerleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilememiştir.

Tablo 3. Ankete Katılanların “IV. Dünya Göçebe Oyunları Esnasında Sipariş/Satış Artışı Oldu Mu?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ile İlgili ANOVA Testi Sonuçları

Sektör	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	
Yeme	40	1,2500	,43853	,06934	
İçme/Pasta/Dondurma	30	1,4667	,50742	,09264	
Gıda/Meyve	35	1,4000	,49705	,08402	
Berber/Kuaför	14	1,5714	,51355	,13725	
Ulaştırma/Barınma	20	1,1500	,36635	,08192	
Diğer	32	1,4063	,49899	,08821	
Total	171	1,3626	,48215	,03687	
Tek Fktörlü ANOVA Testi Sonuçları					
	Kareler Tolamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Grupl. Arası	2,456	5	,491	2,187	,058
Grup İçi	37,064	165	,225		
Toplam	14,503	170			

H₀ ve H₁ hipotezleri ANOVA testi şu şekilde formüle edilmiştir:

H₀: “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile siparişleriniz/satışlarınız arttı mı?” sorusuna verilen cevaplar sektörlerle göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H₁: “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte siparişleriniz/satışlarınız arttı mı?” sorusuna verilen cevaplar sektörlerle göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 3'ün sonuçlarına göre, anlamlılık oranı (p) 0,05'ten büyüktür. Bu durumda iş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile

birlikte siparişleriniz/satışlarınız arttı mı?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez ($F_{165}=2,187$, $p>.05$). Yani H_0 hipotezi kabul edilir.

Tablo 4. Ankete Katılanların “IV. Dünya Göçebe Oyunları Zamanında Müşteri Sayısı Artışı Oldu mu?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ile İlgili ANOVA Testi Sonuçları

Sektör	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	
Yeme	40	1,2500	,43853	,06934	
İçme/Pasta/Dondurma	30	1,4667	,50742	,09264	
Gıda/Meyve	35	1,4000	,49705	,08402	
Berber/Kuaför	14	1,5714	,51355	,13725	
Ulaştırma/Barınma	20	1,1500	,36635	,08192	
Diğer	32	1,4063	,49899	,08821	
Total	171	1,3626	,48215	,03687	
Tek Fktörlü ANOVA Testi Sonuçları					
	Kareler Tolamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Grupl. Arası	2,456	5	,491	2,187	,058
Grup İçi	37,064	165	,225		
Toplam	39,520	170			

H_0 ve H_1 hipotezleri ANOVA testi için aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi formüle edilmiştir.

H_0 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte müşteri sayınız arttı mı?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte müşteri sayınız arttı mı?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 4’ün sonuçlarına göre, anlamlılık oranı (p) 0,05’ten büyüktür. Bu durumda iş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte siparişleriniz/satışlarınız arttı mı?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez ($F_{165}=2,187$, $p>.05$). H_0 hipotezi kabul edilir.

Tablo 5. Ankete Katılanların “IV. Dünya Göçebe Oyunları Esnasında Kazanç Artışı Oldu mu?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ile İlgili ANOVA Testi Sonuçları

Sektör	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	
Yeme	40	1,2500	,43853	,06934	
İçme/Pasta/Dondurma	30	1,4667	,50742	,09264	
Gıda/Meyve	35	1,4000	,49705	,08402	
Berber/Kuaför	14	1,5714	,51355	,13725	
Ulaştırma/Barınma	20	1,1500	,36635	,08192	
Diğer	32	1,4063	,49899	,08821	
Total	171	1,3626	,48215	,03687	
Tek Fktörlü ANOVA Testi Sonuçları					
	Kareler Tolamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Grupl. Arası	2,456	5	,491	2,187	,058
Grup İçi	37,064	165	,225		
Toplam	39,520	170			

H_0 ve H_1 hipotezleri ANOVA testi için aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

H_0 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte kazancınız arttı mı?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte kazancınız arttı mı?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 5’in sonuçlarına göre, anlamlılık oranı (p) 0,05’ten büyüktür. İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte kazancınız arttı mı?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez ($F_{165}=2,187$, $p>.05$). H_0 hipotezi kabul edilir.

Tablo 6. Ankete Katılanların “IV. Dünya Göçebe Oyunları Tanıtıma Katkı Sağladı mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ile İlgili ANOVA Testi Sonuçları

Sektör	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	
Yeme	40	1,0750	,26675	,04218	
İçme/Pasta/Dondurma	30	1,0000	,00000	,00000	
Gıda/Meyve	35	1,1143	,32280	,05456	
Berber/Kuaför	14	1,1429	,36314	,09705	
Ulaştırma/Barınma	20	1,0000	,00000	,00000	
Diğer	32	1,0625	,24593	,04348	
Total	171	1,0643	,24606	,01882	
Tek Fktörlü ANOVA Testi Sonuçları					
	Kareler Tolamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Grupl. Arası	,385	5	,077	1,283	,274
Grup İçi	9,907	165	,060		
Toplam	10,292	170			

H_0 ve H_1 hipotezleri ANOVA testi için şöyledir:

H_0 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunlarının İznik/ Bursa’nın tanıtımına katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunlarının İznik/ Bursa’nın tanıtımına katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 6’nın sonuçlarına göre, anlamlılık oranı (p) 0,05’ten büyüktür. Yani iş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları ile birlikte kazancınız arttı mı?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez ($F_{165}=1,283$, $p>.05$). Bu durumda H_0 hipotezi kabul edilir

Tablo 7. Ankete Katılanların “IV. Dünya Göçebe Oyunları Altyapıya Katkı Sağladı mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ile İlgili ANOVA Testi Sonuçları

Sektör	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	
Yeme	40	1,1500	,36162	,05718	
İçme/Pasta/Dondurma	30	1,1000	,30513	,05571	
Gıda/Meyve	35	1,2000	,40584	,06860	
Berber/Kuaför	14	1,2143	,42582	,11380	
Ulaştırma/Barınma	20	1,2000	,41039	,09177	
Diğer	32	1,1563	,36890	,06521	
Total	171	1,1637	,37113	,02838	
Tek Fktörlü ANOVA Testi Sonuçları					
	Kareler Tolamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Grupl. Arası	,239	5	,048	,341	,888
Grup İçi	23,176	165	,140		
Toplam	23,415	170			

H_0 ve H_1 hipotezleri ANOVA testi için aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

H_0 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları İznik/Bursa’nın alt yapısına (yol, kanalizasyon vb.) katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları İznik/Bursa’nın alt yapısına (yol, kanalizasyon vb.) katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 7’nin sonuçlarına göre, anlamlılık oranı (p) 0,05’ten büyüktür. Bu durumda iş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları İznik/Bursa’nın alt yapısına (yol, kanalizasyon vb.) katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez ($F_{165}=,341$, $p>.05$). Bu yüzden H_0 hipotezi kabul edilir.

Tablo 8. Ankete Katılanların “IV. Dünya Göçebe Oyunları İlçenin Ekonomik Gelişimine Katkı Sağladı mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ile İlgili ANOVA Testi Sonuçları

Sektör	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	
Yeme	40	1,1500	,36162	,05718	
İçme/Pasta/Dondurma	30	1,0667	,25371	,04632	
Gıda/Meyve	35	1,2286	,42604	,07201	
Berber/Kuaför	14	1,1429	,36314	,09705	
Ulaştırma/Barınma	20	1,1500	,36635	,08192	
Diğer	32	1,1563	,36890	,06521	
Total	171	1,1520	,36012	,02754	
Tek Fktörlü ANOVA Testi Sonuçları					
	Kareler Tolamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Grupl. Arası	,426	5	,085	,650	,662
Grup İçi	21,621	165	,131		
Toplam	22,047	170			

H_0 ve H_1 hipotezleri ANOVA testi için şöyledir:

H_0 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları (2022) İznik’in/Bursa’nın gelişimine katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları (2022 İznik’in/Bursa’nın gelişimine katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 8’in sonuçlarına göre, anlamlılık oranı (p) 0,05’ten büyüktür. Bu durumda iş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları (2022) İznik/Bursa’nın gelişimine katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez ($F_{165}=,650$, $p>.05$). Hal böyle iken H_0 hipotezi kabul edilir.

Tablo 9. Ankete Katılanların “IV. Dünya Göçebe Oyunlarının Farklı Kültürlerin Tanınmasına Katkısı Oldu mu?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ile İlgili ANOVA Testi Sonuçları

Sektör	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	
Yeme	40	1,1000	,30382	,04804	
İçme/Pasta/Dondurma	30	1,1000	,30513	,05571	
Gıda/Meyve	35	1,3429	,48159	,08140	
Berber/Kuaför	14	1,2143	,42582	,11380	
Ulaştırma/Barınma	20	1,0000	,00000	,00000	
Diğer	32	1,2813	,45680	,08075	
Total	171	1,1813	,38639	,02955	
Tek Fktörlü ANOVA Testi Sonuçları					
	Kareler Tolamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Grupl. Arası	2,369	5	,474	3,397	,006
Grup İçi	23,012	165	,139		
Toplam	25,380	170			

H_0 ve H_1 hipotezleri ANOVA testi için aşağıdaki gibidir:

H_0 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları İznik/Bursa’da yaşayanların farklı kültürleri tanımalarına katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları İznik/Bursa’da yaşayanların farklı kültürleri tanımalarına katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 9’un sonuçlarına göre, anlamlılık oranı (p) 0,05’ten küçüktür. Bu durumda iş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları (2022) İznik/Bursa’da yaşayanların farklı kültürleri tanımalarına katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir ($F_{165}=3,397$, $p<.05$). Hal böyle iken H_1 hipotezi kabul edilir.

Farklılığın kaynağının hangi iki grup arasında olduğunu tespit edebilmek için Games Howell testi yapılmıştır. Yeme (ort.=1.1000; std. sapma=,30382), içme/pasta/dondurma (otr.=1.1000; std. sapma=,30513), berber/kuaför (ort.=1,2143; std. sapma=,42582) ve ulaştırma/barınma (ort=10000, std. sapma=,00000) ana iş yerlerinin sahipleri/yetkililerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları (2022) İznik/Bursa’da yaşayanların farklı kültürleri tanımalarına katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar arasında anlamlı farklılık gözlemlenmemiştir. Ancak gıda/meyve (ort.= 1,3429; std. sapma=,48159) ve ulaştırma/barınma (ort=1000, std. sapma=,00000) ana iş yerleri ile diğer (ort.=1,2813; std. sapma=,45680) ve ulaştırma/barınma (ort=10000, std. sapma=,00000) ana iş yerleri sahipleri/yetkililerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları (2022) İznik/Bursa’da yaşayanların farklı kültürleri tanımalarına katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir

Tablo 10. Ankete Katılanların “IV. Dünya Göçebe Oyunlarının Geleneksel Türk Sporlarının Tanıtımına Katkısı Oldu mu?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ile İlgili ANOVA Testi Sonuçları

Sektör	N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata	
Yeme	40	1,1750	,38481	,06084	
İçme/Pasta/Dondurma	30	1,1333	,34575	,06312	
Gıda/Meyve	35	1,3429	,48159	,08140	
Berber/Kuaför	14	1,2143	,42582	,11380	
Ulaştırma/Barınma	20	1,0000	,00000	,00000	
Diğer	32	1,2500	,43994	,07777	
Total	171	1,1988	,40029	,03061	
Tek Fktörlü ANOVA Testi Sonuçları					
	Kareler Tolamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Grupl. Arası	1,755	5	,351	2,273	,050
Grup İçi	25,485	165	,154		
Toplam	27,240	170			

H_0 ve H_1 hipotezleri ANOVA testi için aşağıdaki gibidir:

H_0 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunlarının geleneksel Türk sporlarının tanıtımına faydası oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 : İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunlarının geleneksel Türk sporlarının tanıtımına faydası oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 10’un sonuçlarına göre, anlamlılık oranı (p) 0,05’dir. İş yerlerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunlarının geleneksel Türk sporlarının tanıtımına faydası oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar anlamlı bir farklılık gösterir ($F_{165}=2,273$, $p=.05$). Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilir.

Farklılığın kaynağının hangi iki grup arasında olduğunu tespit edebilmek için Games Howell testi yapılmıştır. Games Howell testi varyansların eşit dağılmadığı durumlarda yapılır. Tablo... sonuçlarına göre yeme (ort.=1.1750; std. sapma=,38481), içme/pasta/dondurma (otr.=1.1333; std. sapma=,34575), berber/kuaför (ort.=1,2143; std. sapma=,42582) ve ulaştırma/barınma (ort=10000, std. sapma=,00000) ana iş yerlerinin sahipleri/yetkililerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları İznik/Bursa’da yaşayanların farklı kültürleri tanımalarına katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar arasında anlamlı farklılık gözlemlenmemiştir. Ancak gıda/meyve (ort.= 1,3429; std. sapma=,48159) ve ulaştırma/barınma (ort=10000, std. sapma=,00000) ana iş yerleri ile diğer (ort.=1,2500; std. sapma=,43994) ve ulaştırma/barınma (ort=10000, std. sapma=,00000) iş yeri sahipleri/yetkililerinin “IV. Dünya Göçebe Oyunları İznik/Bursa’da yaşayanların farklı kültürleri tanımalarına katkısı oldu mu?” sorusuna verdikleri cevaplar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA

Çalışmanın, IV. Dünya Göçebe Oyunlarının Türkiye üzerindeki ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri ile ilgili olumlu bulguları, literatürdeki çalışmaların spor organizasyonlarının ev sahibi ülke üzerindeki olumlu bulguları ile uyumludur (Akkaya, 2008; Ersungur ve Akıncı, 2013; Feizabadi, Goodarzi ve Azari, 2013; Kasimati ve Dawson 2009; Pranata vd., 2023; Silik, 2017; Tien, Lo ve Lin, 2011). Çalışma, diğer çalışmalardan farklı bir spor etkinliğini incelemiş olsa da, literatürü teyit eden benzer bulgulara ulaşmıştır (Bob ve Swart, 2009; Can ve Değirmen, 2017; Eryılmaz ve Cengiz, 2012; Kargün ve Çelik, 2022; Kılıç, Yılmaz ve Şahin, 2009; Kim, Gürsoy ve Lee, 2006; Öncü, 2020).

Diğer taraftan bu çalışmalar, farklı türde spor organizasyonlarının etkileri ilgilidir. Bizim bildiğimize göre, Dünya Göçebe Oyunlarının ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri üzerine literatürde çok az sayıda çalışma yapılmıştır (Maksüdünov, 2020; Maksüdünov ve Dyikanov 2022; Pelkmans, 2022; Sherenanova, 2021; Turdumambetov, 2019). Bu çalışmalar, Dünya Göçebe Oyunlarının Kırgızistanın ekonomik, sosyal ve kültürel göstergeleri üzerine etkilerini analiz etmiştir. Bu çalışmalarda, Oyunların söz konusu göstergelere olumlu etkilerinin olduğu ve gelecekte daha büyük potansiyel etkilerinin olacağı vurgulanmıştır. Bu bulgular, bu çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir. Ancak bizim çalışmamız, Oyunların perakende sektörü üzerindeki etkileri itibarıyla söz konusu çalışmalardan farklılaşmaktadır.

5. SONUÇ

Uluslararası spor organizasyonları, ev sahibi ülke için ekonomik, sosyal, kültürel çok sayıda önemli kazanım sağlar. Bu yüzden uluslararası etkinliklere ev sahibi olmak için ülkeler birbirleri ile yoğun bir rekabete girerler. Dünya Göçebe Oyunları her ne kadar mega organizasyonlar gibi uzun süreli, geniş kapsamlı büyük katılımlı olmasa da ev sahibi ülke için özellikle düzenlendiği şehir ekonomisinin gelişimine önemli katkılar sunar. Bu tür organizasyonlar için alt yapı, spor tesisleri, peyzaj düzenlemesi, ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yapılan merkezi hükümet ve/veya yerel yönetim harcamaları artar.

Yoğun ziyaretçi akını özellikle perakende sektöründe faaliyet gösteren yerel işletmeler için önemli bir gelir kaynağı teşkil eder. Hatta orta ve uzun vadede ülkenin tanınırlığına ve turizm potansiyelinin gelişimine yardımcı olur.

Türkiye, çok sayıda mega spor organizasyonuna müracaat etmiş, bir kısmına da ev sahipliği yapmıştır. Bu organizasyonlardan birisi de 2022 yılında İznik'te düzenlenen IV. Dünya Göçebe Oyunlarıdır. Oyunların İznik'te faaliyet gösteren perakende iş yerleri üzerindeki ekonomik ve tanınırlık etkisi 171 işyerine uygulanan ve iki seçeneğe cevapları olan ("evet" ve "hayır") 17 sorudan oluşan bir anket ile test edilmiştir. Söz konusu sorular, istihdam, müşteri sayısı, sipariş ve satışlar, şehrin tanınırlığı ve gelişimi, altyapısı, yatırımlar ve geleneksel Türk sporlarının tanınması hakkındadır. Katılımcıların algılarında anlamlı farklılıklar olup olmadığı ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

İznik'te perakende sektöründe faaliyet gösteren işyerlerinin algıları, IV. Dünya Göçebe Oyunlarının (istihdam dışında) ekonomik, kültürel ve tanınırlık etkilerinin olumlu olduğu yönündedir. Bir başka deyişle, işyeri temsilcilerinin tamamının algısı, Oyunların sipariş ve satışları artırdığı, müşteri sayısını çoğalttığı, kazançları büyüttüğü, ilçenin tanınırlığına katkı sağladığı, altyapıyı iyileştirdiği, ekonomik gelişmeyi teşvik ettiği, yatırımları tetiklediği, kültürlerarası etkileşime ve geleneksel sporların tanınmasında faydalı olduğu yönündedir. Bu çalışmanın en önemli bulgularından birisi de İznik'te perakende sektöründe faaliyet gösteren çeşitli iş yerleri üzerindeki etkisinin farklılık arz etmediği ile alakalıdır. Çalışmanın bulguları, perakende sektöründe faaliyet gösteren iş yerlerinin, oyunların etkilerinin olumlu olduğu üzerinde hemfikir olduklarını teyit etmiştir. Yani İznik'teki perakende sektörünün neredeyse (birkaç istisna dışında) tüm temsilcileri, Oyunların ekonomik ve tanınırlık etkilerinin olumlu olduğu yönünde bir algıya sahiptir. Buna rağmen gıda-meyve, ulaştırma/barınma ve diğer grubu temsilcilerinin, Oyunların "kültürel tanıtıma" ve "geleneksel Türk sporlarının tanınırlığına" katkısı ile ilgili algıları arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma, IV. Dünya Göçebe Oyunlarının ekonomik, tanınırlık ve kültürel etkileri ile alakalı bir takım politik çıkarımlara sahiptir. Her ne kadar çalışma, organizasyonun maliyetlerini hesaba katmamış olsa da bulgular, bu tür organizasyonların artılarının eksilerinden fazla olduğunu ima etmektedir. Bu yüzden daha büyük spor organizasyonlarının ülkemizde düzenlenmesi için gerekli politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Diğer taraftan çalışma, IV. Dünya Göçebe Oyunları'nın ekonomik etkileri ve sosyal-kültürel tanınırlığı ile ilgili önemli ampirik bulgulara ulaşmış olsa da birtakım kısıtlamalara tabidir. Çalışma sadece perakende sektörünü kapsamaktadır. Perakende sektörü dışındaki sektörler üzerindeki etkiler farklı bir araştırmanın konusu olabilir. Yine benzer oyunların benzer sektörler üzerindeki etkileri farklı ülkeler için çalışılabilir. Bu çalışma sadece perakende sektöründeki iş yerlerinin anket sorularına verdiği cevapların ANOVA testi sonuçlarından ibarettir. Konu ile ilgili daha kapsamlı analizler içeren çalışmalar yapılabilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul'undan 27/02/2025 tarih ve 2025/02 nolu toplantıda 27 sayılı karar ile alınmıştır. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmaya eşit katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdalla, S. Z. S. & Winker, P., (2012). Modelling stock market volatility using univariate GARCH models: Evidence from Sudan and Egypt. Akkaya, C. (2008). Küreselleşme ve Futboldaki Dönüşüm. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 1(4), 1-14
- Akşar, T. (2023, 12 Nisan). Şampiyonlar ligi finali İstanbul'a 3 milyar TL bırakacak. Erişim Adresi: <https://futbolekonomi.com/index.php/vizyon-misyon/5792-ampiyonlar-ligi-finali-istanbula-3-milyar-tl-brakacak.html>.
- Bob, U. & Swart K. (2009). Resident perceptions of the 2010 FIFA soccer world cup stadia development in Cape Town. Volume 20, 47-59.
- Buyar, C. & Altınoğlu, Z. (2023). Geleneksel Sporlar ve Oyun Alanında Kırgızistan Modeli. https://www.ayu.edu.tr/mypanel/_app/upload/yayin/dosya/19f3cd308f1455b3fa09a282e0d496f4.pdf
- Can, Z. G., & Değirmen, S. (2017). Spor organizasyonlarının ekonomik açıdan incelenmesi: Mersin ili örneği. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 5(4), 91-105.
- Çakar, E. (2023, 11 Haziran). TFF Başkanı Büyükeşçi: (Şampiyonlar Ligi finali) Ülkemiz ekonomisine 200 milyon dolara yakın döviz girişi oldu. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/futbol/tff-baskani-buyukeksi-sampiyonlar-ligi-finali-ulkemiz-ekonomisine-200-milyon-dolara-yakin-doviz-girisi-odu/2919781>.
- Demir, İ. G. (2015). Trabzon halkının ev sahipliği yaptığı XI. Avrupa Gençlik Olimpik Oyunları'nın (EYOF) etkilerine ilişkin görüşleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Devecioğlu, S. (2022, 27 Eylül). Dünya Göçebe Oyunları. Erişim Adresi: <https://tr.linkedin.com/pulse/d%C3%BCnya-g%C3%B6%C3%A7ebe-oyunlar%C4%B1-sebahattin-devecio%C4%9Fflu>.

- Dom, F., vd. (2025, 11 March). Local Consumption Effects of the UEFA EURO 2024 in Germany. Retrieved from: policycommons.net/artifacts/19773105/lokale-konsumeffekte-der-fussball-em-2024/20673635/.
- Duman, S., vd. (2021). Spor turizminin Türkiye açısından ekonomik boyutu. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 6(4), 367-383.
- Düzen, A. Ç., Kargün, M. ve Çelik, T. (2022). Mega spor etkinliklerinin sosyo-ekonomik etkileri. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 227-238.
- Elahi, A., Gholampour, S. & Askarian, F. (2021). The effects of sports mega-events on host communities: A systematic review of studies in three recent decades. *Sports Business Journal*, 1(1), 13-30.
- Ersungur, Ş. M. & Akıncı, M. (2013). 2011 Universiade Kış Oyunlarının Erzurum ekonomisi üzerindeki etkileri: Bir uygulama. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8(30), 5064-5085.
- Ervural, B.Ç. (2020). Varyans analizi (ANOVA) ve kovaryans Analizi (ANCOVA) ile deney tasarımı: Bir gıda işletmesinin tedarik süresine etki eden faktörlerin belirlenmesi. *BŞEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 7(2), 923-941.
- Eryılmaz, S.S. ve Cengiz, H. (2012). Mega etkinliklerin kent mekanına ekonomik yansımaları. *Sigma* 4, 77-96.
- Feizabadi, M. S., Goodarzi, M. & Azari, A. (2013). An investigation of the relationship between the success of countries at the Shenzhen 2011 summer Universiade with educational and demo-economic factors. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 82, 803-806.
- Fourie, J. & Santana-Gallego, M. (2011). The impact of mega-sport events on tourist arrivals. *Tourism management*, 32(6), 1364-1370.
- Güler, G. (2018). 16 Kırgızistan Notları 1 ve 2 (Göçebe Oyunları - Türk Konseyi). Erişim Adresi: <https://tr.archive.kabar.kg/news/16-k-rg-zistan-notlar-1-ve-2-gocebe-oyunlar-turk-konseyi/>.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem-Analiz, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- İnan, Ş. ve Biber, S.G. (2020). Ulusal Ekonomik Gücün Ölçülmesi: Jeoekonomik Güç Endeksi. *Avrasya Etüdleri*, 57(1), 55-88.
- Kasimati, E. & Dawson, P. (2009). Assessing the impact of the 2004 Olympic Games on the Greek economy: A small macroeconomic model. *Economic modelling*, 26(1), 139-146.
- Khodr, H. (2012). Exploring the driving factors behind the event strategy in Qatar a case study of the 15th Asian Games. *International Journal of Event and Festival Management*, 3(1), 81-100.
- Kılıç, H., Yılmaz, S., ve Şahin, İ. (2009). Beden eğitimi öğretmenlerinin olimpiyatlar hakkındaki farkındalığı. *Spor Bilimleri Dergisi*, 20(2), 16-23.
- Kim, H. J., Gursoy, D., & Lee, S. B. (2006). The impact of the 2002 World Cup on South Korea: Comparisons of pre-and post-games. *Tourism management*, 27(1), 86-96.
- Klößner, J. A., & Daumann, F. (2024). A stochastic-demographic model to explain success and dominance in international sports. *Research in Economics*, 78(4), 100990.
- Kuburlu, C. (2020, 15 Kasım). Formula 1, üç günde İstanbul'a 100 milyon dolar bıraktı. Erişim Adresi: <https://ajansspor.com/haber/formula-1-uc-gunde-istanbula-100-milyon-dolar-birakti-427494>.
- Macfarquhar, N. (2018). Horseback Wrestling. Bone Tossing. Dead Goat Polo. Let the Nomad Games Begin!. *International New York Times*, NA-NA.
- Madden, J., & Crowe, M. (1998). Estimating the economic impact of the Sydney Olympic Games.
- Maksüdünov, A. (2020). Economic and socio-cultural impacts of the world nomad games. *Ekonomik Bölge*, 16(2), 586-596.
- Maksüdünov, A., & Dyikanov, K. (2022). World nomad games as an emerging large-scale event and its role for tourism development in Kyrgyzstan. In *Event Tourism in Asian Countries* (pp. 287-308). Apple Academic Press.
- Oktay, E., Aksoy, M. & Karaman, Ö.F. (2018). Uluslararası Orta Asya sempozyumu bildiriler kitabı. Bishkek 2018 (812-823).
- Öncü, E. (2020). 1971 İzmir Akdeniz Oyunları: Büyük İmtihan. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(Spor Tarihi Özel Sayı), 1-20.
- Pranic, L., Petric, L. & Cetinic, L. (2012). Host population perception of the social impacts of sport tourism events in transition countries: Evidence from Croatia. *International Journal of Event and Festival Management*, 3(3), 236-256.
- Pranata, D., vd. (2023). Analysis of the Implications of Organizing Sports on Economic Growth (A Literature Review). *Jurnal Pendidikan Jasmani (JPJ)*, 4(2), 156-164.
- Selvi, A. (2022, 24 Temmuz). Issık Göl'den İznik Gölü'ne... Göçebe Oyunları'yla kültürel diplomasi. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/abdulkadir-selvi/issik-golden-iznik-golune-gocebe-oyunlariyla-kulturel-diplomasi-42105972>
- Sheranova, A. (2021). Political invention of the World Nomad Games in Kyrgyzstan. *Kulturni studia*, 17(2), 66-81.
- Silik, C. E. (2017). FIFA 20 Yaş Altı Dünya Kupası'nın Demografik Değişkenler Açısından Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Analizi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 28(2), 69-90.
- Tiberghien, G. (2024). Heritage and Re-Enactment Events: A Case Study of the World Nomad Games in Kazakhstan.
- Tien, C., Lo, H. C., & Lin, H. W. (2011). The economic benefits of mega events: A myth or a reality? A longitudinal study on the Olympic Games. *Journal of Sport Management*, 25(1), 11-23.
- Turdumambetov, B. (2019). World nomad games as a tourism brand of Kyrgyzstan (Based on Survey of Local Communities). *Реформа*, (3), 70-80.
- Süper Kupa Finalinin Bir Galibi de İstanbul Olacak. (2019, 3 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.cnnturk.com/ekonomi/super-kupa-finalinin-bir-galibi-de-istanbul-olacak-1004005>.
- The first-ever World Nomad Games. (2022). Retrieved from: <https://worldnomadgames.com/en/page/WNG-2014/>. (<https://worldnomadgames.com/en/page/About-the-WNG/>).
- IV. Dünya Göçebe Oyunları Basın Toplantısı. (2022, 13 Mayıs). Erişim Adresi: <https://x.com/gocebe22/status/152502924161985313>
- About the World Nomad Games. (2025). Retrieved from: <https://worldnomadgames.com/en/page/About-the-WNG/>.
- III. World Nomad Games Results Summed Up. (2018, 8 September). Retrieved from: <https://worldnomadgames.com/en/news/en/III-World-Nomad-Games-results-summed-up/>.
- Olimpiyatların Samsun'a Katkısı 10 Milyon Dolar. (2017, 31 Temmuz). Erişim Adresi: <https://www.dunya.com/ekonomi/olimpiyatlarin-samsuna-katkisi-10-milyon-dolar-haberi-375449>.
- Formula 1 Ekonomiye Katkı Sağlar Mı?. (2020, 13 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.bloomberght.com/formula-1-ekonomiye-katki-saglar-mi-2268623>.
- Dünya Göçebe Oyunları Gezisi 31 Ağustos – 7 Eylül. (2018, 11 Ağustos). Erişim Adresi: <https://turk.org/dunya-gocebe-oyunlari-gezisi-31-agustos-7-eylul/>.

Dünya Göçebe Oyunları Kazak Turizmini Yükseltti. (2024, 18 Eylül). Erişim Adresi: <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/dunya-gocebe-oyunlari-kazakistan-i-ziyaret-sayisini-artirdi-494874>.

The Economic Implications of Brexit: A Comparative Macroeconomic Assessment of European Countries

Brexit'in Ekonomik Yansımaları: Avrupa Ülkelerinde Makroekonomik Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme

Hasan Durğun¹

¹Bilim Uzmanı, Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, hasan.durgun@adu.edu.tr, Orcid Id: 0009-0009-5539-8582

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Brexit, Economic Impact, Macroeconomic Indicators, Comparative Analysis, EU Economies,

Jel Kodları: F15, E62, O52

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 22/04/2025

Düzeltilme Tarihi: 10/09/2025

Kabul Tarihi: 22/12/2025

ARTICLE INFO

Keywords

Brexit, Ekonomik Etki, Makroekonomik Göstergeler, Karşılaştırmalı Analiz, AB Ekonomileri

Jel Codes: F15, E62, O52

Article History:

Received: 22/04/2025

Received in revised form:

10/09/2025

Accepted: 22/12/2025

ABSTRACT

Brexit has led to economic fluctuations across the European Union countries. This study conducts a comparative analysis of the impact of Brexit on the economies of Germany, France, the Netherlands, Belgium, Italy, Spain, and Portugal. Using descriptive statistical methods, the study examines the pre-Brexit (2013–2015) and post-Brexit (2017–2019) periods for the European representatives of the G7 (G7-EU). Key macroeconomic indicators such as growth, unemployment, trade balance, and public debt are evaluated, revealing that the economic effects of Brexit vary across countries. By contributing to the understanding of post-Brexit economic dynamics, this study provides a comparative perspective on the economic consequences for EU countries, offering a significant addition to the literature.

ÖZET

Bu çalışma, Brexit'in Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, İtalya, İspanya ve Portekiz ekonomileri üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. G7'nin Avrupa'daki temsilcileri (G7-EU) için Brexit öncesi (2013-2015) ve sonrası (2017-2019) dönemler, betimsel istatistik yöntemiyle incelenmiştir. Büyüme, işsizlik, dış ticaret ve kamu borcu gibi göstergeler değerlendirilmiş, bulgular Brexit'in Avrupa ekonomileri üzerindeki etkisinin ülkelere göre farklılaştığını ortaya çıkarmıştır. Çalışma, Brexit sonrası ekonomik dinamikleri anlamaya katkı sağlarken, AB ülkeleri için karşılaştırmalı bir perspektif sunarak literatüre karşılaştırmalı bir perspektif sunmaktadır.

INTRODUCTION

The United Kingdom (UK) held a referendum on June 23, 2016, to decide whether to leave the European Union (EU), and with 51.9% of voters opting to leave, the Brexit process officially began (Brakman et al., 2018; Şimşek, 2020). This decision significantly affected not only the political and economic structure of the United Kingdom but also the future of the EU. The primary motivations behind the Brexit process included strengthening national sovereignty, gaining control over immigration policies, and pursuing an independent trade policy outside the EU's economic regulations. However, the process increased uncertainties across the European economy and generated wide-ranging impacts-from financial markets and foreign direct investments to trade relations and labor markets. In particular, the future of London as a leading financial hub in Europe and the potential shifts in trade volume with the European Union are considered crucial factors in shaping economic balances (Alakbarov, 2018: 8). In this context, a comprehensive analysis of the economic, commercial, and financial dimensions of the process is essential to understand the long-term consequences of Brexit on the European economy (Balkir, 2021: 211).

On March 29, 2017, approximately nine months after the referendum, the United Kingdom formally triggered the process of leaving the EU by submitting its notification to the European Council. This step marked the beginning of a two-year negotiation period intended to regulate the UK's withdrawal from the EU and to redefine the relationship between the two parties. During this period, nearly 20,000 legal regulations covering various sectors and outlining mutual obligations between the EU and the UK needed to be revised. Although the process was initially expected to conclude by March 2019, negotiations were prolonged due to various political and economic factors, and Brexit was officially finalized in February 2020 (Alakbarov, 2018: 35-36; Türko and Gökçenoğlu, 2020).

From a historical perspective, the United Kingdom's participation in the European integration process has been complex and fraught with challenges. The UK maintained a cautious stance towards early integration initiatives such as the European Coal and Steel Community (ECSC), established in 1951, and the subsequent European Economic Community (EEC) (Büyükcçek, 2009, pp. 15–16). Instead of joining these structures, the UK opted for an alternative model of economic cooperation by establishing the European Free Trade Association (EFTA) in Stockholm on 3 May 1960, together with six other countries. However, as the EEC increasingly became an attractive center for economic growth and trade, and as interactions among the world economies subjected to new developments intensified, subsequently increasing competition at national and international levels (Demir and Bahar, 2021), the UK, facing its own economic challenges, sought to benefit from the competitive advantages offered by the EEC and began applying for membership from the 1960s onwards. Despite these efforts, French President Charles de Gaulle vetoed the UK's membership applications in 1963 and 1967, significantly delaying the country's accession to the Community. It was only after de Gaulle stepped down in 1969 that negotiations gained momentum, leading to the UK's formal accession to the EEC on January 1, 1973, alongside Denmark and Ireland (Sander, 1994). These accession negotiations were conducted under the leadership of Edward Heath, the Conservative Party leader and strong advocate of European integration, who became Prime Minister in 1970 (Liddle, 2015; Soytürk, 2017: 75).

The European Union is a political and economic union comprising 27 member states, established to foster cooperation on political, economic, and security matters affecting countries within Europe (Mor, 2010: 523; Popescu and Petrila, 2022: 13). Therefore, the United Kingdom's withdrawal from the EU not only marked a severance of ties with supranational political institutions but also introduced new barriers to the movement of goods, services, and people between the UK and the remaining 27 member states. From a broader perspective, Brexit emerges as a process that calls into question the EU's future political and economic stability, while also reigniting debates surrounding the trajectory of globalization (Örmeci, 2017).

Competition, defined as the struggle between economic units for limited resources, increasingly takes place in environments shaped not only by market forces but also by regulatory frameworks. In modern competitive economies, this struggle is further influenced by non-tariff barriers such as differing national regulations and standards, which create additional obstacles for investors (Demir, 2025: 40). The EU Single Market eliminates these barriers by providing a common regulatory framework, thereby granting companies operating within member states unrestricted access to approximately 500 million consumers. The United Kingdom, by combining its advantages-such as being an English-speaking country and possessing a flexible labor market-with unhindered access to the EU Single Market, had become one of the most attractive destinations for foreign direct investment (FDI) within the EU. Market size is one of the key determinants of FDI inflows, and EU membership has significantly enhanced the UK's ability to attract investment. In this context, the scope and depth of free trade agreements have a direct impact on international trade (Hofmann et al., 2017). Consequently, Brexit is expected to increase trade barriers between the UK and EU member states and to reshape economic relations accordingly (World Bank, 2017). Estimates regarding the impact of Brexit on economic growth depend on four main factors. These are: (1) whether the EU is able to adopt the necessary reforms, (2) the outcomes of the trade agreements negotiated by the EU, (3) the extent to which the United Kingdom is willing to pursue a free trade economy, and (4) the nature of the relationship the United Kingdom chooses to establish with the EU Single Market (Troitiño et al., 2018; Brakman et al., 2018). According to assessments by the Centre for European

Reform, approximately half of the EU's trade surplus with the United Kingdom is generated primarily by Germany and the Netherlands. Most of the other EU member states do not maintain a significant trade surplus with the UK; in fact, some even experience trade deficits in their bilateral relations. This indicates that the economic effects of Brexit are unlikely to be distributed evenly across the EU and that certain countries are likely to be more affected than others.

The primary aim of this study is to analyze the impact of Brexit on the European economy through key macroeconomic indicators. In this context, seven EU member states-Germany, France, the Netherlands, Belgium, Italy, Spain, and Portugal-have been selected as the sample group, and the periods before and after Brexit have been compared. The study examines major macroeconomic variables such as GDP, output gap, share in the world economy based on purchasing power parity (PPP), total investment, inflation, imports, exports, unemployment, public debt, and current account balance. The collected data have been analyzed comparatively in order to reveal how Brexit is associated with the economic dynamics in the selected countries. Accordingly, the central research question of this study can be summarized as follows: What are the effects of Brexit on the different components of the European economy, and how do these effects vary across countries?

1. LITERATURE REVIEW

The Brexit process has led to profound economic, commercial, and political transformations for both the United Kingdom and the European Union (EU). In order to assess the short- and long-term impacts of these changes, numerous studies have been conducted across various academic disciplines, resulting in the development of diverse theoretical perspectives. Within the literature that focuses particularly on the economic consequences of Brexit, key topics of analysis include shifting trade structures, the mobility of foreign direct investment (FDI), labor market flows, impacts on financial markets, and growth dynamics. Furthermore, the implications of Brexit for European integration, customs unions, and free trade agreements have emerged as significant areas of scholarly inquiry. These studies, employing both qualitative and quantitative methods, aim to reveal the differentiated effects of Brexit on EU member states.

The United Kingdom's withdrawal from the European Single Market and the Customs Union has resulted in significant disruptions in both trade and the labor market. Exports to the EU sharply declined due to new border regulations and increased bureaucratic procedures (McGrattan et al., 2020), while changes in immigration policies reduced the inflow of labor from Europe, leading to employment crises across various sectors (Zontini et al., 2022). Although Brexit proponents argued that regulatory independence would enhance economic flexibility (Brakman et al., 2018), it has instead imposed additional costs and bureaucratic burdens on many industries. For instance, the chemical industry in the UK faced an additional £2 billion in compliance costs due to the need to re-register for access to the EU market following Brexit (Breinlich et al., 2022). Following the entry into force of the Trade and Cooperation Agreement, trade activities between the UK and the EU declined by one-third within the first six months (Green et al., 2022), business investment stagnated, and long-term projections indicated a reduction of £470 in wages per capita. Brexit, by intensifying bureaucratic procedures, has adversely affected the business environment and emerged as a constraint on economic growth.

In a study conducted by Chen et al. (2018), the extended version of the World Input-Output Database (WIOD) was used to examine the negative effects of Brexit on trade in EU regions and countries. The study developed an exposure index that includes all the impacts arising from geographically fragmented production processes between the United Kingdom, the EU, and beyond. The findings of this research reveal that the United Kingdom is much more exposed compared to other EU regions. Specifically, certain regions in the Republic of Ireland face similar levels of exposure to those in the United Kingdom, while the most affected regions are Germany, the Netherlands, Belgium, and France.

Brakman et al. (2018) examined the trade strategies of the United Kingdom post-Brexit and the alternatives it may face. The study assessed the potential alternatives offered to the United Kingdom to compensate for the significant trade shock created by Brexit. When the researchers analyzed the possibility of comprehensive trade agreements with countries such as the United States, China, or other nations outside the EU, they concluded that the United Kingdom would not find any alternative to increase its trade, other than an agreement mimicking its current EU membership. This finding indicates that post-Brexit trade strategies for the United Kingdom are largely dependent on the restructuring of its relations with the EU.

In a study conducted by Pütün and Paksoy (2020), the fundamental reasons behind the pre-Brexit economic weakness of the United Kingdom were examined. The study focuses on issues such as inequality, income distribution, and overall welfare, emphasizing the negative trends within the UK economy. Data from the period between 2010 and 2015 revealed that the United Kingdom did not make significant progress toward establishing a more equitable and prosperous economy during this time. The data for 2015 showed that indicators such as "working poverty risk" and "income distribution inequality" were approaching critical levels, while the "severe material deprivation" rate had decreased to a seriously negative level. Furthermore, a negative trend was observed in indicators such as foreign direct investment (FDI), exports, and imports. While FDI inflows experienced

a slight negative value, FDI outflows dropped to high negative levels. Similarly, the values of exports and imports worsened in parallel.

Studies in the literature have addressed the impact of Brexit on the UK economy from various perspectives, particularly emphasizing changes in trade, investment, and labor markets. However, uncertainties remain regarding the long-term economic effects of Brexit and sectoral differences. In this context, the present study aims to analyze the post-Brexit economic dynamics within the framework of specific indicators. The structure of the remainder of this paper is as follows: Section 2 provides a detailed explanation of the dataset and methodology used in the research. Section 3 presents of the analysis findings, evaluating the economic impacts of Brexit in light of various indicators, followed by a discussion of the results. In Section 4, the general conclusions are summarized, and an assessment of the implications of the findings is provided.

2. RESEARCH OBJECTIVES, DATA AND METHODOLOGY

This study employs descriptive statistical methods to examine the impact of the Brexit process on European economies. Descriptive statistical analysis is a method used to assess trends, changes, and relationships in macroeconomic data. The analysis focuses on the percentage changes in economic indicators from 2013 to 2019. Two periods, pre-Brexit (2013-2015) and post-Brexit (2017-2019), are compared. The 2016 Brexit referendum and the subsequent process were decisive in selecting these periods. The period from 2013 to 2019 was chosen to understand the economic impacts of Brexit for the following reasons:

- Reduction of the effects of the 2008 global financial crisis: By 2013, European economies had overcome mainly the fluctuations caused by the crisis and entered a more stable growth phase.
 - Brexit referendum (2016) and aftermath: The decision for the UK to leave the EU during this period increased uncertainties in the European economies, leading to the reshaping of investments and trade relations.
 - Pre-COVID-19 pandemic period: Given that economic indicators post-2019 were expected to be severely impacted by the pandemic, the analysis was limited to exclude the effects of COVID-19.
- In this study, seven European Union member countries-Germany, Portugal, Spain, Belgium, Italy, France, and the Netherlands-have been selected and referred to as G7-EU (Germany, Portugal, Spain, Belgium, Italy, France, Netherlands - European Union). These countries are key players in the European economy and represent economies that have been affected by Brexit to varying degrees. Economic Indicators Used:
- Gross Domestic Product (GDP) - Constant Prices: This indicator was used to track the trend of economic growth.
 - Output Gap/GDP: This was examined to assess the economic performance of countries in comparison to their potential production levels.
 - Purchasing Power Parity (PPP) - Share of World Total: This indicator was used to determine the global economic weight of the countries.
 - Total Investment/GDP: This was analyzed to assess capital accumulation and the dynamics of economic growth.
 - Inflation Rate: This indicator was analyzed to evaluate the effects on price stability and economic fluctuations.
 - Imports: This indicator was used to understand the effects of Brexit on the trade balance and the trade structures of countries.
 - Exports: It was examined to evaluate the position of countries in global trade and the impact of Brexit on trade flows.
 - Unemployment Rate: This indicator was analyzed to assess the effects of Brexit on the labor market.
 - Government Net Debt/GDP: This was evaluated to understand how fiscal discipline and the public debt burden changed in the post-Brexit period.
 - Current Account Balance/GDP: This was analyzed to examine the impact on the trade balance and investment flows of countries.

The annual percentage change rates used in this study allow for tracking economic mobility by comparing the data of each year with the previous year (Gujarati, 2003). The percentage change clearly highlights developments in indicators such as economic growth, investment levels, and trade balance. Descriptive analysis is considered a common and valid method in examining such macroeconomic data (Wooldridge, 2010). When used alongside time series analysis, this method facilitates the identification of long-term trends (Stock and Watson, 2007). Studies such as Bussière et al. (2013) have employed descriptive statistical approaches to assess economic differences between countries by analyzing crises and growth processes in European economies. This study also provides a solid foundation for determining the impacts of Brexit using percentage change rates. Percentage change analysis serves as a powerful tool in evaluating the economic effects of Brexit by more clearly revealing economic disparities between countries.

The data used in this study were obtained from the International Monetary Fund (IMF) World Economic Outlook database. The IMF is a reliable and up-to-date source that provides data on key macroeconomic indicators such as global economic growth, trade, inflation, unemployment rates, public debts, and foreign trade. In this study, annual percentage change rates of key economic indicators, including GDP at constant prices, output gap/GDP, share of world total in PPP terms, total investment/GDP, inflation, imports, exports, unemployment rate, government net debt/GDP, and current account balance/GDP, were analyzed for the period 2013-2019 using data from the IMF database. These data were selected to comprehensively examine the effects of Brexit on European economies and identify differences across countries.

3. ANALYSIS OF ECONOMIC INDICATORS OF SELECTED EUROPEAN COUNTRIES POST-BREXIT

This section of the study presents the analyses of economic indicators of selected European Union countries (Germany, the Netherlands, Belgium, Spain, Portugal, France, and Italy). These countries are significant actors in the EU economy and have been affected by Brexit to varying degrees. The economic status of each country has been assessed based on key indicators such as growth rates, unemployment, trade balance, and investments. The data highlights the impact of Brexit on macroeconomic indicators and provides insight into how each country has been affected differently by this process. First, the post-Brexit situation of the German economy is presented in Table 1.

Table 1. Macroeconomic Indicators for Germany Before and After Brexit

Country	Variables (%)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Germany	GDP Constant Prices	0.386	2.172	1.656	2.289	2.713	1.116	0.993
	Output Gap/GDP	-0.843	-0.370	-0.371	0.119	0.972	0.790	0.357
	(PPP) Share of World Total	3.790	3.743	3.683	3.652	3.615	3.546	3.532
	Total Investment/GDP	19.811	20.158	19.462	19.735	20.513	21.471	21.300
	Inflation	1.607	0.769	0.680	0.367	1.702	1.935	1.354
	Imports	1.912	3.399	4.869	3.645	4.523	5.139	3.518
	Exports	0.649	4.231	4.310	1.810	4.758	2.664	1.915
	Unemployment	4.950	4.708	4.367	3.908	3.567	3.208	2.975
	Government Net Debt/GDP	57.281	53.807	51.166	48.337	44.630	41.982	39.627
	Current Account	6.430	7.084	8.419	8.454	7.684	7.799	8.030
	Balance/GDP							

According to the table, the German economy exhibited a stable growth trend between 2013 and 2016, but entered a period of noticeable slowdown starting from 2017. The GDP growth rate increased between 2013 and 2017, but declined in 2018 and 2019. The output gap turned positive in 2016, reaching its highest level in 2017, but showed a downward trend in 2018 and 2019. When examining Germany's share of the global economy in terms of PPP, it is observed that Germany's global economic weight has shown a declining trend between 2013 and 2019. The total investment rate remained stable from 2013 to 2016, but started to rise after the Brexit process became clearer in late 2016. The inflation rate remained low in 2014-2015, but began to increase from 2017 onward. A noticeable slowdown in both import and export growth rates is observed after 2016. This suggests that the uncertainty surrounding Brexit and the future of trade relations between the EU and the UK negatively affected Germany's foreign trade performance. The unemployment rate showed a steady decline between 2013 and 2019. Likewise, the ratio of government net debt to GDP entered a decline phase after the Brexit referendum. The current account balance continued to show substantial surpluses between 2013 and 2019, but fluctuations were observed post-2017.

Overall, it is observed that the German economy showed a stable growth trend until the Brexit process, but from 2017 onwards, the economic uncertainties created by Brexit had negative effects on purchasing power parity (PPP), trade, and inflation rates. The slowdown observed in Germany's economic indicators between 2017 and 2019 highlights the tangible effects of the uncertainty surrounding Brexit on Germany, one of the largest trading partners in the European economy.

Table 2. Macroeconomic Indicators for France Before and After Brexit

Country	Variables (%)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
France	GDP Constant Prices	2.485	0.222	0.916	1.020	0.986	0.722	2.294
	Output Gap/GDP	-0.768	-1.516	-1.979	-2.215	-2.409	-2.664	-1.547
	(PPP) Share of World Total	2.758	2.679	2.618	2.557	2.499	2.440	2.405
	Total Investment/GDP	22.500	21.830	21.520	21.837	21.717	21.598	22.181
	Inflation	2.287	2.216	0.990	0.613	0.086	0.307	1.166
	Imports	6.087	0.451	3.043	4.279	5.598	3.649	4.796
	Exports	6.717	2.798	2.839	2.771	4.357	1.863	4.824
	Unemployment	9.208	9.767	10.308	10.267	10.342	10.067	9.417
	Government Net Debt/GDP	78.147	82.015	85.019	87.671	88.625	89.904	89.485
	Current Account	-0.858	-2.132	-0.609	-0.913	-0.325	-0.528	-0.547
	Balance/GDP							

According to the table, the French economy exhibited a fluctuating growth performance during the 2013-2019 period. The GDP growth rate was high in 2013, but remained low between 2014 and 2016, further slowing down in 2017 and 2018, although it recovered in 2019. The output gap remained negative throughout the period, reaching its lowest point in 2018, indicating that France was operating below its potential production level. The share of France in the global economy, measured by purchasing power parity (PPP), showed a continuous downward trend from 2013 to 2019. The total investment rate remained relatively stable between 2013 and 2016, but declined in 2017 and 2018, before increasing again in 2019. The inflation rate was relatively

high during 2013-2014, but decreased significantly between 2015 and 2017. Import and export growth rates were high in 2013 but fluctuated in the following years. While export growth sharply slowed in 2018, it rebounded in 2019. These fluctuations can be linked to the impact of Brexit, which increased uncertainty in the European market and affected trade activities. The unemployment rate rose between 2013 and 2017, but started to decline in 2018. The government net debt-to-GDP ratio steadily increased from 2013 onwards, peaking in 2018. The current account balance remained negative throughout the 2013-2019 period, indicating a persistent trade deficit.

Overall, the French economy appears fragile during the Brexit process, marked by low growth, high debt levels, output gap, and unemployment rates. The stagnation in growth and fluctuations in exports after 2016 reflect the indirect effects of Brexit on France's economic performance. Particularly, trade uncertainties have weakened investment trends and have been a factor in reducing France's global economic weight.

Table 3. Macroeconomic Indicators for Netherlands Before and After Brexit

Country	Variables (%)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Netherlands	GDP Constant Prices	2.485	0.222	0.916	1.020	0.986	0.722	2.294
	Output Gap/GDP	-0.768	-1.516	-1.979	-2.215	-2.409	-2.664	-1.547
	(PPP) Share of World Total	2.758	2.679	2.618	2.557	2.499	2.440	2.405
	Total Investment/GDP	22.500	21.830	21.520	21.837	21.717	21.598	22.181
	Inflation	2.287	2.216	0.990	0.613	0.086	0.307	1.166
	Imports	6.087	0.451	3.043	4.279	5.598	3.649	4.796
	Exports	6.717	2.798	2.839	2.771	4.357	1.863	4.824
	Unemployment	9.208	9.767	10.308	10.267	10.342	10.067	9.417
	Government Net Debt/GDP	78.147	82.015	85.019	87.671	88.625	89.904	89.485
	Current Account Balance/GDP	-0.858	-2.132	-0.609	-0.913	-0.325	-0.528	-0.547

The Dutch economy exhibited an unstable growth trajectory from 2013 to 2019. The GDP growth rate showed strong performance in 2013, but remained at low levels from 2014 to 2018, with a noticeable recovery in 2019. The output gap deepened between 2013 and 2018, indicating that the economic capacity was not fully utilized. According to PPP, the country's share in the global economy gradually decreased during this period, reflecting a weakening of the Netherlands' weight in global trade. The total investment ratio followed a fluctuating pattern from 2013 to 2019, indicating that investor confidence was unstable in the uncertain environment caused by the Brexit process. Inflation was relatively high in 2013-2014, dropped significantly between 2015 and 2017, and showed a slight recovery in 2018 and 2019. Import and export growth rates experienced significant fluctuations during the 2016-2018 period, coinciding with the Brexit process. The sharp slowdown in exports in 2018 reflects the pressure of trade uncertainties related to Brexit on the Netherlands' foreign trade performance. Unemployment rose between 2013 and 2017 but began to decline in 2018. The ratio of government net debt to GDP consistently increased between 2013 and 2018, with a slight decrease in 2019. The current account balance remained negative throughout the period, indicating a persistent trade imbalance.

The effects of Brexit have been particularly evident in the Netherlands' trade data. As the Netherlands has strong trade ties with the United Kingdom, the uncertainties arising from Brexit and the unpredictability of trade agreements have directly affected the country's export growth rates. Additionally, the instability in investment levels and the weakening of economic growth performance indicate that Brexit has created a long-term environment of uncertainty for the Dutch economy.

Table 4. Macroeconomic Indicators for Belgium Before and After Brexit

Country	Variables (%)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Belgium	GDP Constant Prices	1.694	0.739	0.459	1.579	2.041	1.267	1.620
	Output Gap/GDP	0.214	-0.264	-1.022	-0.743	-0.049	-0.055	0.257
	(PPP) Share of World Total	0.524	0.511	0.497	0.488	0.482	0.474	0.464
	Total Investment/GDP	24.507	23.690	22.428	23.136	23.628	24.252	24.456
	Inflation	3.344	2.621	1.252	0.495	0.623	1.774	2.222
	Imports	3.923	-1.004	0.702	2.203	1.036	5.117	-0.262
	Exports	4.289	-1.449	2.465	1.796	1.283	3.200	1.195
	Unemployment	7.225	7.642	8.550	8.650	8.650	7.842	7.108
	Government Net Debt/GDP	91.603	92.036	92.529	93.370	92.003	91.185	88.314
	Current Account Balance/GDP	-1.940	-0.081	0.955	0.772	1.383	0.552	0.698

Belgium's economy exhibited a fluctuating growth performance during the 2013-2019 period. The GDP growth rate started relatively strong in 2013 but weakened in 2014-2015. However, it began to show signs of recovery from 2016 onward. The output gap remained negative throughout the period after 2013, indicating that the economy grew below its potential. Belgium's share in the world economy (in PPP terms) steadily declined throughout the period, suggesting a weakening of the country's relative position in the global economy. The total investment ratio decreased from 2013 to 2015 but increased from 2016

onward. However, this increase was affected by fluctuations in capital flows due to uncertainties surrounding Brexit. The inflation rate started at a high level in 2013 but saw a significant decrease by 2015. From 2016 to 2019, inflation rose again, with a noticeable increase particularly in 2018-2019. The growth rates of imports and exports showed a fluctuating trend during the Brexit period from 2016 to 2019. Significant slowdowns in foreign trade performance occurred in 2014-2015, with a sharp increase in imports in 2018, followed by a decline in 2019, suggesting an unstable trade balance. Unemployment increased from 2013 to 2016, reaching 8.65%, but began to decline in 2017. The ratio of government net debt to GDP rose from 2013 to 2016 but started to show a slight decline from 2017 onward. The current account balance was negative in 2013, turned positive after 2015, but remained volatile throughout the period.

The effects of Brexit on Belgium's economy are particularly evident in foreign trade and investment data. As one of the countries with strong trade ties to the United Kingdom, Belgium has been directly impacted by the uncertainties associated with Brexit. The fluctuations in imports and exports indicate that Brexit has led to disruptions and uncertainties in trade relations. Additionally, the volatility in investment rates suggests that Brexit has reduced predictability in the business environment, causing fluctuations in capital flows.

Table 5. Macroeconomic Indicators for Italy Before and After Brexit

Country	Variables (%)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Italy	GDP Constant Prices	0.695	-3.125	-1.818	-0.002	0.886	1.236	1.603
	Output Gap/GDP	-2.517	-4.853	-6.358	-6.230	-5.277	-4.038	-2.701
	(PPP) Share of World Total	2.524	2.370	2.253	2.178	2.127	2.088	2.044
	Total Investment/GDP	20.677	17.970	17.006	17.077	17.281	17.712	18.169
	Inflation	2.935	3.315	1.245	0.234	0.108	-0.050	1.326
	Imports	0.153	-8.161	-2.695	3.614	6.324	3.926	5.817
	Exports	4.933	1.833	0.248	2.540	3.986	2.338	5.368
	Unemployment	8.583	10.908	12.350	12.767	12.008	11.725	11.283
	Government Net Debt/GDP	108.904	113.474	118.570	120.808	121.673	120.976	120.763
	Current Account Balance/GDP	-2.742	-0.201	1.050	1.754	1.243	2.461	2.439

The Italian economy experienced an unstable growth trajectory between 2013 and 2019. The GDP growth rate remained negative during the 2013-2015 period, nearly stagnating in 2016, but began to recover from 2017 onward. The output gap remained negative throughout the period, indicating that the economy continued to grow below its potential. Italy's share in the global economy (in terms of PPP) consistently declined, signaling a weakening of its global economic weight. The total investment rate declined from 2013 to 2015, but gradually increased after 2016. While the recovery in investment coincided with the Brexit process, it can be said that uncertainties related to Brexit had a limiting effect on investments. Inflation remained high during 2013-2014, dropped sharply in 2015-2016, and turned negative in 2018. Despite a recovery in 2019, low inflation signals weak domestic demand. The growth rates of imports and exports declined during 2014-2015, but showed signs of recovery after 2016. The impact of Brexit can be observed, particularly in the fluctuations in foreign trade post-2016. Unemployment increased rapidly during 2013-2014 and remained double digits in 2015-2016. While there was partial improvement after 2017, unemployment remained high. The government's net debt as a share of GDP steadily increased, reaching 121.67% in 2017, but showed a slight decline in 2018-2019. The current account balance remained negative in 2013, but continuously posted surpluses after 2014, reflecting the impact of exports and savings rates on the economy.

Table 6. Macroeconomic Indicators for Spain Before and After Brexit

Country	Variables (%)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Spain	GDP Constant Prices	-0.638	-2.866	-1.428	1.521	4.062	2.915	2.894
	Output Gap/GDP	-4.251	-7.553	-8.950	-7.788	-4.783	-2.776	-1.075
	(PPP) Share of World Total	1.706	1.606	1.533	1.505	1.515	1.512	1.499
	Total Investment/GDP	20.714	18.594	17.412	18.148	19.373	19.061	19.566
	Inflation	3.050	2.436	1.530	-0.190	-0.629	-0.337	2.036
	Imports	-0.586	-5.869	-0.277	6.802	5.093	2.646	6.697
	Exports	8.203	0.948	4.290	4.507	4.348	5.395	5.606
	Unemployment	21.390	24.788	26.095	24.443	22.058	19.635	17.225
	Government Net Debt/GDP	56.125	72.104	81.321	85.710	85.308	86.465	85.630
	Current Account Balance/GDP	-2.614	0.156	2.081	1.780	2.046	3.147	2.793

The impact of Brexit on the Italian economy has been particularly evident through trade and investment channels. The United Kingdom is one of Italy's important trading partners, so trade uncertainties and investment fluctuations linked to Brexit have further highlighted the fragile nature of the Italian economy. Despite trade recovery after 2016, Italy's efforts to increase exports in the face of Brexit uncertainties are evident. However, weak domestic demand and high public debt continue to pose risks to

economic growth, threatening economic stability. These factors have increased Italy's vulnerability to fluctuations in trade and investment, exerting negative pressure on growth.

The Spanish economy experienced significant structural fluctuations between 2013 and 2019, with a notable recovery starting after 2015. The GDP growth rate was negative during 2013-2014, but turned positive in 2015 and peaked at 4.06% in 2017. This rapid recovery can be associated with a growth dynamic supported by domestic consumption, investments, and exports. The output gap remained negative throughout the period but began to narrow rapidly after 2015, indicating that Spain started utilizing its economic capacity more efficiently. Spain's share in the global economy (on a PPP basis) generally showed a declining trend, reflecting a decrease in the country's relative weight in the global economy. The total investment rate declined during 2013-2015 but showed signs of recovery after 2016. In parallel with the Brexit process, fluctuations in the investment rate may reflect the fragility of investor confidence. The inflation rate decreased between 2013 and 2015, reaching negative levels in 2016 but rose again to 2.04% in 2019. The deflationary pressures in 2016 were likely related to weak domestic demand and low energy prices. Import and export growth rates declined in 2014-2015 but picked up pace again after 2016. The strong export growth after 2016 shows that despite potential uncertainties related to Brexit, Spain was able to increase its trade volume. The unemployment rate remained extremely high during 2013-2015, peaking at 26.09%, but gradually decreased from 2016 onward. However, it remained high at 17.22% in 2019. The government's net debt-to-GDP ratio rapidly increased during 2013-2016 but stabilized relatively after 2017. The current account balance, which was negative in 2013, shifted to a surplus after 2014, indicating that the increase in exports and improvements in domestic consumption helped close the current account deficit.

Brexit's impact on the Spanish economy has been felt indirectly, primarily through foreign trade and investment flows. The United Kingdom is one of Spain's largest trading partners, particularly significant for tourism and the services sector. While the uncertainties related to Brexit could have limited Spain's recovery speed, the increase in exports and the decrease in the unemployment rate after 2016 suggest that Spain managed the Brexit risks relatively well. However, the still-high unemployment rate indicates that Spain has not fully resolved its structural unemployment issues.

Table 7. Macroeconomic Indicators for Portugal Before and After Brexit

Country	Variables (%)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Portugal	GDP Constant Prices	-1.696	-4.057	-0.923	0.792	1.792	2.019	3.506
	Output Gap/GDP	-3.406	-7.227	-7.800	-6.833	-5.141	-3.577	-1.086
	(PPP) Share of World Total	0.326	0.303	0.290	0.283	0.279	0.276	0.275
	Total Investment/GDP	18.598	15.702	14.632	15.317	15.855	15.833	17.227
	Inflation	3.554	2.776	0.440	-0.160	0.508	0.636	1.556
	Imports	-4.697	-11.857	7.428	9.002	8.088	5.027	7.998
	Exports	9.297	-2.874	12.382	5.317	6.341	4.191	7.966
	Unemployment	13.585	16.636	17.216	14.546	12.862	11.268	9.217
	Government Net Debt/GDP	103.838	117.065	118.910	120.650	121.048	119.441	116.018
	Current Account Balance/GDP	-5.978	-1.613	1.636	0.158	0.230	1.172	1.295

The Portuguese economy entered a recovery process following a significant crisis between 2013 and 2019. The GDP growth rate remained negative or stagnant between 2013 and 2015, but started to recover from 2016 and reached 3.51% in 2019. Although the effects of Brexit were not directly visible, this recovery process continued despite global uncertainties. The output gap worsened between 2013 and 2015 but began to narrow after 2016. This suggests that the Portuguese economy continued to show improvements in foreign trade and investment relations post-Brexit. Although imports sharply declined between 2014 and 2015, the reduction in imports from the UK due to Brexit-induced uncertainties may have prompted efforts to shift toward alternative markets. The export increase after 2015 can be seen as a result of the diversification of foreign trade and the activation of alternative markets. Import and export growth rates declined in 2013-2014 but exhibited a recovery trend after 2015. Notably, the 12.38% increase in exports in 2015 indicates a positive development in Portugal's foreign trade despite the uncertainties following Brexit. The unemployment rate remained high between 2013 and 2015 but showed a decline after 2016, indicating improvements in employment as the economy began to grow again. However, uncertainties in the labor market due to Brexit may have slowed the pace of recovery. In conclusion, although Brexit did not seem to directly affect the Portuguese economy, its effects, especially on foreign trade and imports, may have slowed the recovery process. The contraction of trade relations with the UK has forced Portugal to turn to alternative markets.

Table 8. Macroeconomic Indicators for United Kingdom Before and After Brexit

Country	Variables (%)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
United Kingdom	GDP Constant Prices	1.799	3.194	2.222	1.921	2.656	1.405	1.624
	(PPP) Share of World Total	2.54	2.53	2.51	2.48	2.45	2.37	2.39
	Total Investment/GDP	1,956	1,921	1,548	12,078	4,677	-0,872	0,694
	Inflation	2.109	1.318	0.658	1.964	1.855	1.920	2.132
	Imports	3,239	5,094	4,955	3,979	3,162	3,097	2,720
	Exports	0,290	1,008	3,771	2,767	6,766	3,079	2,001
	Unemployment	7,752	6,398	5,552	4,909	4,501	4,145	3,657
	Government Net Debt/GDP	141,643	150,591	147,949	156,604	161,269	158,162	160,321
	Current Account Balance/GDP	-4,651	-5,011	-4,946	-5,498	-3,497	-3,922	-2,685

The UK economy displayed a mixed performance between 2013 and 2019, a period marked first by post-crisis recovery and later by significant uncertainty triggered by the Brexit referendum. GDP growth followed a relatively stable path between 2013 and 2017, fluctuating between 1.8% and 2.6%. However, growth momentum weakened markedly after 2017, declining to 1.40% in 2018 and only partially recovering to 1.62% in 2019. This slowdown coincided with rising Brexit-related political uncertainty, declining confidence in long-term investment, and weakening foreign trade expectations. Investment indicators strongly reflect Brexit's impact. While investment-to-GDP ratios show volatility throughout the period, the sharp decline in 2018 (-0.87%) is particularly notable. This contraction suggests that private sector actors postponed or cancelled large-scale investment decisions amid fears of a disorderly EU exit. The modest recovery in 2019 (0.69%) indicates that certain sectors attempted to normalize investment behavior despite ongoing negotiations.

Foreign trade dynamics also demonstrate the gradual economic deceleration. Import growth declined steadily after 2014, falling from 5.09% to 2.72% by 2019. Similarly, export performance lost momentum: from a strong 6.76% in 2017, export growth slowed to only 2.00% in 2019. This weakening reflects tightening trade relations with the EU, depreciation of the British pound, and declining external demand due to Brexit-induced uncertainty. Nevertheless, the peak in export growth in 2017 suggests that sterling depreciation briefly boosted competitiveness before political uncertainty outweighed this advantage. Unemployment showed a continuous decline from 7.75% in 2013 to 3.65% in 2019, demonstrating resilience in the labour market. Despite slowing growth, employment remained robust, partly due to flexible labour market institutions and service-sector expansion. However, several studies note that job quality, real wages, and productivity performance weakened during the same period—suggesting that headline unemployment improvements masked underlying structural challenges.

Inflation remained moderate, with the most notable upward trend occurring in 2016–2017 due to exchange rate depreciation after the Brexit referendum. This depreciation increased the cost of imports, fueling consumer price pressure. Following 2018, inflation stabilized but remained above early-period levels. Government debt remained persistently high, rising from 141% of GDP in 2013 to 160% in 2019. This reflects both the long-term fiscal effects of the 2008–2009 crisis and rising budgetary pressures during the Brexit process. The current account balance remained negative throughout the entire period, though the deficit narrowed from -5.49% in 2016 to -2.68% in 2019, partly due to a slowdown in import growth and sterling's depreciation improving external competitiveness.

Overall, the UK entered the Brexit referendum period with moderate growth, stable inflation, and a strong labour market. However, the years following 2016 show clear signs of slowing investment, declining trade momentum, and increasing structural vulnerabilities. While Brexit did not cause an immediate macroeconomic collapse, it visibly weakened the country's medium-term growth trajectory and contributed to persistent uncertainty, restraining both domestic and foreign economic activity.

4. CONCLUSION

To clearly reveal the economic effects of Brexit, key economic indicators from both the pre-Brexit and post-Brexit periods have been compared. This comparison shows that changes occurred at varying rates across different countries and economic variables. While significant decreases were observed in some indicators, others saw relatively limited changes or increases. The post-Brexit trends in economic indicators vary depending on the country and the type of variable. Table 8 details these fluctuating effects of Brexit on economic indicators and highlights the general trends of change.

Table 9. Percent Change in Economic Indicators in Selected G7-EU Countries Before and After Brexit

Variables (%)	Time	Germany	France	Netherlands	Belgium	Italy	Spain	Portugal
GDP Constant Prices	Before Brexit	Fluctuating	Fluctuating	Fluctuating	Low	Negative	Negative	Negative
	After Brexit	Fluctuating	Fluctuating	Fluctuating	High	Positive	Positive	Positive
Output Gap/GDP	Before Brexit	Negative	Negative	Negative	Negative	Negative	Negative	Negative
	After Brexit	Positive	Increasing Negative	Increasing Negative	Decreasing Negative	Decreasing Negative	Decreasing Negative	Decreasing Negative
(PPP) Share of World Total	Before Brexit	High	High	High	High	High	High	High
	After Brexit	Low	Low	Low	Low	Low	Low	Low
Total Investment/GDP	Before Brexit	Low	Fluctuating	High	Low	High	Low	Low
	After Brexit	Yüksek	Fluctuating	Low	High	Low	High	High
Inflation	Before Brexit	Low	High	High	High	High	High	High
	After Brexit	Low	Low	Low	Low	Low	Low	Low
Imports	Before Brexit	Low	Low	Low	Low	Low	Low	Low
	After Brexit	High	High	High	High	High	High	High
Exports	Before Brexit	High	Low	High	Low	Low	Low	High
	After Brexit	Low	High	Low	High	High	High	Low
Unemployment	Before Brexit	High	Low	Low	Fluctuating	High	High	High
	After Brexit	Low	High	High	Fluctuating	Low	Low	Low
Government Net Debt/GDP	Before Brexit	High	Low	Low	High	Low	Low	Low
	After Brexit	Low	High	High	Low	High	High	High
Current Account Balance/GDP	Before Brexit	High	Negative	Negative	Low	Negative	Low	Negative
	After Brexit	Low	Decreasing Negative	Decreasing Negative	High	Positive	High	Positive

When examining the economic effects of Brexit on European countries, significant differences between countries can be observed across various indicators. France and the Netherlands are among the countries that experienced a general deterioration in economic indicators following Brexit. In France, the unemployment rate increased, the growth potential (Output Gap/GDP) remained at an increasing negative level, and the public debt ratio rose. Similarly, in the Netherlands, growth potential weakened, investments declined, and public debt increased.

On the other hand, Belgium, Italy, Spain, and Portugal showed a general improvement in economic indicators after Brexit. In Belgium, the growth rate increased, and there was a rise in the trade balance and investments. In Italy, Spain, and Portugal, economic growth transitioned from negative to positive levels, and the current account balance and investments improved.

Germany stands out as the country least affected by Brexit. In Germany, economic growth remained volatile, the unemployment rate decreased, and growth potential reached a positive level. However, Germany's share of the global economy (PPP) declined, and trade volume decreased.

Overall, France and the Netherlands are the country's most negatively affected by Brexit, while Germany is the least impacted. Belgium, Italy, Spain, and Portugal, on the other hand, have experienced general positive developments in economic indicators following Brexit. The effects of Brexit in these four countries have shown nearly similar impacts on the variables examined. The general findings obtained from the comparison of selected EU countries with the G7-EU countries, based on pre- and post-Brexit variables, can be summarized as follows:

- GDP Growth Rates: In the selected EU countries, GDP growth rates have shown a volatile trend. Italy, Spain, and Portugal's negative growth rates turned positive post-Brexit, which stands out.
- Trade Balance: Only France and the Netherlands experienced negative effects on their trade balance, while other countries saw positive impacts.
- PPP: All selected EU countries showed a downward trend in PPP, which stands out as a common effect.

- Total Investment: A decrease in total investment was observed in the Netherlands and Italy among the selected EU countries.
- Inflation Rates: Inflation rates have been under a homogeneous trend of decrease in all selected EU countries, with a similar impact observed across these nations.
- Imports and Exports: Imports have increased in all selected EU countries post-Brexit, while exports have decreased in Germany and the Netherlands.
- Unemployment Rates: Unemployment rates increased in France and the Netherlands, whereas improvements were seen in other countries.
- Total Debt Load: An increase in total debt load was observed in all selected EU countries except for Germany and France.
- Current Account Balance: Improvements in the current account balance were seen in all countries except for Germany post-Brexit.

As the results indicate, Brexit has had both positive and negative economic effects on the selected European Union member states. Among the negative effects, the most prominent are the decline in PPP, total investments, and trade growth rates. On the positive side, improvements have been observed in unemployment, public debt, and inflation rates.

In comparison with the selected EU member states, the UK displays a mixed pattern in the post-Brexit period. While many EU economies experienced declines in PPP, investment activity, and trade performance, the UK shows similar vulnerabilities, particularly through weakening investment growth, slowing exports, and diminishing GDP performance after 2016. However, unlike several EU countries, the UK maintained a relatively strong labour market, with unemployment steadily decreasing throughout the period. Inflationary pressures and high public debt remained persistent challenges, yet the stabilization of inflation after 2018 and the narrowing of the current account deficit indicate partial adjustments to post-Brexit conditions. Overall, the UK's trajectory parallels the broader European pattern in terms of trade and investment losses, but differs in its stronger labour market resilience despite the uncertainty triggered by Brexit.

The findings of this research are largely consistent with the existing literature on the economic effects of Brexit. The contraction in trade, weakened investment performance, and labor market fragilities observed in the study align with the economic costs highlighted by McGrattan et al. (2020), Brakman et al. (2018), and Green et al. (2022). As noted by Demir and Yenipazarlı (2019), adverse shifts in key macroeconomic indicators undermine internal and external economic balances, ultimately constraining countries' development objectives and long-term sustainable growth strategies. Similarly, Dhingra et al. (2017) demonstrate that post-Brexit trade barriers are likely to generate long-term income losses for the United Kingdom, which parallels the decline in trade volume and competitiveness identified in this research. In addition, Born et al. (2019) show that Brexit has suppressed investment and negatively affected production through uncertainty channels, thereby reinforcing the conclusions reached in this study. In this regard, the findings indicate-consistent with the broader literature-that Brexit has weakened the overall economic outlook and exerted pressure on foreign trade and public finances. Furthermore, Brakman et al.'s (2018) conclusion that trade agreements with non-EU countries cannot compensate for the losses arising from reduced access to the EU market is also in line with the economic contraction identified in this analysis.

5. EVALUATION

The United Kingdom held a referendum on June 23, 2016, to leave the European Union, and since then, the long-term effects of Brexit on both the EU and the world have started to be assessed. The findings of this study reveal that the economic impacts of Brexit are not homogeneous and vary from country to country. Furthermore, Brexit has caused economic fluctuations across Europe and has created opportunities for some countries. For example, despite a decline in Germany's foreign trade volume, the decrease in its unemployment rate indicates that it has managed to maintain its economic resilience. In contrast, the negative impacts on countries such as France and the Netherlands highlight the need for a reassessment of trade and investment policies post-Brexit. These findings provide valuable insights into the internal dynamics of the European Union and the process of reshaping economic relations after Brexit.

When examining the economic impacts of Brexit on European countries, significant differences between countries are observed. This is mainly due to the varying levels of each country's economic structure, trade relations, and their ties with the United Kingdom prior to Brexit. For example, the negative trends in the economic indicators of France and the Netherlands can largely be attributed to the impacts they faced through trade and investment channels. In contrast, the improvements observed in Belgium and Southern European countries can be explained by the different economic dynamics of these nations and their ability to develop more flexible strategies for adapting to the Brexit process.

In terms of contribution to the literature, this study provides an empirical perspective on the economic impacts of Brexit by examining the effects on a country-by-country basis. It offers detailed insights into the economic transformations that followed Brexit. Future studies could provide more in-depth analyses of the long-term effects of Brexit and conduct sectoral assessments to uncover changes across different economic areas. Additionally, a more comprehensive examination of the effects of Brexit on the UK economy could offer a clearer framework for understanding how economic relations between the EU and the UK will evolve in the future. Furthermore, investigating changes in factors such as investment flows, trade policies, and labor mobility over the long term will play a critical role in understanding Brexit's impact on the global economy.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tamamını kendi yapmıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alakbarov, N. (2018). Brexit'in Politik Ekonomisi. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı
- Balkır, C. (2021). Brexit: Ekonomik Çözülme veya Yeniden Dirilişin İlk Adımı. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi 20, 209-43.
- Born, B., Müller, G. J., Schularick, M., & Sedláček, P. (2019). The Costs of Economic Nationalism: Evidence from the Brexit Experiment. The Economic Journal, Royal Economic Society, 129(623), 2722-2744.
- Brakman, S., Garretsen, H., & Kohl, T. (2018). Consequences of Brexit and options for a 'Global Britain'. Papers in Regional Science, 97(1), 55-72
- Breinlich, H., Leromain, E., Novy, D. & Sampson, T. (2022). The Brexit Vote, Inflation and U.K. Living Standards. International Economic Review, 63, 63-93.
- Bussiére, M., Ca'Zorzi, M., & Chudik, A. (2013). The Effect of the Global Financial Crisis on European Trade. European Economic Review, 64, 1-22.
- Büyükcicek, M. (2009). Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı'ndan (AKÇT) Reform Antlaşması'na Entegrasyonun Yönü. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
- Chen, W., Los, B., McCann, P., Ortega Argiles, R., Thissen, M., & van Oort, F. (2018). The Continental Divide? Economic Exposure to Brexit in Regions and Countries on Both Sides of The Channel. Papers in Regional Science, 97, 25-54.
- Demir, E. (2025). The Systematic Phases of Competition: A Historical and Theoretical Examination. Liberal Düşünce Dergisi, (119), 23-48.
- Demir, E., & Bahar, O. (2021). A research on provide competitive advantage of energy use on the tourism sector. Journal of Tourism Theory and Research, 7(1), 1-10.
- Demir, E., & Yenipazarlı, A. (2020). Döviz Kurlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme. Alanya Akademik Bakış, 4(2), 193-204.
- Green, J., Hellwig, T., & Fieldhouse, E. (2022). Who Gets What: The Economy, Relative Gains and Brexit. British Journal of Political Science, 52(1), 320-338.
- Gujarati, D. N. (2003). Basic Econometrics. McGraw-Hill.
- Hofmann, C., Osnago, A. & Ruta, M. (2017). Horizontal Depth: A New Database on the Content of Preferential Trade Agreements. Policy Research Working Paper 7981, World Bank
- International Monetary Found (2025). Worl Economic Outlook Database. <https://www.imf.org/en/Data>
- Liddle, R. (2015). The Risk of the Brexit: The Politics of a Referendum (Second Edition), London: Rowman & Littlefeld International Ltd
- McGrattan, E. R., & Waddle, A. (2020). The Impact of Brexit on Foreign Investment and Production. American Economic Journal: Macroeconomics, 12 (1), 76-103.
- Mor, H. (2010). Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(2), 499-541.
- Örmeci, O. (2017). Brexit Referandumunu Sonrasında Birleşik Krallık'ın Geleceği. Euro Politika Dergisi, 49-64.
- Popescu, F. A. & Petrila, L. (2022). The Effects of BREXIT on the UK's Economic, Social and Legal System. International Relations and International Cooperation, 13-22.
- Pütün, M., & Paksoy, S. (2020). An Empirical Assessment of UK Economic Performance in the Context of Brexit: An EU Wide Comparison. Ege Academic Review, 20(2), 137-151.
- Sampson, T. (2017). Brexit: The Economics of International Disintegration. Journal of Economic Perspectives, 31 (4), 163-184
- Sander, O. (1994). Siyasi Tarih 1914-1994. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Şimşek, H. (2020). Brexit Öncesi ve Sonrası İngiltere – AB İlişkileri. London: IJOPEC Publication Limited
- Soytürk, M. (2017). Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği ile İlişkisi ve Brexit. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2 (4), 72-82.
- Stock, J.H. and Watson, M.W. (2007). Why Has U.S. Inflation Become Harder to Forecast? Journal of Money, Credit and Banking, 39, 3-33.
- Troitiño, D. R., Chochia, A. & Kerikmäe, T. (2018). Brexit: History, Reasoning and Perspectives. Switzerland: Springer International Publishing
- Türko, E. S. & Gökçenoğlu, S. (2020). Avrupa Birliği Tarihinde Bir Geri Adım: Brexit. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(1), 573-589.
- Wooldridge, J. M. (2010). Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data. MIT Press.
- World Bank (2017). World Development Indicators. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.
- Yenipazarlı, A. & Demir, E. (2019). Politik istikrar döneminde dış borçların enflasyon üzerindeki etkileri: Türkiye üzerine ampirik analiz. Econworld 2019 Konferansı, Ocak 23-25, 1-13, Sevilla, İspanya.
- Zontini, E., & Genova, E. (2022). Studying the Emotional Costs of Integration at Times of Change: The Case of EU Migrants in Brexit Britain. Sociology, 56(4), 638-654.

Politik İstikrarın Bedeli: Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Politik İstikrar, Gelir Eşitsizliği ve Dijitalleşme Bağlantısı¹

The Price of Political Stability: The Nexus of Political Stability, Income Inequality and Digitalization in Emerging Market Economies

Şeyma Yılmaz Kuşcuoğlu²

¹Bu çalışma, TASAM tarafından 27-28 Kasım 2025 tarihlerinde düzenlenen "Savunma, Güvenlik ve İstihbarat Devrimi: Doktrin, Yönetişim, Endüstri, Yeni Model ve Kurumlar" ana temalı 11. İstanbul Güvenlik Konferansı kapsamında; 28 Kasım 2025 tarihinde gerçekleştirilen "Organizasyon Modeller" başlıklı 6. Oturumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir..

² Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, seymayilmaz@gmail.com, Orcid Id0000-0002-2738-2032

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Gelir Eşitsizliği,
Dijitalleşme,
Politik İstikrar,
Görelî Yoksunluk Teorisi, Beceri
Yanlı Teknolojik Değişim
Hipotezi,

Jel Kodları: D30, J24, O30

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 12/12/2025

Düzeltilme Tarihi:

Kabul Tarihi: 18/12/2025

ARTICLE INFO

Keywords

Income Inequality,
Digitalization,
Political Stability,
Relative Deprivation Theory,
Skill-Biased Technological
Change Hypothesis.

Jel Codes: D30, J24, O30

Article History:

Received: 12/12/2025

Received in revised form:

Accepted: 18/12/2025

ÖZET

Gelir eşitsizliği, Adam Smith'in piyasa mekanizmalarından Karl Marx'ın sistemik eleştirisine kadar iktisadi düşüncede temel bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Amartya Sen tarafından "özgürlük kısıtlaması" olarak yeniden tanımlanan bu olgu, dijitalleşmeyle birlikte yeni boyutlar kazanmıştır. Bu çalışma, eşitsizliğin kurumsal yapıları şekillendiren çok boyutlu bir faktör olduğu varsayımıyla, siyasi istikrar, gelir eşitsizliği ve dijitalleşme arasındaki dinamik etkileşimleri incelemektedir. Bu çalışmada 23 gelişmekte olan piyasa ekonomisine ait 1996–2023 dönemi verileri kullanarak, Dumitrescu–Hurlin nedensellik testi ile etki-tepki fonksiyonları (IRF) ve varyans ayrıştırma (FEVD) analizleriyle desteklenen bir panel vektör otoregresyon (Panel VAR) modeli uygulanmıştır. Bulgular, dijitalleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde doğrudan yıkıcı bir etkisi olmadığını göstermektedir. Ayrıca, eşitsizliğin siyasi istikrarsızlığı tetiklediğini öne süren Görelî Yoksunluk Teorisi'nin hipotezi de bu örneklem kapsamında desteklenmemektedir. Buna karşılık, siyasi istikrarın gelir eşitsizliğini artırdığı ve eşitsizliğin varyansının %29,1'inin siyasi istikrar şoklarıyla açıklandığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, kapsayıcı olmayan kurumsal yapılarda siyasi istikrarın, ekonomik elitlerin gelir dağılımını kendi lehlerine şekillendirmelerini kolaylaştırarak eşitsizliği derinleştirebileceğine işaret etmektedir.

ABSTRACT

Income inequality remains a foundational debate in economic thought, ranging from Adam Smith's market mechanisms to Karl Marx's systemic critique. Redefined by Amartya Sen as a "freedom constraint," this phenomenon has gained new dimensions through digitalization. This study examines the dynamic interactions between political stability, income inequality, and digitalization, assuming inequality is a multidimensional factor shaping institutional structures. Using data from 23 Emerging Market Economies (1996-2023), a Panel Vector Autoregression (Panel VAR) model was applied, supported by Dumitrescu-Hurlin causality, Impulse Response Functions (IRF), and Variance Decomposition (FEVD) analyses in this study. Findings indicate that digitalization does not have a direct disruptive effect on income inequality. Furthermore, the Relative Deprivation Theory's hypothesis—that inequality triggers political instability—is not supported in this sample. Conversely, political stability was found to increase income inequality, explaining 29.1% of its variance. This suggests that within non-inclusive institutions, political stability can facilitate economic elites in shaping distribution to their advantage, thereby deepening inequality.

Atfı vermek için / To cite: Kuşcuoğlu, Ş. Y. (2025). Politik istikrarın bedeli: Yükselen piyasa ekonomilerinde politik istikrar, gelir eşitsizliği ve dijitalleşme bağlantısı, 3 (2):36-51.

GİRİŞ

Gelir eşitsizliği, Adam Smith'ten Karl Marx'a, Simon Kuznets'ten Amartya Sen'e uzanan iktisadi düşünce tarihinin en temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu tartışma, yirmi birinci yüzyılda akademik çevrelerin sınırlarını aşarak Birleşmiş Milletler'in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde de yer bulmuştur. Gündemin 10. Hedefi'nin doğrudan "Ülkeler İçinde ve Arasındaki Eşitsizliklerin Azaltılması" olarak belirlenmesi (United Nations, 2015), konunun yalnızca bir iktisadi analiz nesnesi değil, aynı zamanda acil çözüm bekleyen küresel bir politika sorunu olarak kabul edildiğini göstermektedir. Sadece ekonomik bir sonuç olmanın ötesinde, bir toplumun sosyal uyumunu, kurumsal yapısını ve politik istikrarını da derinden etkileyen bu çok boyutlu olgu, günümüzde dijitalleşme olarak adlandırılan ve hayatın her alanını dönüştüren teknolojik devrimle yeniden şekillenmektedir.

İnternetin yaygınlaşmasından yapay zekâ ve otomasyona uzanan dijitalleşme süreci, bir yandan küresel verimlilik artışı ve yeni olanaklar sunarken, diğer yandan işgücü piyasalarının yapısını ve gelir dağılımı mekanizmalarını değiştirmektedir (IMF, 2024). Bu süreç literatürde "Beceri Yanlı Teknolojik Değişim" (SBTC) hipoteziyle açıklanmaktadır. SBTC hipotezine göre, dijital teknolojiler yüksek vasıflı işgücünün verimliliğini ve ücretlerini artırırken, özellikle tekrara dayalı "rutin" görevleri ikame ederek orta ve düşük vasıflı işgücü üzerindeki baskıyı artırmaktadır (Acemoglu & Autor, 2011). Bu durum, eğitim temelli ücret makasının açılmasına ve toplumun orta gelir katmanlarının zayıflamasına yol açarak ücret eşitsizliğini beslemektedir (Autor, Katz, & Kearney, 2006). Ancak, bu sürecin tüm ekonomilerde aynı sonucu doğurup doğurmadığına dair ampirik kanıtlar kesin değildir. Özellikle yükselen piyasa ekonomilerinde dijitalleşmenin, kırılgan kurumsal yapılar ve değişken politik ortamlarla nasıl etkileşime girdiği önemli bir araştırma sorusudur.

Diğer yandan, gelir dağılımındaki eşitsizlik yalnızca ekonomik bir sorun olarak kalmamakta, aynı zamanda politik ve sosyal sonuçlar doğurmaktadır. Bu süreç ise literatürde "Görelî Yoksunluk Teorisi" ile açıklanmaktadır. Teoriye göre, toplumdaki ekonomik adaletsizlik algısının artması sisteme karşı güvensizliği, sosyal gerilimleri ve politik hoşnutsuzluğu körükleyerek politik şiddet için verimli bir zemin hazırlamaktadır (Gurr, 1971).

Howard & Hussain (2013), Tunus'ta başlayıp Mısır, Libya ve Yemen gibi ülkelere yayılan "Arap Baharı" sürecini bu durumun en çarpıcı örneği olarak değerlendirmektedir. Yazarlara göre, on yıllarca süren köklü diktatörlüklerin eşsiz düzeydeki sosyal protestolar ve çatışmalarla devrilmesi, biriken toplumsal memnuniyetsizliğin ulusötesi ağlar yoluyla hızla yayılarak nasıl kitlesel bir değişim talebine dönüştüğünü kanıtlamaktadır. Benzer şekilde Tufekci & Wilson (2012) çalışmalarında Mısır'daki Tahrir Meydanı protestolarına katılan katılımcılar üzerine yapılan bir ankete dayanarak, genel olarak sosyal medyanın ve özellikle Facebook'un, rejimin kolayca kontrol edemeyeceği yeni bilgi kaynakları sağladığını ve vatandaşların protestolara katılma, protestoların lojistiği ve başarı olasılığı gibi konularda bireysel kararlarını şekillendirmede kritik rol oynadığını göstermiştir.

Ancak, gelir eşitsizliği ve politik istikrar arasındaki ilişki tek yönlü değildir. Çağdaş kurumsalcı yaklaşımlar, politik istikrarın ve kurumsal yapının da gelir dağılımının bir belirleyicisi olduğunu savunmaktadır. Hellman, Jones ve Kaufmann (2003) tarafından geliştirilen "Devletin Ele Geçirilmesi" (State Capture) teorisi, Acemoğlu & Robinson'un (2012) "Sömürücü Kurumlar" yaklaşımı ve Gilens ve Page'in (2014) "Ekonomik Elit Hakimiyeti" tezi; zayıf kurumsal altyapıya sahip ülkelerde ekonomik elitlerin politik süreci manipüle ederek dağılım mekanizmalarını kendi lehlerine şekillendirebildiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, politik istikrar, eşitsizlik ve dijitalleşme arasındaki bağlantının doğası, basit doğrusal neden-sonuç ilişkileriyle açıklanamayacak karmaşık ve çok katmanlı dinamikler barındırmaktadır.

Dijitalleşme çağında derinleşen gelir eşitsizliğinin, özellikle kırılgan kurumsal yapılara sahip yükselen piyasa ekonomilerinde politik istikrar için ne anlama geldiği, önemli bir araştırma sorusu haline gelmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmada ele alındığı gibi eşitsizliğin kökenlerini, mekanizmalarını ve politik sonuçlarını anlamaya yönelik her çaba, sadece bilimsel bir amaca hizmet etmekle kalmayacak, aynı zamanda insanlığın ortak geleceğini şekillendiren bu evrensel hedeflere ulaşılmasına yönelik bir katkı da sunacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, 23 Yükselen Piyasa Ekonomisinde 1996-2023 dönemi için dijitalleşme, gelir eşitsizliği ve politik istikrar arasındaki dinamik nedensellik ilişkilerini analiz etmektir. Yükselen Piyasa Ekonomilerinin örneklem olarak seçilmesinin nedeni; bu grubun dijital dönüşümün en hızlı yaşandığı, ancak gelir eşitsizliğinin en derin ve politik kırılganlıkların en yoğun hissedildiği ülke grubu olmasıdır.

Çalışma, mevcut literatürden birkaç yönüyle ayrılmaktadır. Birincisi, gelir eşitsizliğini sadece ekonomik bir değişken olarak değil, Amartya Sen'in "Kapasite Yaklaşımı" ve kurumsalcı teorilerle bütünleşik bir teorik çerçevede değerlendirmektedir. İkincisi, dijitalleşme ve politik istikrarı ayrı ele alan çalışmaların aksine, bu üç değişkenin etkileşimini tek bir sistem içinde analiz etmektedir. Üçüncüsü, değişkenler arasındaki potansiyel içsellik sorunlarını çözmek amacıyla Panel Vektör Otoregresyon (Panel VAR) yöntemini kullanarak, şokların dinamik etkilerini ise Etki-Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayrıştırması aracılığıyla gözlemleme imkânı sunmaktadır.

1. POLİTİK İSTİKRAR, GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE DİJİTALLEŞME İLİŞKİLERİNİN TEORİK İNCELEMESİ

1.1. Gelir Eşitsizliğinin Teorik Temelleri ve Kavramsal Çerçevesi

Modern toplumların ve ekonomik sistemlerin en temel tartışmalarından biri, gelir eşitsizliğinin doğası ve meşruiyeti etrafında şekillenir. Gelir eşitsizliği, toplumların kaçınılmaz bir kaderi, bireyler arası farklılıkların doğal bir sonucu mudur; yoksa belirli politikalar, kurumlar ve güç yapıları tarafından aktif olarak üretilen ve sürdürülen, önlenemez bir toplumsal sorun mudur? Bu temel soruya verilen cevaplar, Klasik İktisattan Marksist eleştiriye ve çağdaş kalkınma yaklaşımlarına kadar birçok düşünce ekolünde farklılaşmaktadır.

Klasik iktisadi düşünce geleneği, Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinden bu yana, gelir farklılıklarını büyük ölçüde piyasa mekanizmasının doğal ve işlevsel bir sonucu olarak görme eğilimindedir. Bu perspektife göre, bireylerin kendi çıkarlarını takip etme dürtüsü ile büyük ölçüde iş bölümü ve alışkanlıkların bir sonucu olarak gelişen beceri farklılıkları, rekabetçi bir piyasa ortamında farklı ekonomik sonuçlar doğurmaktadır (Heilbroner, 1999). Smith'in "görünmez el" kavramsallaştırmasıyla ifade ettiği üzere, bireyler kendi çıkarlarını takip ederken farkında olmadan toplumsal refaha da hizmet etmektedir. Bu kavramsallaştırmaya paralel olarak, modern liberteryen görüşte piyasadaki kaynak dağılımı, merkezi bir otorite tarafından değil, bireylerin serbest seçimlerinin plansız bir sonucu olarak değerlendirilir. Bu süreçte oluşan gelir eşitsizliği, toplumsal refahı artırdığı için değil, bireylerin meşru yollarla edindikleri varlıklar üzerindeki devredilemez haklarının bir sonucu olduğu için adildir. Dolayısıyla devletin gelir dağılımına yönelik müdahaleleri, bireylerin kendi emekleri üzerindeki haklarını ihlal eder ve bu tür zorunlu yeniden dağıtımlar, kişileri başkalarının amaçları için birer araç haline getirmekle eşdeğerdir (Nozick, 1974).

Buna karşılık eleştirel gelenek, gelir eşitsizliğinin bireysel farklılıklardan ziyade, ekonomik sistemin kendi işleyiş mantığının dayattığı yapısal bir mecburiyet olduğunu savunmaktadır. Bu geleneğin en köklü eleştirisi, Karl Marx tarafından yapılmıştır. Marx'a göre kapitalist sistem, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sermaye sınıfının, hayatta kalmak için emeğini piyasada satmak zorunda olan işçi sınıfını sömürmesi üzerine kuruludur. Bu sistemde gelir dağılımı, bireylerin yeteneklerine göre değil, üretim sürecindeki sınıfsal konumlarına göre belirlenmektedir. Bu nedenle gelir eşitsizliği, bu sistemin işlemesi için "dayatılan bir ekonomik zorunluluk" olup ancak sistemin kendisinin dönüşümüyle ortadan kalkabilecektir (Wood, 2003).

Çağdaş kurumsalcı ve yapısal iktisatçılar ise sorunu doğrudan kapitalizmin varlığına bağlamasa da eşitsizliğin temel belirleyicisinin piyasa güçlerinden ziyade, toplumdaki "oyunun kurallarını" belirleyen politik ve ekonomik kurumlar olduğunu vurgulamaktadır (North, 1990). Örneğin; vergi politikaları, asgari ücret düzenlemeleri, sendikal haklar, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi kurumsal yapılar ve politik tercihler, gelir dağılımının ne kadar adil veya adaletsiz olacağını doğrudan belirlemektedir. Bu perspektiften bakıldığında yüksek eşitsizlik, bir kader değil, siyasi güç dengelerinin ve kurumsal tercihlerin bir sonucudur. Bu görüşe göre, yüksek gelir eşitsizliği kaçınılmaz değil, politik bir tercihtir (Stiglitz, 2012). Güçlü elitlerin kendi çıkarlarını korumak için kurumları şekillendirmesi, eşitsizliğin nesiller boyu devam eden "politik olarak inşa edilmiş bir yapı" haline gelmesine neden olmaktadır (Acemoglu & Robinson, 2012). Kalecki (1943), tam istihdam politikalarının teknik olarak mümkün olmasına rağmen, siyasi olarak sermaye sınıfının çıkarlarına tehdit oluşturduğu için uygulanmadığını belirterek, ekonomik politikaların nasıl sınıfsal güç ilişkileri tarafından dayatıldığını ortaya koymuştur. Acemoglu & Robinson (2012) ise "kapsayıcı" ve "sömürücü" kurumlar arasında yaptıkları ayrımla bu tezi güçlendirmiştir. Onlara göre, dar bir elit kesimin kendi servetlerini artırmak ve güçlerini korumak için tasarladığı sömürücü kurumlar, toplumun geri kalanının potansiyelini engelleyerek yüksek eşitsizliğin nesiller boyu sürmesine neden olmaktadır.

Bu iki kutuplu tartışmanın ortasında Nobel ödüllü iktisatçı ve filozof Amartya Sen, sorduğu temel bir soruyla eşitsizlik analizinin yönünü değiştirmiştir: "Neyin Eşitliği?" (Sen, 1987). Sen'e göre, her normatif teori bir alanda eşitliği savunurken, bunun diğer alanlardaki yansımalarını göz ardı etmektedir. Sen için asıl mesele, ahlaki olarak odaklanmamız gereken doğru "değerlendirme uzayını" bulmaktır ve ona göre bu uzay, insanların yaşamak istedikleri hayatı seçme konusundaki gerçek özgürlüklerini ifade eden kapasitelerdir (Sen, 2006).

Kapasite Yaklaşımı, refahı ve yoksulluğu bir kişinin sahip olduğu gelire değil, o geliri kullanarak ulaşabileceği değerli "işlevsellikler" ile ölçmektedir. İşlevsellikler, iyi beslenmek, hastalıktan korunmak, eğitim görmek, toplumsal hayata saygın bir şekilde katılmak gibi kişinin "olma ve yapma" halleridir (Sen, 1999). Bir kişinin kapasite seti (kabiliyetleri) ise, onun seçebileceği farklı işlevsellik kombinasyonları demetidir; yani kişinin yaşamak istediği hayatı seçme konusundaki gerçek özgürlüğüdür. Bu yaklaşıma göre, gelir eşitsizliği kendi başına bir amaç olmaktan çok, insanların temel kabiliyetleri arasındaki eşitsizliklerin hem bir nedeni hem de bir sonucudur. Örneğin, aynı gelire sahip iki kişiden, engelli olan veya salgın hastalıkların yaygın olduğu bir bölgede yaşayan birinin, sağlıklı birine göre temel işlevselliklere ulaşma kabiliyeti çok daha düşüktür. Dolayısıyla gelirde eşit olsalar bile, kabiliyet uzayında derin bir eşitsizlik yaşarlar (Sen, 2006).

Bu yaklaşım, Sen'in "Özgürlükle Kalkınma" olarak adlandırdığı daha geniş bir vizyona bağlanmaktadır. Sen'e göre kalkınma,

GSYİH artışından ibaret olmayıp insanların kapasite setlerini ve dolayısıyla özgürlüklerini kısıtlayan engellerin (yoksulluk, tiranlık, sosyal yoksunluk gibi) ortadan kaldırılması sürecidir. Bu açıdan bakıldığında, yüksek gelir eşitsizliği ne doğal bir varoluş gerçeği ne de kalkınma için dayatılan bir zorunluluktur. Aksine, milyonlarca insanın potansiyelini gerçekleştirmesini engelleyen bir kapasite yoksunluğu ve bir özgürlük kısıtıdır (Sen, 1999). Buna göre toplumların ve devletlerin temel görevi, bireylerin değerli buldukları bir hayatı yaşayabilmeleri için kabiliyetlerini genişletmek ve bu kabiliyetler arasındaki derin eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktır.

Sen'in "Kapasite Yaklaşımı" bireyler arası gelir eşitsizliğini açıklamakta kullanılabileceği gibi, toplumlar arasındaki gelir eşitsizliğini açıklamak için de kullanılabilir. Bu perspektiften bakıldığında gelir eşitsizliğini, toplumun ekonomik, sosyal, teknolojik, kurumsal ve politik kapasiteleri gibi kapasitelerindeki yoksunluk olarak incelemek mümkündür. Yirmi birinci yüzyılda bu kapasitelerin en önemlilerinden biri ise şüphesiz dijitalleşmedir.

1.2. Dijitalleşme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi

İnternetin yaygınlaşmasından yapay zekâ ve otomasyona kadar uzanan dijitalleşme süreci, bir yandan üretkenlik ve refah artışı için önemli fırsatlar sunarken, diğer yandan gelir dağılımı üzerinde yeni baskılar oluşturarak eşitsizlikleri artırma potansiyeli taşımaktadır (IMF, 2024).

Dijitalleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini açıklayan temel teorik çerçevelerden biri, modern literatürde geniş kabul görmüş olan Beceri Yanlı Teknolojik Değişim (Skill-Biased Technological Change-SBTC) hipotezidir. SBTC hipotezinin ilk teorik kaynağı, Griliches'in (1969) fiziksel sermaye ile beceri arasındaki ilişkiyi açıkladığı Sermaye-Beceri Tamamlayıcılığı yaklaşımıdır. Griliches'e (1969) göre teknolojik sermaye, vasıflı işgücünün verimliliğini artıran bir tamamlayıcı unsur iken, vasıfsız işgücünü ikame etme eğilimindedir. Bu nedenle teknolojik ilerleme nötr değildir; doğası gereği vasıflı işgücüne yönelik talebi artıran yapısal bir kaymaya yol açmaktadır.

İkinci kuramsal temel, Tinbergen'in (1974) teknoloji ile eğitim arasındaki yarış metaforuyla açıkladığı modelidir. Tinbergen'e (1974) göre teknoloji vasıflı işgücüne olan talebi sürekli artırırken, eğitim sistemi vasıflı işgücü arzını aynı hızda artırmakta yetersiz kalırsa, bu yarışın sonucunda ücret eşitsizliği kaçınılmaz şekilde artar. Bu çerçeveye göre teknolojik değişimin eşitsizlik yaratmasının nedeni, talep artışının arz tarafından karşılanamaması durumunda beceri primlerinin yükselmesidir.

Katz ve Murphy (1992) bu iki teorik yaklaşımı birleştirerek formüle ettikleri modern SBTC hipotezinde, teknolojinin yüksek vasıflı emeği tamamlayarak onların daha karmaşık ve soyut görevlerde daha üretken hale gelmesini sağlarken, düşük vasıflı emeği ikame ederek rutin işlerde talebi azalttığını ortaya koymuşlardır. Bu mekanizma, yüksek vasıflı işçilerin ücretlerinde artışa, düşük vasıflı işçilerin ücretlerinde ise baskılanmaya yol açmakta ve eğitim temelli beceri farklılıklarının genişleyen ücret uçurumuna dönüşmesine neden olmaktadır (Acemoglu, 2002).

Ancak Acemoglu & Autor (2011), SBTC hipotezinin 1990'lerden sonra gözlemlenen orta kademe ücretlerdeki durgunluk ve istihdam kayıplarını açıklamakta yetersiz kaldığını belirterek "Görev Temelli Model" olarak adlandırılan bir model geliştirmişlerdir. Bu modele göre teknolojinin asıl hedefi "beceri" değil, işin niteliği olan "görevlerdir". Dijitalleşme ve otomasyon, özellikle kurallara dayalı ve tekrarlayan rutin görevleri ikame etmektedir. Buna karşın teknoloji, bakım ve onarım gibi "rutin olmayan manuel görevler" ile analiz, problem çözme ve yönetim gibi "soyut bilişsel görevler" gibi iki uçtaki görevleri tam olarak ikame edememektedir. Bu kutuplaşma, Autor, Katz & Kearney (2006) tarafından ABD işgücü piyasası verileri kullanılarak kanıtlanmıştır. Yazarlar, 1990'lerden itibaren hem yüksek ücretli bilişsel işlerde hem de düşük ücretli manuel hizmet işlerinde istihdamda önemli bir artış yaşandığını, buna karşılık orta ücretli rutin işlerde belirgin bir düşüş (ortanın çöküşü) gözlemlendiğini buna karşılık orta ücretli rutin işlerde belirgin bir düşüş (ortanın çöküşü) gözlemlendiğini ortaya koymuşlardır. Bu durum literatürde "işgücü piyasası kutuplaşması" olarak tanımlanmaktadır.

Daha yakın dönem çalışmalar otomasyonun farklı etkilerini incelemiştir. Graetz & Michaels (2018), 17 gelişmiş ülkede endüstriyel robotların kullanımını incelemişlerdir. Yazarlar, robotların verimliliği artırdığını ve bu etkinin yüksek vasıflı işgücünün istihdam payını artırırken, düşük vasıflı işgücünün istihdam payını belirgin bir şekilde azalttığını tespit ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte, Acemoglu & Restrepo (2019) otomasyonun etkilerini daha kapsamlı bir çerçevede ele alarak "yerinden etme etkisi" kavramını geliştirmiştir. ABD yerel işgücü piyasaları için yaptıkları analizde, her 1000 işçi başına eklenen bir robotun ücretleri yaklaşık %0,42 oranında azalttığını bulmuşlardır. Bu sonuçlar, otomasyonun yalnızca işçiler arasındaki ücret eşitsizliğini artırmakla kalmadığını, aynı zamanda emeğin milli gelirden aldığı payı azaltarak sermaye-emek arasındaki faktör dağılımı eşitsizliğini de artırdığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Dünya Bankası'nın 2019 tarihli Dünya Kalkınma Raporu'nda da teknolojinin işlerin doğasını değiştirerek firmaların daha az işçiyle büyümesine olanak tanıdığı, bu durumun emeğin milli gelirden aldığı payı azaltarak sermaye sahipleri ile emekçiler arasındaki eşitsizliği artırdığı belirtilmektedir (World Bank, 2019).

Bu karamsar tablonun aksine, Dünya Bankası'nın Dijital Temettüler Raporu'nda, dijitalleşmenin getirdiği faydaların otomatik olmadığı ancak doğru politikalarla kapsayıcı hale gelebileceği vurgulanmaktadır. Rapora göre, dijital devrimin eşitsizlikleri azaltan bir güce dönüşebilmesi, onu destekleyen tamamlayıcıların gücüne bağlıdır. Bu tamamlayıcılar; işletmelerin rekabet

etmesini ve yenilik yapmasını sağlayan düzenleyici ortamlar, hükümetlerin teknolojiyi tüm vatandaşların yararına kullanmasını sağlayan hesap verebilir kurumlar ve yeni teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilmesi için gereken beceri ve eğitime sahip işgücü olarak sıralanmaktadır. Bu temellerin zayıf olduğu ülkelerde, dijital teknolojiler mevcut eşitsizlikleri derinleştirirken; güçlü olduğu ülkelerde kapsayıcı büyümeyi desteklemektedir (World Bank, 2016).

Bu bağlamda dijital kapsayıcılık, eşitsizliği azaltıcı potansiyel bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, mobil bankacılık ve fintech çözümleri, daha önce bankacılık sisteminin dışında kalan milyarlarca insana düşük maliyetli finansal hizmetlere erişim imkânı sunmaktadır (Demirguc-Kunt vd., 2018). Nitekim Dünya Bankası'nın Global Findex veri tabanı, özellikle Sahra Altı Afrika'da mobil para hesapları sayesinde finansal kapsayıcılıkta yaşanan artışın, bireylerin tasarruf ve yatırım yapmasını kolaylaştırarak gelir eşitsizliğini azaltma potansiyeli taşıdığını ortaya koymaktadır.

Ancak dijital kapsayıcılığın gelir eşitsizliğini azalttığı bu mekanizmanın işlemesi dijital okuryazarlık, siber güvenlik, veri mahremiyeti ve adil bir rekabet ortamı gibi bazı temel koşulların gerçekleşmesine bağlıdır. Böylece, dijitalleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki nihai etkisinin deterministik olmadığı anlaşılmaktadır. Etkinin yönü ve büyüklüğü, dijitalleşme düzeyinin kendisinden ziyade, uygulandığı ülkenin kurumsal, eğitsel ve politik çerçevesi tarafından belirlenmektedir (World Bank, 2016).

1.3. Gelir Eşitsizliği ve Politik İstikrarsızlık Bağlantısı

Bir toplumda gelir dağılımının yapısı, sadece ekonomik bir sonuç değil, aynı zamanda o toplumun sosyal dokusunu, kurumlara olan güvenini ve siyasi istikrarını da derinden etkileyen bir unsurdur. Ekonomik, sosyal, yapısal, kurumsal ve teknolojik unsurlar gibi pek çok unsurun belirlendiği gelir eşitsizliği, belirli bir eşiği aştığında çatışmalar için verimli bir zemin oluşturabilmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) eşitsizliğin sadece bir kalkınma sorunu değil, aynı zamanda temel bir insan güvenliği sorunu olduğunu belirtmektedir (UNDP, 2022a). UNDP 2022 Özel Raporunda, fırsatlara ve kaynaklara erişimdeki derin adaletsizliklerin, insanların kendilerini güvende hissetmelerini engelleyerek ve onları marjinalleştirerek şiddet içeren hareketlere karşı daha savunmasız hale geldiği belirtilmektedir (UNDP, 2022b).

Gelir eşitsizliği ve şiddet arasındaki ilişkinin teorik temeli, Göreli Yoksunluk Teorisi'ne dayanmaktadır. Göreli Yoksunluk kavramı ilk olarak 1940'larda "The American Soldier" adlı çalışmanın yazarları tarafından, bireylerin sahip olmaları gerektiğini düşündükleri standartlar ile gerçekte sahip oldukları standartlar arasındaki eksiklikten duydukları hisleri ifade etmek için kullanılmıştır (Gurr, 1971). Ted Robert Gurr ise bu sosyolojik kavramı, politik şiddetin temelini açıklayan kapsamlı bir teoriye dönüştürmüştür.

Gurr'a (1971) göre, politik şiddetin temel kaynağı mutlak yoksulluktan ziyade, bireylerin ve grupların değer beklentileri ile değer kapasiteleri arasında algıladıkları uyumsuzluk, yani göreli yoksunluktur. İnsanların haklı olarak sahip olmaları gerektiğine inandıkları yaşamın malları ve koşulları anlamına gelen değer beklentileri ile elde edebileceğini ve sürdürebileceğini düşündükleri mal ve koşullar anlamına gelen değer kapasiteleri arasında algılanan bu uyumsuzluk, "hoşnutsuzluğun" ve dolayısıyla politik şiddetin temel başlatıcı koşuludur. Gurr (1971), bu hoşnutsuzluk makasını açan önemli toplumsal koşullar arasında, diğer grupların değer kazançlarını ve yeni fırsat vaatlerini saymaktadır.

Yüksek ve gözle görülür bir gelir eşitsizliği, toplumun geniş kesimlerinin sistemin adaletsiz işlediğine ve kendi paylarına düşeni alamadıklarına inanmalarına yol açmaktadır. Bu durum, toplumdaki sosyal sermayenin ve kurumlara olan güvenin aşınmasına neden olmaktadır. Bireyler, kendi ekonomik zorluklarını kişisel bir başarısızlık olarak değil, sistemik bir sorunun sonucu olarak gördüklerinde, yani göreli yoksunluk hissettiklerinde, siyasi sisteme karşı harekete geçme olasılıkları yükselmektedir.

Gurr (1971), göreli yoksunluğun birincil çıktısı olarak politik şiddete odaklansa da modern politik ekonomi literatüründe bu gerilimin yarattığı sistemik sarsıntılar daha geniş bir politik istikrarsızlık şemsiyesi altında incelenmektedir. Her istikrarsızlık şiddet içermeyebilir; ancak göreli yoksunluktan kaynaklanan potansiyel şiddet tehdidi, politik sistemin istikrarını bozan önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle bu çalışmada, şiddeti de kapsayan daha geniş bir "istikrarsızlık" kavramı tercih edilmiştir.

Modern çatışma literatüründe, bu teori bir adım öteye taşınmıştır. Stewart (2008) tarafından geliştirilen "Yatay Eşitsizlikler" yaklaşımına göre, bireyler arasındaki dikey eşitsizlikten daha tehlikeli olan, etnik, dini ya da bölgesel gruplar gibi kültürel olarak tanımlanmış gruplar arasındaki sistematik ekonomik ve politik eşitsizliklerdir. Bir grubun, diğer gruplara kıyasla kamusal hizmetlere, ekonomik kaynaklara ya da politik güce erişimden sistematik olarak dışlandığını hissetmesi, grup kimliği temelli bir gerilime ve ayrılıkçı ya da şiddet içeren hareketlere yol açma potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla, gelir eşitsizliğinin etnik ya da bölgesel fay hatlarıyla kesiştiği durumlar, politik istikrarsızlık için özellikle riskli bir ortam yaratmaktadır. Østby (2008) de benzer şekilde 36 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmasında, dikey eşitsizlikten ziyade, gruplar arası yatay eşitsizliklerin iç savaş riskini artırdığını tespit etmiştir. Yazar, özellikle etnik, dini ya da bölgesel gruplar arasındaki eğitime erişimdeki eşitsizliklerin çatışmaların en önemli tetikleyicilerinden biri olduğunu ampirik olarak kanıtlayarak yatay eşitsizlikler yaklaşımını desteklemiştir.

Teorik olarak, gelir eşitsizliğinin yarattığı hoşnutsuzluk, birkaç temel kanal aracılığıyla somut politik istikrarsızlığa

dönüşmektedir. Bu kanallar şu şekildedir:

1. Toplumsal Güvenin ve Meşruiyetin Erozyonu: Yüksek eşitsizlik, farklı gelir grupları arasındaki statü rekabetini ve sosyal mesafeyi artırmakta, empatiyi azaltarak toplumsal ilişkileri zedelemektedir (Wilkinson & Pickett, 2009). Benzer şekilde, vatandaşlar siyasi ve hukuki kurumların tarafsızlığını yitirdiğine ve sadece zenginlerin çıkarlarını koruduğuna inandıklarında, bu kurumlara olan güven sarsılmaktadır. Rothstein & Uslaner'e (2005) göre bu güven erozyonu, toplumları bir eşitsizlik tuzağına sürüklemekte ve kolektif sorunları çözmek için gereken toplumsal iş birliği zeminini yok etmektedir.

2. Kolektif Eylem İçin Mobilizasyon: Eşitsizliğin yarattığı hoşnutsuzluk, kitlelerin mevcut düzene karşı birleşme motivasyonunu artırmaktadır. Acemoglu ve Robinson (2006), yüksek eşitsizliğin yoksul kesimler için devrimi daha cazip hale getirdiğini, bu durumun kolektif eylem sorununu aşmayı kolaylaştırarak elitlere karşı inandırıcı bir devrim tehdidi oluşturduğunu belirtmektedir. Bu süreçte kitleler, kurumsal güçleri olmasa bile sokak hareketleri ve isyan riski yoluyla geçici bir "de facto" siyasi güç elde ederek sistemi değişime zorlayabilmektedir.

Gelir eşitsizliği ile politik istikrarsızlık arasında söz konusu kanallarla kurulabilen bu teorik ilişki, çok sayıda ampirik çalışma tarafından da desteklenmektedir. Alesina & Perotti (1996) geniş bir ülke paneli üzerinde yaptıkları analizde, Gini katsayısı ile ölçülen gelir eşitsizliğinin suikastlar, hükümet darbeleri ve sosyal huzursuzluk gibi politik istikrarsızlık göstergelerini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde artırdığını göstermişlerdir. Yazarlara göre, gelir dağılımı adaletsizliği, doğrudan mülkiyet ve serveti hedef alan protestolar ve isyanlar gibi kanallar aracılığıyla politik istikrarsızlığa yol açmaktadır. Benzer şekilde, Dünya Bankası'nın (2011) "Çatışma, Güvenlik ve Kalkınma" başlıklı raporu, yüksek genç işsizliği ve gruplar arası eşitsizlik gibi ekonomik stres faktörlerinin, zayıf kurumlara birleştiğinde toplumsal çatışma ve kırılganlık riskini önemli ölçüde artırdığını vurgulamaktadır. Rapora göre, özellikle adaletsizlik algısı ve ekonomik dışlanma, gençleri şiddet içeren hareketlere katılmaya motive eden temel unsurlar arasındadır (World Bank, 2011).

Cederman, Weidmann & Gleditsch (2011) ise coğrafi tabanlı (GIS) yeni bir veri seti kullanarak, etnik gruplar arasındaki ekonomik ve politik eşitsizliklerin iç savaş riskini güçlü bir şekilde artırdığını göstermişlerdir. Çalışmanın en çarpıcı bulgusu; sadece sistematik olarak dışlanan yoksul grupların değil, aynı zamanda ulusal ortalamadan daha zengin olan ancak siyasi güçten dışlanan grupların da çatışmaya eğilimli olduğunun kanıtlanmasıdır. Bu bulgu, eşitsizliğin sadece dikey boyutunun değil, yatay (grupsal) boyutunun da politik istikrarsızlık için kritik bir tetikleyici olduğuna ortaya koymaktadır.

Ancak, gelir eşitsizliği ve politik istikrar arasındaki ilişki tek yönlü bir nedensellikten ibaret değildir. Politik kurumların yapısı ve istikrarın niteliği de gelir dağılımını doğrudan şekillendirmektedir. Bu durum, teorik literatürde "Devletin Ele Geçirilmesi Teorisi" ile açıklanmaktadır. Hellman, Jones & Kaufmann (2003) tarafından geliştirilen teoriye göre, ekonomik elitlerin, devletin yasalarını, kurallarını ve düzenlemelerini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek amacıyla kamu görevlilerine "yasadışı özel kazançlar" sağladığı bir mekanizma söz konusudur. Bu mekanizma sadece bürokratik bir yolsuzluk olmayıp, firmaların mülkiyet haklarını güvence altına almak ve rakiplerine karşı haksız avantaj (rant) sağlamak amacıyla oyunun kurallarını satın aldıkları stratejik bir tercihtir.

Mülkiyet haklarının en zayıf olduğu ve ekonomik risklerin en yüksek olduğu ülkelerde ekonomik elitler devleti ele geçirmeye daha çok yönelmektedir. Buradaki motivasyon, güçlü firmalar olarak ifade edilen ekonomik elitlerin devletten koruma satın almak yerine, bizzat devleti yöneten kuralları satın alarak kendilerini sağlama alma isteğinden kaynaklanmaktadır. Bir diğer motivasyon unsuru ise ekonomik elitlerin ele geçirme sonrasında kendilerine özel vergi indirimleri, ihracat izinleri veya sübvansiyonlar çıkararak rakiplerine karşı haksız avantaj sağlayabilecek olmalarıdır.

Ele geçiren ve çoğunlukla agresif şekilde yeni büyüyen özel sektör oyuncularını, ayrıcalıklı konumlarını kaybetmemek için piyasaların tam rekabete açılmasını, şeffaflığı ve hukukun üstünlüğünü engelleyerek ekonomik reformlara direnmekte, bir kısır döngüye sebep olmaktadır. Devleti ele geçiren dar bir elit grubun (oligarkların) çıkarlarına hizmet eden yasalar, onlara sistemde büyük faydalar sağlarken toplumun geri kalanı üzerinde büyük bir sosyal maliyet yaratmakta ve kamu mallarının yetersiz tedarikine yol açmaktadır. Sonuç olarak devletin ele geçirilmesi, kaynakların toplumun geneli yerine dar bir elit zümreye aktarılmasına neden olarak tüm ekonomi üzerinde yıkıcı bir dışsalılık yaratmakta ve gelir eşitsizliğini derinleştirmektedir.

Hellman, Jones & Kaufmann (2003), Devletin Ele Geçirilmesi Teorisi'ni, genellikle geçiş ekonomilerinde görülen kısmi reformlar ve bu sürecin yarattığı kurumsal belirsizlik ortamıyla ilişkilendirmektedir. Yazarlara göre, reformların yarıda kaldığı bu geçiş sürecindeki otorite boşluğu, firmaların belirsizliği aşmak için kuralları satın almasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, politik istikrar sağlansa bile kapsayıcı ve denetlenebilir kurumlara desteklenmediğinde; bu durum elitlerin "devleti ele geçirme" maliyetlerini düşürmekte ve konumlarını pekiştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Sık hükümet değişimi gibi istikrarsız bir ortam ekonomik elitlerin bürokrasi üzerindeki ağırlarını bozabilirken; kapsayıcı olmayan ve denetimsiz bir istikrar ise bu ağırların kemikleşmesine, rant mekanizmalarının kurumsallaşmasına ve dolayısıyla gelir eşitsizliğinin artmasına neden olabilmektedir.

Bu yaklaşım, Acemoğlu & Robinson'un (2012) "Sömürücü Kurumlar" yaklaşımı ve Gilens & Page'in (2014) "Ekonomik Elit Hakimiyeti" tezleriyle de örtüşmektedir. Acemoğlu & Robinson (2012), toplumun geniş kesimlerini siyasi ve ekonomik

süreçlerden dışlayan yapıları “sömürücü kurumlar” olarak tanımlamaktadır. Yazarlara göre bu kurumlar, tesadüfen oluşmamakta; aksine, gücü elinde bulunduran dar bir elit zümre tarafından, kaynakları toplumun geri kalanından kendilerine aktarmak amacıyla bilinçli olarak tasarlanmaktadır. Sömürücü kurumların varlığı, elitlerin siyasi güçlerini kullanarak ekonomik kuralları kendi lehlerine bükmelerine ve böylece zenginliklerini artırarak siyasi güçlerini daha da pekiştirmelerine olanak tanımaktadır. Benzer şekilde Gilens & Page (2014), ABD politikaları üzerinde yaptıkları analizde, ortalama vatandaşların politika yapımında neredeyse hiçbir etkisinin olmadığını, buna karşılık ekonomik elitlerin belirleyici olduğunu göstererek, “Ekonomik Elit Hakimiyeti” tezini doğrulamışlardır. Yazarlar, bu hakimiyetin kurumları genele hizmet etmek yerine dar bir zümrenin çıkarlarını koruduğu bir yapıya dönüştürdüğünü kanıtlamışlardır.

Sonuç olarak hem teorik literatür hem de ampirik kanıtlar; gelir eşitsizliği ile politik istikrar arasında karmaşık ve çift yönlü bir bağlantı olduğuna işaret etmektedir. Bir yandan yüksek eşitsizlik toplumsal hoşnutsuzluğu körükleyerek istikrarsızlığı beslerken; diğer yandan kapsayıcı olmayan bir istikrar, devletin ele geçirilmesi yoluyla eşitsizliği yeniden üreten bir mekanizmaya dönüşebilmektedir.

2. EKONOMETRİK MODEL, DEĞİŞKENLER VE METODOLOJİ

Bu çalışmada, 23 Yükselen Piyasa Ekonomisinde 1996-2023 yılları arasında, gelir eşitsizliği, dijitalleşme ve politik istikrarsızlık değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkilerini analiz etmek amacıyla bir panel veri modeli kullanılmıştır. Ülke grubunun belirlenmesinde, uluslararası makroekonomik analizlerde standart bir referans noktası olarak kabul edilen Uluslararası Para Fonu’nun Dünya Ekonomik Görünüm Raporunda yer alan “Yükselen Piyasa ve Gelişmekte Olan Ekonomiler” başlığı altında sınıflandırılan ülkeler kullanılmıştır (IMF, 2024).

2.1. Model ve Değişkenler

Modelde yer alacak değişkenler, teorik çerçeve, ilgili literatür ve veri erişilebilirliği kriterleri dikkate alınarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- Politik İstikrarsızlık (POLIST):** Politik istikrarsızlık değişkeni, bir ülkedeki siyasi şiddet riski, terör olasılığı ve hükümet istikrarını ölçmektedir. Politik istikrarsızlığın ölçümü için en kapsamlı ve yaygın kabul gören göstergelerden biri; Kaufmann, Kraay & Mastruzzi (2010) tarafından geliştirilen ve Dünya Yönetişim Göstergeleri (WGI) setinde yer alan Siyasi İstikrar ve Şiddet/Terör Yokluğu Endeksi’dir. Bu endeks, politik istikrarsızlığı hükümet darbesi gibi sadece tek bir olay üzerinden ölçmemektedir. Hükümetin siyasi şiddet, terör yoluyla istikrarsızlaşma ya da devrilme olasılığını ölçen birleşik bir göstergedir. Bu nedenle, toplumdaki genel istikrarsızlık iklimini ve risk algısını yakalamak için idealdir. Endeks, tüm ülkeler için standart bir ölçekte (-2.5 en istikrarsız, +2.5 en istikrarlı) sunulmaktadır. Bu, panel veri analizi yapacak çalışmalar için ülkeler arası karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır.
- Dijitalleşme (DIJIT):** Dijitalleşme değişkeni, ülkelerdeki teknolojik adaptasyon ve dijital dönüşüm seviyesini ölçmektedir. Bu çalışmada, dijitalleşmeyi teknolojinin çok boyutlu doğasını yakalayarak ölçebilmek amacıyla bilgi akışları, internet penetrasyonu ve teknoloji difüzyonu gibi unsurları bir araya getiren KOF Bilgi Küreselleşmesi Endeksi kullanılmaktadır.
- Gelir Eşitsizliği (GELIRES):** Gelir eşitsizliği değişkeni bir ekonomide belirli bir dönemde yaratılan toplam gelirin bireyler, hane halkları ya da üretim faktörleri arasında nasıl paylaşıldığını ölçmektedir. Gelir eşitsizliğinin ölçümünde literatürde yaygın olarak kullanılan çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bunların en bilineni, Gini Katsayısı’dır. Gini katsayısı 0 (tam eşitlik) ile 1 (tam eşitsizlik) arasında bir değer almaktadır (Todaro & Smith, 2011).

Modelde kullanılan değişkenler ve veri kaynakları özet olarak Tablo 1’de sunulmuştur

Tablo 1. Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişken Adı	Gösterge	Veri Kaynağı
Politik İstikrar (POLIST)	Siyasi İstikrar ve Şiddet/Terör Yokluğu Endeksi	World Bank (WGI)
Dijitalleşme (DIJIT)	KOF Bilgi Küreselleşmesi Endeksi	KOF Institute
Gelir Eşitsizliği (GELIRES)	Gini Katsayısı (Net)	SWIID

2.2. Yöntem ve Model

Bu çalışmada, politik istikrarsızlık, dijitalleşme ve gelir eşitsizliği arasındaki dinamik ilişkileri analiz etmek amacıyla Panel Vektör Otoregresyon (Panel VAR) yöntemi kullanılmıştır. Geleneksel zaman serisi VAR modellerinin panel veri setlerine bir uzantısı olan Panel VAR, Holtz-Eakin, Newey & Rosen (1988) tarafından yapılan öncü çalışmalarla literatüre kazandırılmış ve Arellano & Bond (1991) gibi çalışmalarla daha da geliştirilmiştir. Bu yöntem, bir yandan panel verinin getirdiği, gözlemlenmeyen bireysel heterojenliği (ülkeye özgü etkileri) kontrol etme ve serbestlik derecesini artırma avantajlarını

kullanırken, diğer yandan VAR modellerinin temel gücü olan, sistemdeki tüm değişkenleri içsel (endojen) kabul ederek aralarındaki karşılıklı etkileşimleri analiz etme imkânı sunmaktadır (Love & Zicchino, 2006).

Bu çalışmanın temel nedensellik zincirinde yer alan değişkenlerin (dijitalleşme, eşitsizlik ve istikrarsızlık) birbirlerini karşılıklı olarak etkilemesi olasıdır. Örneğin, artan gelir eşitsizliği politik istikrarsızlığı tetikleyebilirken, politik istikrarsızlık da yatırım ortamını bozarak teknolojik gelişmeyi yavaşlatabilmektedir. Bu tür çift yönlü nedensellik ve içsellik sorunları, tek denklemlili standart regresyon modelleri ile çözümlenememekte ve sapmalı sonuçlara yol açabilmektedir. Panel VAR modeli, tüm değişkenleri sistem içinde içsel olarak modelleyerek bu sorunu aşmakta ve değişkenler arasındaki dinamik ilişkilerin güvenilir bir şekilde tahmin edilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmanın araştırma sorusu için en uygun metodolojik çerçeveyi sunmaktadır.

Çalışmada kullanılacak olan Panel VAR modeli $Y_{it} = [POLIST_{it}, GELIRES_{it}, DIJIT_{it}]'$ olmak üzere üç içsel değişkenden oluşan bir vektör olarak ifade edilir. p optimal gecikme uzunluğunu göstermek üzere, k -gecikmeli indirgenmiş Panel VAR modeli aşağıdaki denklem sistemi ile gösterilmektedir:

$$POLIST_{it} = \mu_{1i} + \sum_{k=1}^p a_{1k} POLIST_{i,t-k} + \sum_{k=1}^p \beta_{1k} GELIRES_{i,t-k} + \sum_{k=1}^p \gamma_{1k} DIJIT_{i,t-k} + \epsilon_{1it} \quad (1)$$

$$GELIRES_{it} = \mu_{2i} + \sum_{k=1}^p a_{2k} POLIST_{i,t-k} + \sum_{k=1}^p \beta_{2k} GELIRES_{i,t-k} + \sum_{k=1}^p \gamma_{2k} DIJIT_{i,t-k} + \epsilon_{2it} \quad (2)$$

$$DIJIT_{it} = \mu_{3i} + \sum_{k=1}^p a_{3k} POLIST_{i,t-k} + \sum_{k=1}^p \beta_{3k} GELIRES_{i,t-k} + \sum_{k=1}^p \gamma_{3k} DIJIT_{i,t-k} + \epsilon_{3it} \quad (3)$$

Bu denklemlerde i yatay kesit birimini (ülke), t yılı, k gecikme uzunluğunu, μ_i ülkelere özgü gözlemlenemeyen sabit etkileri ve ϵ_{it} ise hata terimini göstermektedir.

Diğer yandan, teknolojik bir şokun gelir eşitsizliği ve politik istikrar üzerindeki etkileri anlık olarak gerçekleşmemektedir. Bu etkiler zaman içinde yayılmakta ve şekillenmektedir. Panel VAR modeli, “Etki-Tepki Fonksiyonları” ve “Varyans Ayırıştırması” gibi araçlarla bu dinamik sürecin analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Bu sayede, bir değişkendeki şokun diğer değişkenler üzerindeki etkisinin yönünü, büyüklüğünü ve zaman içindeki seyrini gözlemlemek mümkün olmaktadır. Etki-Tepki Fonksiyonları ve Granger Nedensellik analizleri aracılığıyla test edilecek olan Panel VAR modelinin temel araştırma hipotezleri şunlardır:

2.3. Ekonometrik Bulgular

Modelde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	POLIST	GELIREST	DIJIT
Gözlem	644	644	644
Ortalama	-0.382	39.53	68.42
Maximum	1.26	56.4	92.62
Minimum	-2.376	26.6	32.19
Std. Hata	0.743	6.87	11.19
Çarpıklık	-0.86	-0.96	-0.559
Basıklık	2.264	2.266	2.948

Tablo 2’de sunulan tanımlayıcı istatistikler, değişkenlerin analiz için yeterli varyasyona sahip olduğunu göstermektedir. Panel VAR analizi gibi parametrik testlerin uygulanabilirliği, verilerin normal dağılım varsayımına yakınlığı ile güçlenmektedir. Bu amaçla değişkenlerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları incelenmiştir. Literatürde, çarpıklık katsayılarının ± 2 ve basıklık katsayılarının ± 7 sınırları içinde kalmasının, normal dağılımdan ciddi bir sapma olmadığı yönünde kabul edilebilir bir gösterge olduğu belirtilmektedir (West, Finch ve Curran, 1995). Tablo 2’deki değerler bu sınırların içinde kalarak, değişkenlerin normal dağılıma yakın yapı sergilediğini ve parametrik analiz için uygun olduğunu göstermektedir.

Panel VAR modelinin tutarlı sonuçlar üretebilmesi için, analize dahil edilen değişkenlerin durağanlık özelliklerinin belirlenmesi ve değişkenlerin aynı derecede durağan olması gerekmektedir. Bu amaçla, literatürde yaygın olarak kullanılan ve farklı varsayımlara dayanan iki test uygulanmıştır: Panel homojenliği varsayımına dayanan Levin, Lin & Chu (2002) testi ve panel heterojenliğine izin veren Im, Pesaran & Shin (2003) testi.

Levin, Lin & Chu (2002) tarafından geliştirilen birim kök testinde (LLC), paneldeki tüm ülkelerin ortak bir otoregresif katsayıya (p) sahip olduğu varsayılmaktadır. LLC testinin sıfır hipotezi ortak bir birim kökün varlığını ($H_0: p = 1$), alternatif hipotez ise ortak durağanlığı ($H_A: p < 1$) savunmaktadır. Buna karşılık, Im, Pesaran ve Shin (2003) tarafından geliştirilen Panel ADF testinde, paneldeki her bir ülkenin kendi bireysel otoregresif katsayısına (p_i) sahip olabileceği varsayılmaktadır. Panel ADF testinin sıfır hipotezi, paneldeki tüm serilerin bireysel olarak birim kök içerdiği yönündeyken ($H_0: p_i = 1$), alternatif hipotez paneldeki bazı serilerin durağan olduğunu öne sürmektedir ($H_A: p_i < 0$).

LLC ve ADF Birim Kök Testlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur

Tablo 3. Birim Kök Testleri

		Sabit				Trend+ Sabit			
		ADF		LLC		ADF		LLC	
		t-stat	Prob	t-stat	Prob	t-stat	Prob	t-stat	Prob
POLIST	I(0)	4.692	0.000	-3.525	0.000	4.048	0.000	-3.226	0.001
GELIREST	I(0)	2.347	0.009	-4.156	0.000	2.759	0.003	-3.994	0.000
DIJIT	I(0)	7.251	0.000	-9.067	0.000	5.309	0.000	-5.561	0.000

Tablo 3 incelendiğinde, modelde yer alan tüm değişkenlerin düzey değerlerine (I(0)) ait olasılık değerlerinin hem ADF hem LLC testleri için kritik değer olan 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle, değişkenlerin birim kök içerdiği yönündeki sıfır hipotezleri (H0), her iki testte de %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Değişkenlerin tamamının düzeyde durağan olması, Panel VAR modelinin sahte regresyon gibi standart regresyon sorunları olmaksızın tutarlı sonuçlar üretebilmesi için gerekli ön koşulun sağlandığını göstermektedir.

Panel VAR modelinin dinamik yapısını doğru bir şekilde yakalamak için, modele dahil edilecek optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi önem taşımaktadır. Gecikme uzunluğunun gerekenden az seçilmesi, otokorelasyon ve sapmalı katsayı tahminleri gibi sorunlara yol açarak modelin dinamik yapısının eksik tanımlanmasına neden olmaktadır. Gecikme uzunluğunun gerekenden fazla seçilmesi ise, modeldeki parametre sayısını artırarak serbestlik derecesi kaybına ve tahminlerin verimsizleşmesine neden olmaktadır (Lütkepohl, 2005).

Çalışmada, Panel VAR modeli için en uygun gecikme uzunluğunu belirlemek amacıyla, dinamik panel tahmincileri için geliştirilmiş olan Moment Temelli Bilgi Kriterleri (MBIC, MAIC ve MQIC) kullanılmıştır (Andrews & Lu, 2001). Bu kriterler, modelin uyum başarısı ile kullandığı parametre sayısı arasında bir denge kurmakta ve en düşük kritere sahip olan gecikme uzunluğu, en uygun model olarak tercih edilmektedir.

Gecikme sayısının belirlenebilmesi için yapılan testin sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Optimal Gecikme Uzunluğu Seçim Kriterleri

Lag	J	J Değeri	MBIC	MAIC	MQIC
1	21.025	0.978	-197.85*	-50.974*	-108.93*
2	10.481	0.998	-153.68	-43.519	-86.99
3	2.346	0.000	-107.09	-33.654	-62.634
4	2.657	0.976	-52.062	-15.343	-29.832

Tablo 4'teki seçim kriterleri incelendiğinde, maksimum 4 gecikmeye kadar uygulanan; MBIC, MAIC ve MQIC kriterlerinin tümünün, en düşük değeri birinci gecikmede (Lag 1) aldığı görülmektedir. Bir gecikme (p=1) ile kurulmuş Panel VAR modeline ait denklemler şu şekildedir:

$$POLIST_{it} = \mu_{1i} + a_{11}POLIST_{i,t-1} + \beta_{11}GELIRES_{i,t-1} + \gamma_{11}DIJIT_{i,t-1} + \epsilon_{1it} \quad (4)$$

$$GELIRES_{it} = \mu_{2i} + a_{21}POLIST_{i,t-1} + \beta_{21}GELIRES_{i,t-1} + \gamma_{21}DIJIT_{i,t-1} + \epsilon_{2it} \quad (5)$$

$$DIJIT_{it} = \mu_{3i} + a_{31}POLIST_{i,t-1} + \beta_{31}GELIRES_{i,t-1} + \gamma_{31}DIJIT_{i,t-1} + \epsilon_{3it} \quad (6)$$

Denklem (4), (5) ve (6)'dan oluşan 1 gecikmeli Panel VAR modeli, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ile tahmin edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5'te görülen Panel VAR modellerinde, değişkenlerin gecikmeli katsayıları, değişkenler arasındaki karmaşık dinamik yapıyı ve içsellik ilişkilerini tam olarak yansıtmamaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini, şokların yönünü, büyüklüğünü ve zaman içindeki seyrini görmek için, bu katsayıları dayanan Etki-Tepki Fonksiyonları (IRF) ve Varyans Ayrıştırması (FEVD) analizlerine bakmak gerekmektedir. Ancak, bir Panel Var modelinin Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırması gibi dinamik analiz araçlarıyla yorumlanabilmesi için, modelin durağanlık koşulunu sağlaması ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönü ile içsellik varsayımının doğrulanmasını gerekmektedir.

Tablo 5. Panel VAR Modeli

	Katsayı	Std. Hata	Z-stat	Olasılık
Bağımlı Değişken: POLIST				
POLIST (-1)	0.826	0.848	9.75	0.000
GELIREST (-1)	-0.045	0.035	-1.26	0.206
DIJIT (-1)	-0.008	0.008	-1.00	0.315
Bağımlı Değişken: GELIREST				
POLIST (-1)	0.335	0.179	1.87	0.062
GELIREST (-1)	0.874	0.088	9.84	0.000
DIJIT (-1)	-2.026	0.019	-1.34	0.18
Bağımlı Değişken: DIJIT				
POLIST (-1)	-0.764	0.857	-0.89	0.373
GELIREST (-1)	-0.074	0.377	-0.2	0.845
DIJIT (-1)	0.922	0.087	10.6	0.000

Modelin durağan olup olmadığını test etmek için, tahmin edilen karakteristik polinomun köklerinin birim çemberin içinde kalıp kalmadığını incelemek gerekmektedir. Karakteristik polinom köklerinin birim içerisinde kalması, modelin istikrarlı ve uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Tablo 6, tahmin edilen Panel VAR modelin karakteristik polinom köklerini göstermektedir.

Tablo 6. Panel VAR Modelinin Polinom Köklerinin Dağılımı

Kök	Modül
0.901	0.901
0.862+0.069i	0.864
0.862-0.069i	0.864

Tablo 6'da tahmin edilen karakteristik polinom köklerinin tamamının “Modulus” (birim) değerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir (en büyüğü 0.901).

Panel VAR modelinin durağanlığı kanıtlandıktan sonra, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin varlığını ve yönünü test etmek amacıyla Dumitrescu & Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bu test, modeldeki değişkenlerin içsel (endojen) kabul edilmesi varsayımını ampirik olarak doğrulamak ve Etki-Tepki analizinden önce ilişkilerin istatistiksel temelini atmak için kullanılmaktadır. Testin Sıfır Hipotezi (H_0), “X değişkeni, Y değişkeninin Granger nedeni değildir” şeklinde kurulurken, alternatif hipotez (H_1) “X değişkeni, en az bir ülke için Y değişkeninin Granger nedenidir” şeklinde kurulmaktadır.

Tablo 7’de değişkenlere uygulanan Dumitrescu-Hurlin (DH) panel Granger nedensellik analizinin sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 7. Dumitrescu-Hurlin Granger Nedensellik Testi

Temel Hipotez	Z-stat	Prob
POLIST, GELIREST değişkeninin Granger nedeni değildir.	15.53	0.000
POLIST, DIJIT değişkeninin Granger nedeni değildir.	1.985	0.047
GELIREST, POLIST değişkeninin Granger nedeni değildir.	4.501	0.000
GELIREST, DIJIT değişkeninin Granger nedeni değildir.	3.982	0.000
DIJIT, POLIST değişkeninin Granger nedeni değildir.	6.842	0.000
DIJIT, GELIREST değişkeninin Granger nedeni değildir.	26.79	0.000

Tablo 7’de gösterilen nedensellik analizi sonuçlarına göre, elde edilen olasılık değerlerinin tamamının %5 istatistiksel anlamlılık düzeyinden küçük olması nedeniyle (p -değeri < 0.05), değişkenler arasında nedensellik olmadığı yönündeki temel hipotez (H_0) reddedilmektedir. Buna göre, modeldeki tüm değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 6 ve Tablo 7’deki sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde; Panel VAR modelinin durağanlık koşulunu sağladığı ve değişkenler arasındaki içsellik varsayımını doğruladığı görülmektedir. Bu durum, Etki-Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayrıştırması analizlerinin güvenilir bir şekilde yapılabileceğini göstermektedir.

Granger nedensellik analizi, değişkenler arasında istatistiksel bir ilişkinin varlığı hakkında bilgi verirken; bu ilişkinin şiddeti, işareti ve zaman içindeki seyri hakkında bilgi sunmamaktadır. Söz konusu nedensellik ilişkilerinin dinamik yapısını, yönünü

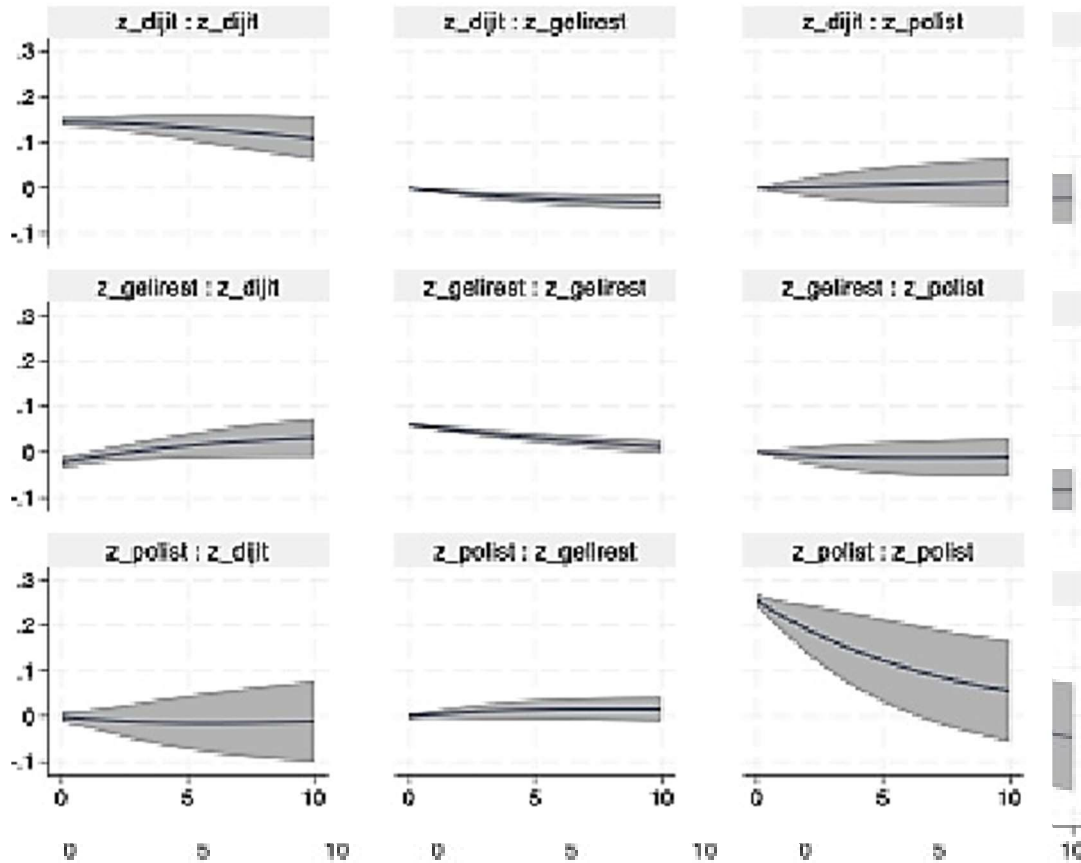
(pozitif/negatif) ve büyüklüğünü analiz etmek amacıyla, Etki-Tepki Fonksiyonları (IRF) ve Varyans Ayırıştırması (FEVD) uygulanmıştır.

Etki-tepki analizi, ilk olarak Sims (1980) tarafından makroekonomik modellemeye kazandırılan VAR metodolojisinin temel araçlarından biridir. Bu analiz, sistemdeki değişkenlerden birinde meydana gelen beklenmedik bir şokun, sistemdeki diğer tüm değişkenler üzerinde zaman içinde meydana getirdiği dinamik etkiyi izlemeye olanak tanımaktadır. Ancak, denklem sistemindeki tüm değişkenler içsel olduğu için, hata terimlerinin birbiriyle anlık olarak ilişkili olması beklenmektedir. Başka bir deyişle, aynı yıl içinde politik istikrarsızlıkta yaşanan bir şok, gelir eşitsizliğini etkileyebilirken; gelir eşitsizliğindeki bir şok da politik istikrarı etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bu şokları birbirinden ayırmak ve saf bir şokun etkisini görebilmek için, Sims (1980) tarafından önerilen “Cholesky Ayırıştırması” literatürde sıklıkla kullanılmaktadır.

Cholesky Ayırıştırması’nda şokları birbirinden ayırmak için değişkenlere teorik bir önem sırası getirilmektedir. Bu sıralama, hangi değişkenin diğerlerini anlık olarak etkileyebileceğini, hangilerinin ise ancak gecikmeli olarak tepki verebileceğine yönelik olarak varsayımlar getirmektedir. Bu çalışmanın teorik çerçevesini dikkate alarak en temel değişkenin politik istikrar olduğu varsayılmış ve değişkenlerin önem sırası şu şekilde belirlenmiştir: (1) Politik İstikrar (POLIST), (2) Gelir Eşitsizliği (GELİRES) ve (3) Dijitalleşme (DIJIT). Bu sıralama şu anlama gelmektedir: Politik istikrarsızlıktaki bir şok, aynı dönem içinde hem gelir eşitsizliğini hem de dijitalleşmeyi etkileyebilir. Gelir eşitsizliğindeki bir şok, dijitalleşmeyi anlık olarak etkileyebilir ancak politik istikrarı ancak bir dönem gecikmeyle etkileyebilir. Dijitalleşme ise en içsel değişken kabul edilmiş olup, diğer iki değişkeni ancak gecikmeli olarak etkileyebilmektedir.

Grafik 1’de Panel VAR modelinden elde edilen Etki-Tepki Fonksiyonları (IRF) gösterilmektedir. Grafiklerdeki gri alanlar %95 güven aralıklarını gösterirken, ortadaki çizgi şoka verilen tepkiyi temsil etmektedir. Bir tepkinin istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmesi için, güven aralığının tamamının sıfır çizgisinin üstünde (pozitif etki) veya altında (negatif etki) kalması gerekmektedir. Güven aralığının sıfır çizgisine dokunmadığı ya da onu kesmediği durumlarda etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu, aksi takdirde ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu, yani etkinin sıfırdan farklı olduğu kabul edilmektedir.

Grafik 1. Etki-Tepki Analizi Sonuçları

• Politik İstikrar Şokunun Etkileri

Grafik 1 incelendiğinde, politik istikrar değişkenindeki bir şokun kendi üzerindeki tepkisinin şok anında pozitif bir sıçrama yaptığı ancak, bu etkinin büyüklüğünün zamanla sönümlendiği görülmektedir. Bu bulgu, politik istikrar şoklarının sistem üzerinde kalıcı bir hafıza yaratmaktan ziyade, etkisinin orta vadede sönümlendiği geçici bir karaktere sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Politik istikrar şokunun dijitalleşme üzerindeki etkisi incelendiğinde; dijitalleşmenin erken dönemlerdeki tepkisi negatif işaretli görüne de güven aralıklarının sıfırı kesmesi nedeniyle bu tepki istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Diğer yandan, politik istikrarda yaşanan bir şok (ülkenin daha istikrarlı hale gelmesi), gelir eşitsizliği üzerinde kalıcı bir artışa neden olmaktadır. Politik şokun gelir eşitsizliği üzerindeki bu etkisinin, güven aralıklarının tahmin ufku boyunca sıfır çizgisinin üzerinde kalması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Etki-tepki fonksiyonlarından elde edilen sonuçlar, Yükselen Piyasa Ekonomilerinde; Hellman, Jones & Kaufmann (2003) tarafından geliştirilen “Devletin Ele Geçirilmesi” (State Capture) teorisini, Acemoğlu & Robinson’un (2012) “Sömürücü Kurumlar” yaklaşımını ve Gilens & Page’in (2014) “Ekonomik Elit Hakimiyeti” tezini desteklemektedir. Hellman, Jones & Kaufmann’ın (2003) vurguladığı, firmaların ve elitlerin yasaları ve düzenlemeleri satın alarak “oyunun kurallarını” değiştirmesi mekanizması, bu bulgular ışığında yeni bir boyut kazanmaktadır. Buna göre; kapsayıcı olmayan bir kurumsal yapıda sağlanan politik istikrar, ekonomik elitlerin politik süreci kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmelerini kolaylaştırarak, gelir dağılımını kendi lehlerine bozacak politikaları güvence altına almalarına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla politik istikrar, mevcut ekonomik güç yapısını pekiştirerek gelir eşitsizliğini derinleştiren bir mekanizmaya dönüşebilmektedir.

• Gelir Eşitsizliği Şokunun Etkileri

Grafik 1 incelendiğinde, gelir eşitsizliği değişkenindeki bir şokun kendi üzerindeki tepkisinin şok sonrasında arttığı ancak, zamanla ortalamaya dönerek sönümlendiği görülmektedir. Benzer şekilde, gelir eşitsizliğinde meydana gelen bir şok da dijitalleşme ve politik istikrar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir tepki oluşturmamaktadır. Dolayısıyla, modelde gelir eşitsizliğinden diğer değişkenlere doğru güçlü bir nedensellik akışı bulunmamaktadır. Bu sonuçlar, Gurr’un (1971) çalışmasında vurgulanan “eşitsizlikten istikrarsızlığa” doğru olan nedensel kanalın yani, Görelî Yoksunluk Hipotezi’nin Yükselen Piyasa Ekonomilerinde desteklenmediğini göstermektedir.

• Dijitalleşme Şokunun Etkileri

Grafik 1 incelendiğinde, dijitalleşme değişkeninde yaşanan bir şokun kendi üzerindeki tepkisinin şok anında güçlü ve pozitif bir sıçrama yaptığı görülmektedir. Güven aralıklarının 10 dönemlik analiz ufku boyunca sıfır çizgisinin üzerinde kalması, bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı ve kalıcı bir nitelik taşıdığı anlamına gelmektedir. Bu bulgu, dijitalleşme sürecinin bir kez tetiklendiğinde, kendi kendini besleyen bir ivmeye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, dijitalleşme kendi içinde güçlü bir ivme yaratsa da bu ivme kısa vadede eşitsizlik ve politik istikrarı dönüştürecek bir güce ulaşamamaktadır.

Dijitalleşme şokunun gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi zayıf ve güven aralıklarının çoğu tahmin ufkunda sıfır eksenini kapsamaması nedeniyle istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu durum, “beceri yanlı teknolojik değişim” hipotezinin Yükselen Piyasa Ekonomilerinde desteklenmediğini göstermektedir. Benzer şekilde, politik istikrarın dijitalleşme şokuna verdiği tepki de istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuçlar, dijitalleşmenin tek başına dağılımsal sonuçları belirleyen güçlü bir kaldıraç olmadığını düşündürmekle birlikte; politik yapıları etkileme gücünün anlık şoklarla değil, zamana yayılan bir süreçle ilişkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. North’un (1990) Kurumsal Değişim Teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde; dijitalleşmenin politik kurumlar üzerinde dönüştürücü bir etki yaratabilmesi için, teknolojinin toplumsal tabana yayılmasını ve kurumsal yapıyla bütünleşmesini sağlayacak daha uzun vadeli bir kurumsal birikime ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır.

Panel VAR metodolojisinin ikinci temel analiz aracı olan Varyans Ayırıştırması (FEVD), Etki-Tepki analizini tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Etki-Tepki (IRF) analizi, şokların etkisinin yönünü ve zamanlamasını gösterirken; Varyans Ayırıştırması, bu şokların sistemdeki değişkenler üzerindeki nispi önemini ölçmektedir. Tıpkı Etki-Tepki analizi gibi, bu aracın da VAR modellerinde kullanımı Sims (1980) tarafından literatüre kazandırılmıştır.

Varyans Ayırıştırması, modeldeki her bir değişkenin “öngörü hata varyansının” ne kadarının kendi şoklarından ne kadarının ise sistemdeki diğer değişkenlerden gelen şoklardan kaynaklandığını yüzdesel olarak ayırtmaktadır. Bu analiz sayesinde, değişkenlerin birbirleri üzerindeki açıklayıcılık gücü belirlenebilmekte; hangi değişkenin daha dışsal, hangisinin ise içsel (diğer değişkenlerin etkisine daha açık) olduğu tespit edilebilmektedir.

Tablo 8’de, Cholesky (Ortogonal) ayırıştırmasında kullanılan sıralamaya (POLIST- GELIRES-DIJIT) dayalı olarak elde edilen ve 10 dönemlik tahmin ufkunu kapsayan Varyans Ayırıştırması sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 8. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

POLIST			
Periyot	POLIST	GELIRIST	DIJIT
0	0	0	0
1	1	0	0
2	0.993	0.004	0.002
3	0.979	0.014	0.006
4	0.961	0.026	0.012
5	0.942	0.041	0.017
6	0.922	0.056	0.022
7	0.904	0.070	0.025
8	0.889	0.083	0.028
9	0.875	0.095	0.029
10	0.864	0.1	0.031
GELIRIST			
Periyot	POLIST	GELIRIST	DIJIT
0	0	0	0
1	0.012	0.988	0
2	0.041	0.954	0.005
3	0.079	0.904	0.016
4	0.121	0.846	0.032
5	0.161	0.785	0.053
6	0.198	0.725	0.077
7	0.229	0.668	0.102
8	0.254	0.617	0.128
9	0.275	0.572	0.152
10	0.291	0.533	0.176
DIJIT			
Periyot	POLIST	GELIRIST	DIJIT
0	0	0	0
1	0.003	0.005	0.991
2	0.003	0.007	0.989
3	0.009	0.008	0.981
4	0.02	0.009	0.971
5	0.032	0.008	0.958
6	0.045	0.008	0.946
7	0.058	0.007	0.934
8	0.069	0.007	0.923
9	0.08	0.006	0.913
10	0.089	0.006	0.904

• Politik İstikrar

Tablo 8 incelendiğinde, politik istikrar değişkeninin öngörü hata varyansının %86,4'ünün 10. dönemin sonunda dahi hala kendi geçmiş şokları tarafından açıklandığı görülmektedir. Dolayısıyla, gelir eşitsizliği ($\approx \%0,4 \rightarrow \%10$) ve dijitalleşme ($\approx \%0,2 \rightarrow \%3,1$) şoklarının politik istikrar değişkeni üzerindeki açıklayıcı gücü oldukça sınırlıdır. Başka bir deyişle, gelir eşitsizliği ile dijitalleşmedeki değişimler politik istikrarın gelecekteki seyrini açıklamada yetersiz kalmakta ve politik istikrar, model dışı dinamikler tarafından belirlenmektedir. Bu sonuç, politik istikrarın bu model içerisindeki en dışsal değişken olduğunu kanıtlamaktadır. Elde edilen bu sonuçlar etki-tepki fonksiyonlarından elde edilen sonuçları desteklemektedir.

• Gelir Eşitsizliği

Tablo 8 incelendiğinde, gelir eşitsizliğinin öngörü hatası varyansının, kısa vadede büyük oranda kendi şoklarından etkilendiği görülmektedir. Ancak, 10. dönem tahmin ufkunda, gelir eşitsizliğinin öngörü hatası varyansının kendi şoklarıyla açıklanan kısmı %53,3'e düşerken; politik istikrar şoklarının payı %29,1'e, dijitalleşme şoklarının payı ise %17,6'ya yükselmektedir. Öngörü hata varyansının yaklaşık yarısının (%46,7) politik istikrar ve dijitalleşme tarafından açıklanması, gelir eşitsizliğinin bu model içerisindeki en içsel değişken olduğunu ve makro-politik dinamiklere karşı yüksek bir duyarlılık sergilediğini göstermektedir.

Varyans ayrıştırmasından gelir eşitsizliğinin öngörü hatasının politik istikrarla sağlanan kısmının %29,1'e kadar yükselmesi; Hellman, Jones & Kaufmann (2003) tarafından geliştirilen "Devletin Ele Geçirilmesi" (State Capture) teorisi, Acemoğlu & Robinson'un (2012) "Sömürücü Kurumlar" yaklaşımı ile Gilens & Page'in (2014) "Ekonomik Elit Hakimiyeti" argümanlarının Yükselen Piyasa Ekonomilerindeki açıklayıcı gücünü niceliksel olarak doğrulamaktadır. Diğer yandan, gelir eşitsizliğinin öngörü hatası varyansında dijitalleşme şoklarının payının da tahmin ufkı boyunca yükseldiği görülmektedir ($\approx \%0,5 \rightarrow \%18$). Etki-Tepki analizinde dijitalleşmenin eşitsizlik üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunsu da Varyans Ayrıştırmasında dijitalleşme şoklarının etkisinin zamanla belirginleşmesi, dijitalleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin

gecikmeli olarak arttığını yansıtmaktadır.

• Dijitalleşme

Tablo 8 incelendiğinde, dijitalleşmenin öngörü hatası varyansının, 10. dönem tahmin ufkı sonuna kadar ağırlıklı olarak ($\approx$ %99,1 $\rightarrow$ %90,4) kendi şokları tarafından açıklandığı görülmektedir. Diğer yandan, Politik istikrar şoklarının dijitalleşme öngörü hatası varyansındaki payı zamanla sınırlı bir artış göstererek %9'a ulaşırken, gelir eşitsizliği şoklarının varyansa katkısı ise %0,6 ile ihmal edilebilir düzeydedir. Bu sonuçlar, dijitalleşme sürecinin bu model içinde büyük ölçüde dışsal bir dinamik izlediğini ve politik istikrar ya da gelir eşitsizliği şoklarından minimum düzeyde etkilendiğini göstermektedir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada, 23 Yükselen Piyasa Ekonomisinde 1996-2023 dönemini kapsayan veriler kullanılarak; dijitalleşme, gelir eşitsizliği ve politik istikrar arasındaki dinamik etkileşimler Panel Vektör Otoregresyon (Panel VAR) yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada, gelir eşitsizliği “Kapasite Yaklaşımı” ile analogi kurularak, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmelerini engelleyen bir “özgürlük kısıtı” ve “kapasite yoksunluğu” olarak ele alınmıştır. Bu perspektiften hareketle, dijital dönüşümün ve politik istikrarın, bu “yoksunluğu” derinleştiren mi yoksa hafifleten mi bir rol oynadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışmada cevap aranan bir diğer soru ise, bireylerin yoksunluk algılarının politik istikrar üzerinde bir etki yaratıp yaratmadığıdır.

Bu doğrultuda, değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığı Dumitrescu ve Hurlin Granger Nedensellik Testi ile saptanmış; tespit edilen ilişkilerin yönü, işareti ve zaman içindeki dinamik seyri Etki-Tepki Fonksiyonları (IRF) ile izlenmiş; değişkenlerin birbirleri üzerindeki açıklayıcılık güçleri ve nispi önemleri ise Varyans Ayrıştırması (FEVD) analizleri ile ortaya konmuştur.

Etki-Tepki (IRF) analizleri, dijitalleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve kalıcı bir etki yaratmadığını göstermektedir. Benzer şekilde, Varyans Ayrıştırması (FEVD) sonuçları da dijitalleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki açıklama payının sınırlı kaldığını göstererek bu bulguyu desteklemektedir. Bu durum, literatürde tartışılan “Beceri Yanlı Teknolojik Değişim” hipotezinin aksine, teknolojinin eşitsizliği artırmasının kaçınılmaz bir “varoluş gerçeği” olmadığını ortaya koymaktadır. Sen’in perspektifiyle bakıldığında; dijitalleşme, yükselen piyasalarda henüz bireylerin “değerli buldukları hayatı yaşama” özgürlüklerini genişleten kapsayıcı bir araca dönüşmemiştir, ancak eşitsizliği derinleştiren bir tehdit unsuru da değildir.

Dijitalleşmenin eşitsizliği artırıcı etkisinin bulunmaması, politika yapıcılar için önemli bir fırsattır. Dolayısıyla, dijital altyapıya eşit erişimin sağlanması, dijital okuryazarlık programları gibi işgücü piyasasında dezavantajlı grupların yetkinliklerini artıran eğitim reformlarının yapılması ve yeniden dağıtıcı sosyal politikalarla desteklenmesi durumunda, insanların “yapabilirliklerini” artıracak bir kaldıraç olarak kullanılabilecek ve böylece dijitalleşmenin getirdiği verimlilik artışları topluma adil bir şekilde yayılabilecektir.

Diğer yandan, Etki-Tepki analizinden elde edilen bulgular, gelir eşitsizliğinin politik istikrar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını da göstermektedir. Dolayısıyla, Görelî Yoksunluk Teorisi de bu örnekleme desteklenmemektedir. Buna göre, “kapasite yoksunluğu”, yükselen piyasalarda politik sisteme yönelik açık bir tepkiye dönüşmemektedir. Bu durum, yükselen piyasalarda toplumsal hoşnutsuzluğun politik istikrarsızlığa evrilmesinin, sadece gelir dağılımına değil; muhtemelen kurumsal kanalların açıklığına ya da yatay eşitsizliklerin varlığına bağlı daha karmaşık bir süreç olduğunu göstermektedir.

Son olarak, Etki-Tepki (IRF) analizleri, Varyans Ayrıştırması (FEVD) ve Granger Nedensellik testlerinden elde edilen bulgular, politik istikrarın gelir eşitsizliğini artırdığını göstermektedir. Buna göre, Yükselen Piyasa Ekonomilerinde sağlanan politik istikrar, Sen’in idealize ettiği gibi bireylerin özgürlüklerini genişleten bir ortam yaratmaktan ziyade; ekonomik elitlerin politik süreci manipüle ederek kaynakları kendi lehlerine yoğunlaştırmalarına olanak tanımaktadır. Bu durum, politik istikrarın toplumun geniş kesimleri için bir kapasite yoksunluğuna ve fırsat eşitsizliğinin derinleşmesine neden olmaktadır.

Politik istikrarın gelir eşitsizliğini artırdığına yönelik olarak elde edilen bulgular, Devletin Ele Geçirilmesi Teorisi’ne önemli bir katkı sunmaktadır. Söz konusu teoride devletin ele geçirilmesi, genellikle geçiş ekonomilerindeki “kısmi reformlar” ve kurumsal belirsizlikle ilişkilendirilmiştir. Ancak bu çalışma, bu teoriyi bir adım öteye taşıyarak; devletin ele geçirilmesi riskinin sadece politik istikrarın olgunlaşmadığı geçiş ülkeleri için değil, politik istikrar sağlanmış olmasına rağmen kapsayıcı ve denetlenebilir kurumsal yapılara sahip olmayan ülkeler için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, kapsayıcı olmayan kurumsal yapılarda sağlanan politik istikrar devletin ele geçirilmesini kolaylaştırabilmektedir. İstikrarsız bir ortamda elitlerin bürokrasi üzerindeki ağırları bozulabilirken; istikrarlı bir yönetim altında ekonomik elitler uzun vadeli rant anlaşmalarını, vergi imtiyazlarını ve regülasyonları daha düşük maliyetle ve daha kolay güvence altına alabilmektedir. Dolayısıyla, kurumsal denetimden yoksun bir politik istikrar, mevcut güç yapısını pekiştirerek gelir eşitsizliğini derinleştiren yapısal bir mekanizmaya dönüşebilmektedir.

Elde edilen bulgular hedefin sadece politik istikrar değil, kapsayıcı kurumlar olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda,

kamu otoritelerinin kaynakların dağılımında fırsat eşitliğini gözetmesi önem taşımaktadır. Politik istikrarın elitlerin rant aracı olmaktan çıkarılıp toplumsal refahın temeli haline gelmesi; hukukun üstünlüğü, şeffaflık, yolsuzlukla mücadele ve vergilemede adalet gibi kurumsal güveni yeniden tesis edecek politikaların güçlendirilmesine bağlıdır. Aksi takdirde, bugün sağlanan istikrarın, yarının eşitsizlik temelli çatışmasının tohumlarını ekmesi söz konusu olabilecektir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tamamını kendi yapmıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. (2002). Technical change, inequality, and the labor market. *Journal of Economic Literature*, 40(1), 7-72. <https://doi.org/10.1257/jel.40.1.7>.
- Acemoglu, D., & Autor, D. (2011). Skills, tasks and technologies: Implications for employment and earnings. In O. Ashenfelter & D. Card (Eds.), *Handbook of labor economics* (pp. 1043-1171). London: Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S0169-7218\(11\)02410-5](https://doi.org/10.1016/S0169-7218(11)02410-5)
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Automation and new tasks: How technology displaces and reinstates labor. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 3-30. <https://doi.org/10.1257/jep.33.2.3>.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *The origins of power, prosperity, and poverty: Why nations fail*. New York: Crown Publishers.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2006). *Economic origins of dictatorship and democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Alesina, A., & Perotti, R. (1996). Income distribution, political instability, and investment. *European Economic Review*, 40(6), 1203-1228. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(95\)00030-5](https://doi.org/10.1016/0014-2921(95)00030-5).
- Andrews, D. W. K., & Lu, B. (2001). Consistent model and moment selection procedures for GMM estimation with application to dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 101(1), 123-164. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(00\)00077-4](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(00)00077-4).
- Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297. <https://doi.org/10.2307/2297968>.
- Autor, D. H., Katz, L. F., & Kearney, M. S. (2006). The polarization of the U.S. labor market. *American Economic Review*, 96(2), 189-194. <https://doi.org/10.1257/000282806777212620>.
- Cederman, L. E., Weidmann, N. B., & Gleditsch, K. S. (2011). Horizontal inequalities and ethnonationalist civil war: A global comparison. *American Political Science Review*, 105(3), 478-495. <http://dx.doi.org/10.1017/S0003055411000207>.
- Demircuc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. (2018). *The global finindex database 2017: Measuring financial inclusion and the fintech revolution*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1259-0>.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>.
- Gilens, M., & Page, B. I. (2014). Testing theories of American politics: Elites, interest groups, and average citizens. *Perspectives on Politics*, 12(3), 564-581. <https://doi.org/10.1017/S1537592714001595>.
- Graetz, G., & Michaels, G. (2018). Robots at work. *The Review of Economics and Statistics* 100(5), 753-768. https://doi.org/10.1162/rest_a_00754.
- Griliches, Z. (1969). Capital-skill complementarity. *The Review of Economics and Statistics*, 51(4), 465-468. <https://doi.org/10.2307/1926439>.
- Gurr, T. R. (1971). *Why men rebel* (3rd ed.). Princeton: Princeton University Press.
- Heilbroner, R. L. (1999). *The worldly philosophers: The lives, times, and ideas of the great economic thinkers* (7th ed). New York: Touchstone.
- Hellman, J. S., Jones, G., & Kaufmann, D. (2003). Seize the state, seize the day: state capture and influence in transition economies. *Journal of Comparative Economics*, 31(4), 751-773. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2003.09.006>.
- Holtz-Eakin, D., Newey, W., & Rosen, H. S. (1988). Estimating vector autoregressions with panel data. *Econometrica*, 56(6), 1371-1395. <https://doi.org/10.2307/1913103>.
- Howard, P. N., & Muzammil M. H. (2013). *Democracy's fourth wave? Digital media and the Arab spring*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199936953.003.0001>.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(03\)00092-7](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(03)00092-7).
- International Monetary Fund. (2024). *World economic outlook, April 2024: Steady but slow: Resilience amid divergence*. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/04/16/world-economic-outlook-april-2024>.
- Kalecki, M. (1943). Political aspects of full employment. *The Political Quarterly*, 14(4), 322-331. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923X.1943.tb01016.x>.
- Katz, L. F., & Murphy, K. M. (1992). Changes in relative wages, 1963-1987: Supply and demand factors. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(1), 35-78. <https://doi.org/10.2307/2118323>.
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). *The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues*. World Bank, Policy Research Working Paper, No. WPS 5430. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/10986/3913>.
- Levin, A., Lin, C. F., & Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(01\)00098-7](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(01)00098-7).
- Love, I., & Zicchino, L. (2006). Financial development and dynamic investment behavior: Evidence from panel VAR. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 46(2), 190-210. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2005.11.007>.
- Lütkepohl, H. (2005). *New introduction to multiple time series analysis*. Berlin: Springer-Verlag.

- North, Douglass C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state, and utopia*. New York: Basic Books.
- Østby, G. (2008). Polarization, horizontal inequalities and Violent civil conflict. *Journal of Peace Research*, 45(2), 143-162. <http://www.jstor.org/stable/27640647>.
- Rothstein, B., & Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World Politics*, 58(1), 41-72. <https://doi.org/10.1353/wp.2006.0022>.
- Sen, A. (1987). Equality of what?. In S. M. McMurrin (Ed.), *Liberty, equality and law: Selected tanner lectures on moral philosophy* (pp. 137-162). Cambridge: The Press Syndicate. https://tannerlectures.utah.edu/_resources/documents/a-to-z/s/sen80.pdf.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. New York: Alfred Knopf.
- Sen, A. (2006). *Inequality reexamined*. New York: Oxford University Press.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48(1), 1-48. <https://doi.org/10.2307/1912017>.
- Stewart, F. (2008). Horizontal inequalities and conflict: An introduction and some hypotheses. In F. Stewart (Ed.), *Horizontal inequalities and conflict: Understanding group violence in multiethnic societies* (pp. 3-24). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230582729_1.
- Stiglitz, J. E. (2015). Eşitsizliğin bedeli: Bugünün bölünmüş toplumu geleceğimizi nasıl tehlikeye atıyor? (O. İşler, Ed.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Tinbergen, J. (1974). Substitution of graduate by other labor. *Kyklos*, 27(2), 217-226. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1974.tb01903.x>.
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2012). *Economic development* (11th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Tufekci, Z., & Wilson, C. (2012). Social Media and the decision to participate in political protest: Observations from Tahrir square. *Journal of Communication* 62(2), 363-379. <https://doi.org/10.1111/J.1460-2466.2012.01629.X>.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. Retrieved from: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.
- United Nations Development Programme. (2022a). *Human development report 2021-2022: Uncertain times, unsettled lives: Shaping our future in a transforming world*. Retrieved from: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22>.
- United Nations Development Programme (2022b). *2022 special report on human security, New threats to human security in the anthropocene: Demanding greater solidarity*. Retrieved from: <https://hdr.undp.org/content/2022-special-report-human-security>.
- West, S. G., Finch, J. F., & Curran, P. J. (1995). Structural equation models with nonnormal variables: Problems and remedies. In Rick H. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* (pp. 56-75). London: Sage Publications.
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2009). *The spirit level: Why greater equality make societies stronger*. New York: Bloomsbury Press.
- World Bank. (2011). *World development report 2011: Conflict, security, and development*. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/10986/4389>.
- World Bank. (2019). *World development report 2019: The changing nature of work*. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2019>.
- World Bank. (2016). *World development report 2016: Digital dividends*. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016>.
- Wood, E. M. (2003). *Empire of capital*. New York: Verso.

Engelli Bireylere Sağlanan Vergisel Avantajlar: Azerbaycan – Türkiye Karşılaştırması

Tax Advantages Provided to Disabled Individuals: The Comparison Between Azerbaijan and Türkiye

Betül Ertuğrul¹

¹Dr. Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Maliye Böl., betul.ertugrul3235@gmail.com, 0009-0005-0570-620X

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Vergi,
Engelli bireyler,
Sosyal devlet,
Türkiye,
Azerbaycan.

Jel Kodları: H21, H24, H53

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 02/10/2025
Düzeltilme Tarihi: 26/11/2025
Kabul Tarihi: 03/12/2025

ARTICLE INFO

Keywords

Taxation,
Persons with disabilities,
Welfare state,
Türkiye,
Azerbaijan

Jel Codes: H21, H24, H53

Article History:

Received: 02/10/2025
Received in revised form:
26/11/2025
Accepted: 03/12/2025

ÖZET

3 Aralık Dünya Engelliler Günü, engelli bireylerin haklarına, ihtiyaçlarına ve toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunlara dikkat çekmeyi amaçlayan önemli bir farkındalık günüdür. Birleşmiş Milletler tarafından 1992 yılında ilan edilen bugün, engelli bireylerin topluma tam ve eşit katılımını teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bu hedeflerin sürdürülebilir biçimde gerçekleştirilebilmesi, engelli bireylerin deneyimlerini ve toplumsal yaşama katılımlarını doğru biçimde yansıtan güncel ve kapsamlı verilere duyulan ihtiyaçla yakından ilişkilidir. Türkiye’de engellilere ilişkin sosyo-ekonomik verilerin büyük ölçüde güncelliğini yitirmiş olması bu ihtiyacı daha da önemli kılmaktadır. Bu çalışma, Türkiye ve Azerbaycan’da engelli bireylere sağlanan vergisel avantajları sosyal devlet ilkesi ile vergide adalet ve eşitlik kavramları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Araştırmada nitel yöntem yaklaşımı benimsenmiş olup, betimsel analiz ve senaryo temelli karşılaştırmalı analiz teknikleri birlikte kullanılmıştır. Bulgular, Türkiye’nin gelir, harcama ve servet üzerinden alınan vergilerde engelli bireylere yönelik daha kapsamlı ve çok boyutlu avantajlar sunduğunu; Azerbaycan’ın ise daha sınırlı ve doğrudan vergisel indirimler uyguladığını göstermektedir. Türkiye’deki uygulamaların engelli bireylerin ekonomik bağımsızlığını güçlendirdiği, sosyal hayata katılımını artırdığı ve dikey adalet ilkesini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Azerbaycan’ın ise gelir vergisi odaklı sınırlı düzenlemeleri sosyal yardımlar aracılığıyla tamamladığı görülmektedir. Çalışma, vergisel politikaların sadece mali bir araç değil, aynı zamanda sosyal kapsayıcılık ve eşit vatandaşlık için etkili bir politika aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

December 3rd, the International Day of Persons with Disabilities, is an important awareness day aimed at drawing attention to the rights, needs, and challenges faced by persons with disabilities in social life. Proclaimed by the United Nations in 1992, this day seeks to promote the full and equal participation of persons with disabilities in society. The sustainable achievement of these objectives is closely linked to the need for up-to-date and comprehensive data that accurately reflect the experiences of persons with disabilities and their participation in social life. In Türkiye, the fact that socio-economic data on persons with disabilities are largely outdated makes this need even more pressing. This study comparatively examines the tax advantages provided to persons with disabilities in Türkiye and Azerbaijan within the framework of the social state principle and the concepts of tax justice and equality. A qualitative research approach is adopted, combining descriptive analysis and scenario-based comparative analysis techniques. The findings indicate that Türkiye offers more comprehensive and multidimensional advantages for persons with disabilities in taxes on income, expenditure, and wealth, whereas Azerbaijan implements more limited and direct tax reductions. It is concluded that practices in Türkiye strengthen the economic independence of persons with disabilities, increase their participation in social life, and support the principle of vertical equity. In contrast, Azerbaijan is observed to complement its limited income tax-focused regulations through social assistance mechanisms. The study demonstrates that tax policies are not merely fiscal instruments but also effective policy tools for social inclusion and equal citizenship.

Atf vermek için / To cite: Ertuğrul B. (2025). Engelli bireylere sağlanan vergisel avantajlar: Azerbaycan – Türkiye karşılaştırması. *İktisadi Araştırmalar Dergisi*, 3 (2):52-66.

GİRİŞ

Engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları zorluklar, sadece bireysel mücadeleler değil, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik perspektifinden ele alınması gereken önemli bir konudur. Birleşmiş Milletler tarafından 1992 yılında ilan edilen Dünya Engelliler Günü, bu konuda farkındalık oluşturmayı ve toplumları harekete geçirmeyi hedeflerken, devletlerin sosyal politikalarının bu alandaki önemi bir kez daha vurgulanmaktadır. Engelli bireylerin ekonomik ve sosyal hayata katılımını teşvik etmek, onları desteklemek ve yaşam standartlarını yükseltmek, sosyal devlet anlayışının temel taşlarından biridir. Bu bağlamda, devletlerin vergi politikaları, sosyal adaletin sağlanmasında ve dezavantajlı grupların desteklenmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan gibi gelişmekte olan ülkelerde, engellilere yönelik uygulanan vergisel avantajlar, sosyal devlet ilkesinin somut bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin güçlü sosyal devlet geleneği ve Azerbaycan'ın son yıllarda gerçekleştirdiği reformlar, engelli bireylerin toplumsal yaşama daha etkin katılımını sağlamayı hedefleyen düzenlemeler içermektedir. Her iki ülke de ekonomik ve kültürel benzerlikleriyle dikkat çekerken, vergi sistemlerindeki uygulamaların karşılaştırmalı bir analizi, bu politikaların etkisini değerlendirmek ve geliştirmek için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu çalışma, engelli bireylerin ekonomik ve sosyal yaşamda karşılaştıkları zorlukları hafifletmeye yönelik vergisel avantajları detaylı bir şekilde incelemeyi ve Türkiye ile Azerbaycan örneklerinde bu avantajların etkilerini karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması Azerbaycan ve vergileme sistemi üzerine yapılan çalışmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda engelli bireylere sağlanan vergisel avantajlar üzerine yapılmış bir çalışmaya Azerbaycan özelinde rastlanılmamıştır. Türk vergi sistemi içerisinde engelli bireylere sağlanan vergisel avantajlara ilişkin literatürdeki kaynaklar ve Azerbaycan vergileme sistemi üzerine yapılan çalışmalar kronolojik bir şekilde sıralanmıştır.

Yayman ve Çımat (2012), Türkiye'de engelli bireylere tanınan vergisel avantajları hukuki açıdan sistematik biçimde incelemektedir. Çalışmada gelir vergisi engellilik indirimi, MTV ve ÖTV istisnaları, emlak vergisi muafiyeti, veraset ve intikal vergisi kolaylıkları gibi düzenlemelerin yasal dayanakları ve kapsamı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yazarlar, bu ayrıcalıkların sosyal devlet anlayışının gereği olarak engelli bireylerin ekonomik ve sosyal hayata katılımını desteklemeyi amaçladığını vurgularken; uygulamada karşılaşılan bürokratik sorunlar, haklardan haberdar olma düzeyinin düşüklüğü ve kurumlar arası koordinasyon eksikliklerinin düzenlemelerin etkinliğini sınırladığını belirtmiştir.

Aghayev ve Oktayer (2013), Türkiye ve Azerbaycan örnekleri üzerinden vergi adaletinin sağlanmasında vergi politikalarının rolünü incelemişlerdir. Çalışmada, her iki ülkenin vergi sistemleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş; vergi adaletinin gelir dağılımı, sosyal refah ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Araştırma, dolaylı vergilerin yüksek payının hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da adalet ilkesini zayıflattığını, buna karşılık doğrudan vergilerin güçlendirilmesi ve etkin vergi denetiminin artırılmasının mali adaletin sağlanmasında önemli bir unsur olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca yazarlar, vergi bilincinin geliştirilmesi ve mükellef-devlet güven ilişkisinin güçlendirilmesi yoluyla daha adil ve sürdürülebilir bir vergi sistemine ulaşılabilirliğini vurgulamışlardır.

Yapıcı (2013), Azerbaycan vergi sisteminin mevcut yapısını değerlendirmekte ve sistemin gelecekte daha etkin, şeffaf ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşabilmesi için gerekli reform alanlarını tartışmaktadır. Yazar, vergi mevzuatının sadeleştirilmesi, vergi idaresinin kurumsal kapasitesinin artırılması, kayıt dışı ekonominin azaltılması ve mükellef uyumunun güçlendirilmesi gibi temel ihtiyaçlara dikkat çekmiştir. Çalışmada ayrıca petrol dışı sektörlerin gelişimini destekleyen bir vergi politikasının ekonomik çeşitlenme açısından önem taşıdığı vurgulanmış; modern teknolojilerin vergi toplama süreçlerine entegrasyonunun verimliliği artıracağı belirtilmiştir. Bu yönleriyle Yapıcı'nın çalışması, Azerbaycan vergi sisteminin yapısal sorunlarını ve geleceğe yönelik iyileştirme önerilerini kapsamlı biçimde ele alarak literatüre önemli katkı sağlamaktadır.

Karadeniz (2017), engelli bireylerin araç alımlarında uygulanan ÖTV istisnasını bir vergi harcaması niteliğiyle ele alarak düzenlemenin mali, sosyal ve ekonomik etkilerini ele almıştır. Çalışmada istisnanın hukuki dayanakları, kapsamı, uygulama şartları ve bütçe üzerindeki maliyetine ilişkin değerlendirmeler yapılmış; engelli bireylerin hareketliliğini artırmak ve sosyal hayata katılımını desteklemek açısından düzenlemenin önemli bir araç olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte yazar, istisnanın uygulamasında ortaya çıkan suistimal riskleri, denetim eksiklikleri ve mali yükün artması gibi sorunlara dikkat çekerek daha etkin bir denetim mekanizması ve hedefe yönelik bir istisna tasarımının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Şamilli (2017), Azerbaycan vergi sistemini vergileme ilkeleri çerçevesinde kapsamlı biçimde inceleyerek sistemin yapısal özelliklerini, uygulamada karşılaşılan temel sorunları ve bu sorunların mali istikrar üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Çalışmada özellikle vergi adaleti, mali yeterlilik, basitlik ve tarafsızlık ilkeleri açısından Azerbaycan vergi sisteminin güçlü ve

zayıf yönleri analiz edilmiş; kayıt dışı ekonomi, vergi ahlakı eksikliği ve idari kapasite yetersizliği gibi faktörlerin sistemin etkinliğini sınırladığı vurgulanmıştır. Ayrıca yazar, vergi politikalarının ekonomik kalkınmayı destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılması gerektiğini belirterek, daha adil, şeffaf ve sürdürülebilir bir vergi sisteminin oluşturulmasına yönelik öneriler sunmuştur.

Allahverdi ve Kuzucu (2017), Azerbaycan vergi sisteminde gerçekleşen dijital dönüşüm sürecini ve bu sürecin vergi gelirleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, e-devlet ve e-vergi uygulamalarının vergi toplama süreçlerinde şeffaflık, etkinlik ve verimliliği artırdığı; mükelleflerin beyan ve ödeme süreçlerini kolaylaştırarak gönüllü uyumu teşvik ettiği belirtilmiştir. Yazarlar, dijitalleşmenin kayıt dışı ekonominin azaltılmasına ve vergi gelirlerinin sürdürülebilir şekilde artmasına katkı sağladığını vurgulamış; bilgi teknolojilerinin vergi idaresi kapasitesini güçlendiren stratejik bir araç haline geldiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışma, dijital dönüşümün sadece teknik değil, aynı zamanda kurumsal bir yeniden yapılanma gerektirdiğini ortaya koyarak Azerbaycan'ın bu süreçteki deneyimlerini politika yapımcılar açısından değerlendirilebilir örneklerle tartışmıştır.

Taghiyev (2020), Türkiye ve Azerbaycan'da alkol ve tütün ürünleri üzerinden alınan özel tüketim vergilerinin etkinliğini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışmada, söz konusu vergilerin mali, ekonomik ve toplumsal etkileri analiz edilerek kamu gelirleri üzerindeki katkısı ile sağlık politikaları açısından işlevselliği değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, her iki ülkede özel tüketim vergileri hem gelir elde etme aracı hem de zararlı tüketim alışkanlıklarını azaltmaya yönelik bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. Ancak, vergi oranlarının yüksekliği nedeniyle kayıt dışı üretim ve kaçakçılık faaliyetlerinin arttığı, bu durumun vergi gelirlerinin sürdürülebilirliğini olumsuz etkilediği vurgulanmıştır. Yazar, daha dengeli vergi oranları ve etkin denetim mekanizmalarıyla hem mali verimliliğin hem de toplumsal faydanın artırılacağını ileri sürmüştür.

Gürçam ve Aliyev (2021), Türkiye ile Azerbaycan vergi sistemlerini yapısal, idari ve işlevsel açıdan karşılaştırarak iki ülkenin vergi politikalarını genel bir çerçevede değerlendirmiştir. Çalışmada, vergi türleri, oranları, idari yapılanma ve mükellef ilişkileri bakımından benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuş; Türkiye'nin daha köklü bir vergi idaresine ve uygulama tecrübesine sahip olduğu, Azerbaycan'ın ise son yıllarda vergi reformları ve dijitalleşme adımlarıyla sistemini modernleştirme sürecinde olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca yazarlar, her iki ülkenin vergi sistemlerinde adalet, etkinlik ve verimlilik ilkeleri bakımından karşılaşılan sorunları tartışarak, bölgesel iş birliği ve deneyim paylaşımının vergi yönetimi açısından önemine dikkat çekmişlerdir.

Keskin ve Terzioğlu (2023), Türkiye'de engelli bireylerin ekonomik hayata katılımını desteklemek amacıyla uygulanan vergisel avantajları kapsamlı biçimde incelemektedir. Çalışmada gelir vergisinde engellilik indirimi, motorlu taşıtlar vergisi ve ÖTV istisnaları, emlak vergisi muafiyeti ile çeşitli harç ve ücretlerde sağlanan kolaylıklar ele alınarak bu düzenlemelerin hukuki dayanakları, kapsamı ve uygulama süreçleri açıklanmıştır. Yazarlar, mevcut vergisel kolaylıkların sosyal devlet ilkesini somutlaştıran önemli araçlar olduğunu ancak uygulamada bilgi eksikliği, bürokratik süreçlerin karmaşıklığı ve kurumlar arası uyum sorunlarının engelli bireylerin bu haklardan tam olarak yararlanmasını sınırladığını belirtmiştir.

Akbulaev (2024), Azerbaycan'da vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ampirik olarak incelemiştir. Çalışmada 2000–2022 dönemine ait makroekonomik veriler kullanılarak vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ve korelasyon ilişkileri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ancak sınırlı bir etkiye sahip olduğunu, özellikle dolaylı vergilerin yüksek payının büyüme üzerindeki olumlu etkileri zayıflatmış olduğunu ortaya koymuştur. Akbulaev, vergi gelirlerinin etkin kullanımının, kamu yatırımlarının finansmanında ve ekonomik istikrarın sağlanmasında kritik rol oynadığını vurgulayarak, vergi yapısının üretim ve yatırımı teşvik edecek biçimde yeniden düzenlenmesi gerektiğini önermiştir.

Sonkur (2025), Türkiye'de engelli bireylere yönelik vergi politikalarını sistematik biçimde inceleyerek mevcut düzenlemelerin hukuki dayanaklarını, kapsamını ve uygulamadaki etkilerini analiz etmektedir. Çalışmada Gelir Vergisi engellilik indirimi, MTV istisnası, ÖTV muafiyeti ve belediyeler tarafından uygulanan Emlak Vergisi muafiyeti gibi temel vergisel ayrıcalıklar ele alınmış; bu düzenlemelerin sosyal devlet ilkesi ve mali kapasite ile uyumu değerlendirilmiştir. Yazar, uygulamada karşılaşılan bürokratik süreçler, erişilebilirlik sorunları ve farklı kurumlar arasındaki uyumsuzluklar nedeniyle bazı avantajların etkin kullanılamadığını vurgulamış; vergi teşviklerinin daha kapsayıcı, adil ve kolay uygulanabilir hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı betimsel analiz ve senaryo temelli karşılaştırmalı analiz yöntemlerinin birlikte uygulandığı bir araştırma tasarımıdır. Araştırmanın temel amacı, Türkiye ve Azerbaycan'da engelli bireylere sağlanan vergisel avantajları sosyal devlet ilkesi, vergide adalet ve eşitlik perspektiflerinden incelemektir.

2.1. Betimsel Analiz Yöntemi

Araştırmada öncelikle betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Betimsel analiz, nitel verilerin belirli bir kavramsal çerçeveye göre sınıflandırılarak ve yorumlanarak mevcut durumun sistematik biçimde ortaya konmasını sağlayan bir nitel analiz yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu yaklaşımda, verilerin anlamlandırılması araştırma sorularına uygun temalar çerçevesinde gerçekleştirilir.

Çalışmada betimsel analiz şu dört aşamada yürütülmüştür

2.1.1. Veri Toplama

Türkiye ve Azerbaycan'ın vergi sistemlerine ilişkin yasal düzenlemeler (Gelir Vergisi, KDV, ÖTV, MTV, Azerbaycan Vergi Kanunları vb.) ve resmi kurumlarca yayımlanan istatistik bültenleri incelenmiştir.

2.1.2. Kavramsal Çerçevenin Oluşturulması

Toplanan veriler “sosyal devlet ilkesi”, “vergide adalet” ve “engellilere yönelik ekonomik destek” temaları altında sınıflandırılmıştır.

2.1.3. Veri Analizi

İlgili mevzuatlar, engelli bireylere tanınan muafiyet, indirim ve istisnalar yönünden analiz edilmiştir.

2.1.4. Bulguların Düzenlenmesi

Elde edilen bilgiler ülke bazında düzenlenerek, karşılaştırmalı aşamaya temel oluşturacak biçimde yapılandırılmıştır.

Betimsel analiz, her iki ülkenin vergi sistemlerine ilişkin mevcut durumu ortaya koymakla birlikte, analiz sonuçlarının derinlemesine karşılaştırılabilmesi için ikinci aşamada senaryo temelli bir yaklaşım kullanılmıştır.

2.2. Senaryo Temelli Karşılaştırmalı Analiz

Çalışmanın ikinci aşamasında senaryo temelli analiz yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem, somut ve varsayımsal durumlar üzerinden ülkelerarası farkların görünür kılınmasını sağlar. Senaryo temelli analizde, Yin'in (2014) önerdiği örnek olay (case study) yaklaşımı temel alınmıştır.

Bu kapsamda, benzer gelir düzeyine ve engellilik oranına sahip iki birey için bir karşılaştırma senaryosu oluşturulmuştur:

- Her iki bireyin de %60 oranında ortopedik engeli bulunmaktadır.
- Bireylerden biri Türkiye’de, diğeri Azerbaycan’da yaşamaktadır.
- Her iki bireyin yıllık gelir düzeyi, ülkelerin satın alma gücü paritesi dikkate alınarak eşitlenmiştir.

Senaryo temelli analizde bu iki birey için üç temel vergisel alan karşılaştırılmıştır:

2.2.1. Gelir Vergisi Uygulamaları

Engellilik oranına göre uygulanan indirim veya muafiyet tutarları, bireyin yıllık net gelirine etkisi açısından karşılaştırılmıştır.

2.2.2. Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)

Engelli bireylerin taşıt edinimi ve taşıt sahipliği sürecinde sağlanan muafiyetler incelenmiş, bireylerin reel satın alma gücü üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

2.2.3. Katma Değer Vergisi (KDV) İstisnaları

Engellilere yönelik araç-gereç, ekipman ve özel yazılım gibi harcama kalemlerindeki KDV istisnaları değerlendirilmiştir.

Bu senaryo, her iki ülkenin engelli bireylere sunduğu vergisel avantajların adalet, etkinlik ve ekonomik refah üzerindeki katkı açısından doğrudan karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, yalnızca Türkiye ve Azerbaycan'ın engelli bireylere yönelik vergisel düzenlemelerini kapsamakta olup diğer ülkeler analize dâhil edilmemiştir. Ayrıca araştırma ikincil verilere (mevzuat metinleri, resmî raporlar, istatistik bültenleri) dayanmaktadır. Senaryo temelli analiz varsayımsal bir örnek olay üzerine kurgulandığından, bireysel farklılıklar göz ardı edilmiştir.

3. TÜRKİYE’ DE ENGELLİ BİREYLERİN DURUMU

Türkiye’de engelli bireylerle ilgili çalışmaların koordinasyonunu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yürütmektedir. Bakanlık, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını artırmayı, haklarını korumayı, eğitim, istihdam ve bakım gibi alanlarda destek sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca engelli bireyler için yasal düzenlemeler yapılması, sosyal yardımların planlanması ve erişilebilirlik konularında çalışmalar bu bakanlık tarafından koordine edilmektedir.

Türkiye’de 2011 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından gerçekleştirilen “Nüfus ve Konut Araştırması,” engellilikle ilgili verilerin nüfus sayımı yoluyla elde edilmesine örnek teşkil eden önemli bir çalışmadır. Bu araştırma, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ile elde edilemeyen verilerin sağlanması amacıyla, 2 Ekim - 31 Aralık 2011 tarihleri arasında örnekleme yöntemiyle belirlenen yaklaşık 2,2 milyon hanede tam sayım yöntemi uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, 2011 yılında görme, duyma, konuşma, yürüme, öğrenme veya hatırlama gibi işlevlerin en az birinde ciddi zorluk yaşadığını veya bu işlevleri hiç yerine getiremediğini beyan eden kişi sayısının 4.882.481 olduğu belirlenmiştir (data.tuik.gov.tr/15843).

TÜİK tarafından gerçekleştirilen bir diğer araştırma “Türkiye Sağlık Araştırması”dır. Araştırmadan elde edilen en güncel veriler, Haziran 2023’te yayımlanan 2022 yılı sonuçlarına dayanmaktadır. Araştırma, Türkiye geneline yönelik tahminler sağlayacak şekilde tasarlanmakta ve rastgele seçilen hanelerde anket soruları yöneltilerek veriler elde edilmektedir. 2022 yılı Türkiye Sağlık Araştırması ile engel gruplarının yaş ve cinsiyete göre yüzdesel dağılımı ile engelli bireylerin çalışma durumlarına ilişkin verilere ulaşılmasını sağlamakta ancak Türkiye’deki engelli kişi sayısına ulaşamamaktadır (data.tuik.gov.tr/49747).

Türkiye’de engellilere ilişkin ulaşılan diğer istatistiksel veriler, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni kapsamında sunulmaktadır. Bülten, farklı kurumlardan derlenen istatistiklerin yanı sıra Ulusal Engelli Veri Sistemi’ne dayalı verileri içermektedir ancak Ulusal Engelli Veri Sistemi’ne ait veriler, 2021 yılından itibaren güncellenmemiştir. 2021 yılı verilerine göre engelli kişi sayısı 2.511.950’dir. Bakanlık tarafından verilerin güncelliği hakkında herhangi bir açıklama yapılmaması, bültenin içerdiği istatistiklerin güncel olduğu izlenimini yaratmaktadır. Bu durum, veri güvenilirliği ve sürekliliği açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2021, 2022, 2023 yılları).

Yukarıda bahsedilen araştırmalar için aradan geçen sürede demografik, sağlık ve sosyal koşullardaki değişiklikler göz önüne alındığında, bu verilerin güncellenmesi büyük bir ihtiyaçtır. Güncel bir araştırma yapılması, engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık ve sosyal yaşamlarına yönelik politikaların daha etkili bir şekilde planlanmasına katkı sağlayacaktır. Bu eksiklik, engelli bireylerin toplumsal ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamada önemli bir engel oluşturmaktadır.

4. TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE ENGELLİ BİREYLERE SAĞLANAN VERGİSEL AVANTAJLAR

Türk vergi sisteminde (TVS) vergiler ekonomik kaynaklarına göre sınıflandırılmaktadır. Buna göre; gelir üzerinden alınan vergiler, servet üzerinden alınan vergiler ve harcamalar üzerinden alınan vergiler şeklinde üç sınıf mevcuttur (Ay, 2021: 186). Bunların yanı sıra dış ticaretten alınan vergiler de TVS’deki vergilere dâhildir. Bu durum Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. TVS’deki Vergiler

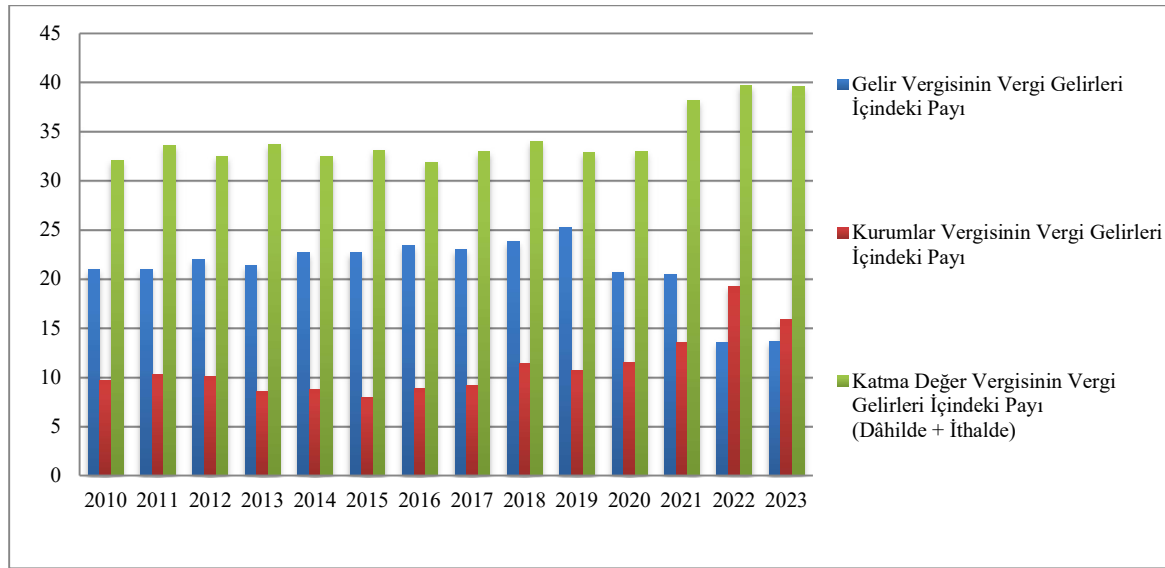
Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler	Servet Üzerinden Alınan Vergiler	Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergiler*
- Gelir Vergisi - Kurumlar Vergisi	- Dahilde Alınan KDV - ÖTV - Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi - Özel İletişim Vergisi - Şans Oyunları Vergisi - Damga Vergisi - Dijital Hizmet Vergisi - Konaklama Vergisi - Belediye Vergileri	- Emlak Vergisi - MTV - Veraset ve İntikal Vergisi - Değerli Konut Vergisi	- Gümrük Vergisi - İthalde Alınan KDV - İthalde Alınan Damga Vergisi

Kaynak: Tosuner ve diğerleri, 2024: 1-2.

Şekil 1’ de belirtildiği gibi TVS’ de çeşitli vergiler bulunmakla birlikte en fazla vergi tahsilatının yapıldığı vergi türü dolaylı bir vergi olan Katma Değer Vergisi (KDV)’dir.

Şekil 2’ de 2010-2023 yıllarındaki Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisinin vergi gelirleri içindeki payı gösterilmiştir.

Şekil 2. 2010-2023 Yıllarındaki Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığının Çeşitli Vergi İstatistikleri kullanılarak hazırlanmıştır

Şekil 2’ de görüleceği üzere TVS’ de vergi gelirleri içinde payı en fazla olan vergi türü KDV’dir. 2022 yılı %39,7 ile en çok paya sahip olunan yıl iken 2009 yılı %30,6 ile en düşük olan yıldır.

Türkiye, “sosyal devlet” ilkesi gereği engellilikle ilgili politikaların gerçekleştirilmesinde vergileri araç olarak kullanılmaktadır. Engelli bireylere sağlanan vergisel avantajlar çeşitli vergilerde farklı muafiyet ve istisna uygulamaları ile sağlanmaktadır. Bunlar; Gelir Vergisi Kanununda, Kurumlar Vergisi Kanununda, KDV Kanunda, MTV Kanunda, ÖTV Kanununda, Emlak Vergisi Kanununda ve Gümrük Vergisi Kanunda yer alan istisna ve indirimlerdir. Genel hatlarıyla Şekil 2’ de görüldüğü üzere Türkiye’de dolaylı vergilerin payı önem arz etmektedir ve engelli bireyler için özellikle dolaylı vergiler olan harcama vergilerine ilişkin bu husustaki düzenlemeler daha fazladır.

4.1. Gelir Vergisi Kanunu’na İlişkin Düzenlemeler

Engelli bireylerin, içinde bulunduğu zor koşulların giderilmesine katkıda bulunmak ve toplumun fertleri arasındaki rekabet eşitsizliğini gidermek amacıyla 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda “Engellilik İndirimi” müessesesi düzenlenmiştir. Buna göre;

- “Engelli ücretli,
- Bakmakla yükümlü olduğu engelli kişi bulunan ücretli,
- Engelli serbest meslek erbabı,
- Bakmakla yükümlü olduğu engelli kişi bulunan serbest meslek erbabı

Gelir vergisi matrahlarının hesaplanmasında engellilik indiriminden yararlanabilmektedir.” Aynı kanunun 31.maddesine göre;

- “Çalışma gücünün asgarî % 80’ini kaybetmiş bulunan hizmet erbabı “birinci derece engelli”,
- Çalışma gücünün asgarî % 60’ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı “ikinci derece engelli”,
- Çalışma gücünün asgarî % 40’ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ise “üçüncü derece engelli” sayılmaktadır” (GVK. Md. 31).

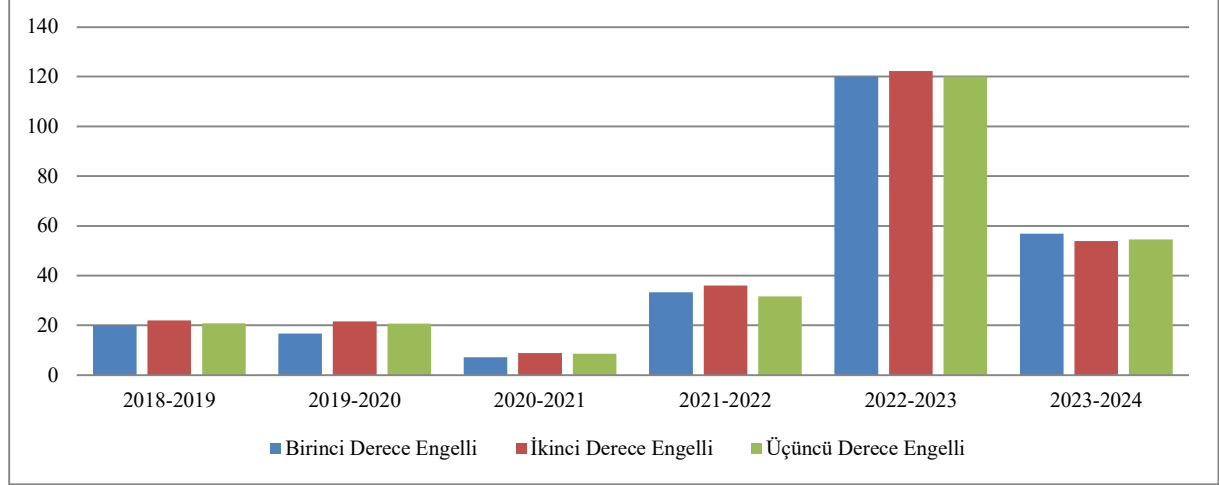
Engellilik oranına göre mükelleflere 2018 - 2024 yılları arasında aylık olarak uygulanan engelli indirim tutarları Tablo 1’deki gibidir:

Tablo 1. 2018-2024 Yılları Arasında Uygulanan Engelli İndirimi Tutarları

Yıllar	Birinci Derece Engelli	İkinci Derece Engelli	Üçüncü Derece Engelli
2018	1.000 TL	530 TL	240 TL
2019	1.200 TL	650 TL	290 TL
2020	1.400 TL	790 TL	350 TL
2021	1.500 TL	860 TL	380 TL
2022	2.000 TL	1.170 TL	500 TL
2023	4.400 TL	2.600 TL	1.100 TL
2024	6.900 TL	4.000 TL	1.700 TL

Kaynak: birlesikuzmanlar.com.tr, engellilik indirimi

Yıllar itibarıyla uygulanan engelli indirim tutarı her geçen yıl artış göstermiş olmasına rağmen artış derecelerinin aynı oranda artmadığı tespit edilmiştir. Bu durum Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3. 2018-2024 Yılları Arasında Uygulanan Engelli İndirim Tutarlarının Artış Oranları

Kaynak: Tablo 1'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Genel olarak yıllar incelendiğinde ikinci derece engelli bireyler için artış oranı birinci ve üçüncü derece engellilere kıyasla daha fazla olmuştur. Bunun yanı sıra her yıl artış oranı ortalama olarak %25-30 arasında iken 2022-2023 yıllarında artış oranı %120'lerde gerçekleşmiştir.

4.2. Kurumlar Vergisi Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler

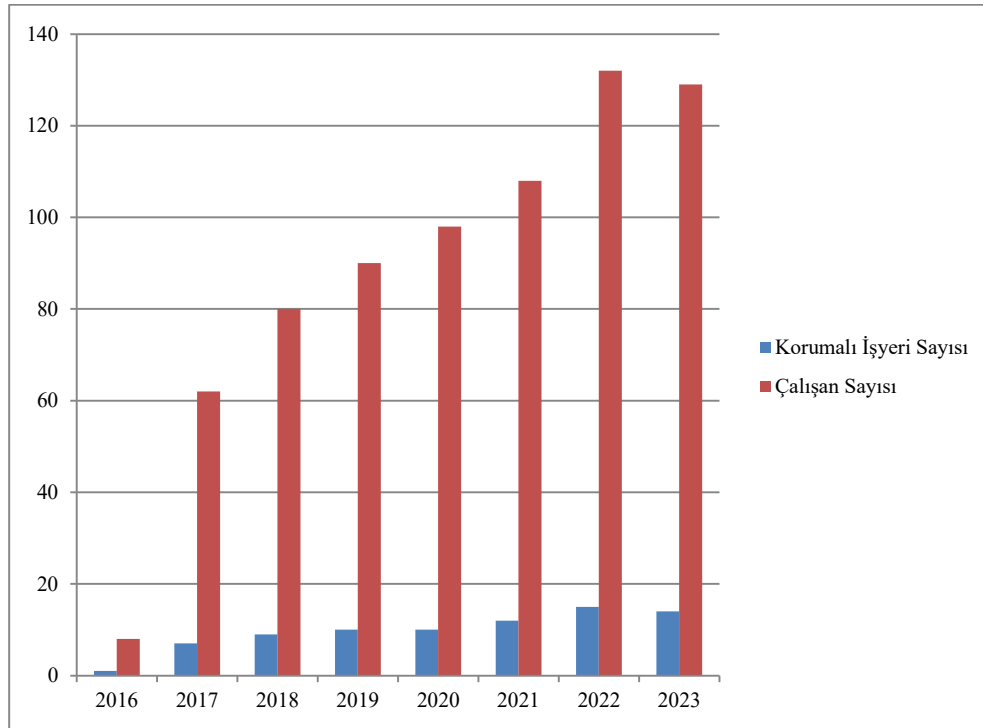
5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun "diğer indirimler" başlıklı 10.maddesinde yer alan "korumalı işyeri" statüsü engelli bireylerin yaşam kalitelerini artırmayı hedefleyen bir başka uygulamadır. "Korumalı işyeri, işgücü piyasasında çalışma imkânı kısıtlı olan zihinsel veya ruhsal engelli bireylere istihdam ortamları oluşturulması amacıyla teknik ve mali yönden desteklenen işyerleridir."

Korumalı işyerine yönelik, gelir ve kurumlar vergisi indirimi ve Çevre ve Temizlik Vergisi'nden muafiyet bulunmaktadır. Korumalı işyerlerinde çalışacak zihinsel veya ruhsal engellilerin maaşlarının belli bir oranı T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır. Korumalı işyerlerinde çalışan zihinsel veya ruhsal engellilerin işsizlik sigortası, işveren payı primleri de Hazine'den karşılanmaktadır.

İndirim, her bir engelli çalışan için azami beş yıl süre ile uygulanır ve yıllık olarak indirilecek tutar, her bir engelli çalışan için asgari ücretin yıllık brüt tutarının % 150'sini aşamaz (KVK. Md. 10/h).

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Strateji Geliştirme Başkanlığı verilerine göre korumalı işyeri sayısı ve çalışan sayısı Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4. Korumalı İşyeri Sayısı ve Çalışan Sayısı

Kaynak: ASHB İstatistik Bülteni

Korumalı işyerlerinin ve buralarda çalışan engelli bireylerin sayısındaki artış, hem istihdam olanaklarının genişletilmesi hem de toplumsal eşitliğin sağlanması açısından önemli bir gelişmedir. Bu işyerleri, engelli bireylerin yeteneklerini değerlendirebilecekleri, üretime katkı sağlayabilecekleri ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilecekleri bir alan sunmaktadır.

4.3. KDV Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler

3065 sayılı KDV Kanununa göre, “engellilerin eğitimleri, meslekleri, günlük yaşamları için özel olarak üretilmiş her türlü araç-gereç ve özel bilgisayar programlarının teslimi KDV’den istisnadır” (KDVK. Md. 17/4-s).

Bu kapsamda belirtilen "araç-gereçler," görme engellilerin kullandığı baston, yazı makinesi, kabartma klavye; ortopedik engellilerin kullandığı tekerlekli sandalye, ortez-protez gibi cihazlar ve özel bilgisayar programları istisna kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak binek otomobiller ve diğer taşıma araçları bu kapsama dâhil edilmemektedir.

Ayrıca, engelli olmayanların da kullanabileceği araç ve gereçlerin teslimi bu istisnaya dâhil değildir. İstisna, yalnızca engellilere yapılan teslimlerle sınırlı olmayıp kapsam dâhilindeki araç ve gereçlerin her aşamadaki teslimi ve ithalatında uygulanmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, Engelliler için Vergi Rehberi, 2024: 48-49).

4.4. MTV Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler

197 sayılı MTV Kanununa göre, “engellilik oranı % 90 ve daha fazla olan malûl ve engellilerin adlarına kayıtlı taşıtlar ile diğer malûl ve engellilerin, bu durumlarına uygun hale getirilmiş özel tertibatlı taşıtlar MTV’ den istisnadır” (MTVK. Md. 4-c).

Engellilik oranı %90 ve üzeri olan malul ve engelliler, bu durumlarını tam teşekküllü bir devlet hastanesinden alınmış sağlık kurulu raporuyla ilgili vergi dairelerine belgeledikleri takdirde, kendi adlarına kayıt ve tescil edilmiş taşıtları MTV’ ye tabi olmayacaktır. Bu istisnadan yararlanmak için, taşıtın özel tertibatlı veya özel tertibatlı hâle getirilmiş olması şartı aranmamaktadır.

Engellilik oranı %90’ın altında olan malul ve engelliler ise, engellilik durumlarını yine tam teşekküllü bir devlet hastanesinden alınan sağlık kurulu raporuyla belgeleyerek, kendi adlarına kayıtlı ve “engellilik durumuna uygun özel tertibatlı veya özel tertibatlı hale getirilmiş taşıtlar” için bu istisnadan faydalanabilirler (Gelir İdaresi Başkanlığı, Engelliler için Vergi Rehberi, 2024: 46).

4.5. ÖTV Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler

4760 sayılı ÖTV Kanununa göre, "engellilik derecesi %90 veya daha fazla olan malul veya engelliler tarafından yurt içinde alınan taşıtlar, beş yılda bir defaya mahsus olmak üzere, ilk iktisabı ÖTV' den istisnadır. Bu istisnadan yararlanmak için, taşıtın özel tertibatlı olması ve malul veya engellinin taşıtı bizzat kullanması şartı aranmaz" (ÖTVK. Md. 7/2-a).

Engellilik oranı %90'dan düşük olan malul ve engellilerin ÖTV muafiyetinden faydalanabilmeleri için, sağlık kurulu raporlarında "sadece hareket ettirici aksamda özel tertibatlı taşıt kullanması gerekir" ifadesinin yer alması gerekmektedir. Ayrıca, H sınıfı sürücü belgesi veya engellilik durumuna uygun özel tertibatlı taşıt kod numaralarını içeren bir sürücü belgesine sahip olunması şarttır. İstisna kapsamında ilk defa satın alınan taşıtın, zorunlu haller dışında engelli kişi tarafından bizzat kullanılması gerekmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, Engelliler için Vergi Rehberi, 2024: 32-37).

4.6. Emlak Vergisi Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanuna göre; "Cumhurbaşkanı, engellilerin, Türkiye sınırları içinde brüt 200 m²'yi geçmeyen tek meskeni olması halinde veya tek meskende hisseye sahip olması halinde, bu meskenlerine ait vergi oranlarını sıfıra kadar indirmeye yetkilidir" (EVK. Md. 8).

İndirimli bina vergisi oranı (sıfır) uygulanmasından yararlanabilmek için meskende bizzat oturma şartı, engel durumunun belli bir oranın üzerinde olması şartı ve engelli bireyin herhangi bir gelirinin bulunmaması şartı aranmamaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, Engelliler için Vergi Rehberi, 2024: 49-51).

4.7. Gümrük Vergisi Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler

4458 sayılı Gümrük Vergisi Kanuna göre, "malul ve engellilerin kullanımına mahsus eşya gümrük vergisinden muaftır" (GVK. Md. 167).

Engellilerin yaşamını kolaylaştırmak amacıyla, kişisel kullanım için özel olarak üretilen motorlu veya motorsuz koltuklar, bisikletler ve diğer eşyalar; engelli bireylerin araca binip inmesini veya taşınmasını kolaylaştıran donanımlara sahip motorlu kara taşıtları, motosikletler ve motor silindir hacmi 1600 cc'yi geçmeyen 3 yıldan eski olmayan otomobiller, gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır.

Bu araçlar, engelli bireyler arasında herhangi bir süre kısıtlaması olmaksızın ve gümrük vergisi ödenmeksizin devredilebilmektedir. Ancak engelli birey tarafından engelli olmayan bir kişiye satış yapılması, aracın serbest dolaşıma girdiği tarihten itibaren 3 yıl geçmeden mümkün değildir. Araçların serbest dolaşıma giriş tarihinden itibaren 3 ila 10 yıl arasında engelli olmayan bireylere satışı durumunda, gümrük vergileri tahsil edilmektedir. Bununla birlikte, 10 yılın sonunda gerçekleştirilen satışlarda gümrük vergisi uygulanmamaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, Engelliler için Vergi Rehberi, 2024: 23-26).

5. AZERBAYCAN'DA ENGELLİ BİREYLERİN DURUMU

Azerbaycan'da engelli bireylerle ilgili çalışmaların koordinasyonunu Azerbaycan Cumhuriyeti Çalışma ve Halkın Sosyal Güvenliği Bakanlığı (Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi) yürütmektedir. Bu bakanlık, engelli bireylerin sosyal haklarının korunması, rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması ve topluma tam katılımını teşvik edecek projelerin uygulanmasından sorumludur. Bakanlık ayrıca, engelli bireylerin istihdamını artırmaya yönelik politikalar geliştirmekte ve onların yeteneklerine uygun eğitim ve iş fırsatları sunmaktadır (sosial.gov.az).

Azerbaycan Cumhuriyeti Çalışma ve Halkın Sosyal Güvenliği Bakanlığı verilerine göre 2024 yılına ilişkin engelli kişi sayısı Tablo 2' de gösterilmektedir.

Tablo 2. Engelli Kişi Sayısı, Azerbaycan, 2024

	2024
Engelli Kişi Sayısı - Toplam	503.685
18 yaş ve üzeri engelli kişi sayısı	456.448
Vücut fonksiyonlarında % 81-100 bozulma nedeniyle engellilik tanısı konan kişi sayısı	62.919
Vücut fonksiyonlarında % 61-80 bozulma nedeniyle engellilik tanısı konan kişi sayısı	274.403
Vücut fonksiyonlarında % 31-60 bozulma nedeniyle engellilik tanısı konan kişi sayısı	119.126
18 yaş altı engelli kişi sayısı	47.237

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi (dövlət statistika komitəsi), stat.gov.az

Azerbaycan Devlet İstatistik komitesinin 2024 yılı verilerine ilişkin Tablo 2 incelendiğinde 503.685 engelli kişi olduğu görülmektedir. Bu sayı Azerbaycan'ın 10.367.214 kişilik toplam nüfusunun yaklaşık %2'sini oluşturmaktadır.

İstatistik Komitesi, güncel ve doğru verilerin sağlanmasında önemli rol oynayan bir kurumdur. Komite, istatistiksel bilgilerin kolay erişilebilir olmasını sağlayan kullanıcı dostu çevrimiçi platformları sayesinde, araştırmacılar ve genel kamu için değerli bir kaynak oluşturmaktadır. Düzenli güncellemeler ve erişilebilir raporlarla, nüfus, ekonomi ve sosyal meseleler gibi geniş bir yelpazede veri sunulmaktadır. Komite, verilerin sadece kapsamlı olmakla kalmayıp aynı zamanda anlaşılır bir formatta sunulmasına özen göstermektedir.

Engelli bireyler için Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi'nin sağladığı verilerin erişilebilirliği büyük bir öneme sahiptir. Bu tür veriler, engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik daha bilinçli ve hedefe yönelik stratejiler geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu veriler, engelli bireylerin haklarının korunmasına yönelik yasaların ve düzenlemelerin oluşturulmasında temel bir dayanak sağlamaktadır.

6. AZERBAIJAN VERGİ SİSTEMİNDE ENGELLİ BİREYLERE SAĞLANAN VERGİSEL AVANTAJLAR

1920-1991 yılları arasında Azerbaycan, Sovyetler Birliği'ne bağlı olduğu için kendine özgü bağımsız bir vergi sistemi bulunmuyordu. 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını yeniden kazandıktan sonra kendi maliye, bütçe ve vergi politikalarını uygulamaya koymuştur (Şamilli, 2017: 25-26).

Azerbaycan Vergi Kanunu, 11 Temmuz 2000 tarihinde kabul edilmiş ve 1 Ocak 2001 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, Azerbaycan'da vergi sisteminin temelini oluşturur ve vergi politikalarının uygulanmasını düzenler. Kanun; vergi türlerini, ödeme usullerini ve vergilendirme süreçlerini ayrıntılı bir şekilde ele alır (Azerbaycan Vergi Kanunu, Genel Hükümler)

Azerbaycan Vergi Kanunu (AVK), özellikle bağımsızlık sonrası ekonomik reformlar çerçevesinde hazırlanmış ve ülkenin piyasa ekonomisine geçiş sürecinde önemli bir role sahip olmuştur. Zamanla, ekonomik ihtiyaçlara ve uluslararası standartlara uyum sağlamak için birçok değişiklik ve ekleme yapılmıştır. AVK'nın 4. maddesine göre vergi sistemi Şekil 5'te özetlenmiştir.

Şekil 5. Azerbaycan Vergi Sistemi

Devlet Vergileri	Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Vergileri	Yerel (Belediye) Vergileri
• Gelir Vergisi • Kurumlar Vergisi • KDV • Aksız Vergisi (ÖTV) • Tüzel Kişilerin Emlak Vergisi • Tüzel Kişilerin Toprak Vergisi • Yol Vergisi • Maden Vergisi • Sadeleştirilmiş Vergi	• Gelir Vergisi • Kurumlar Vergisi • KDV • Aksız Vergisi (ÖTV) • Tüzel Kişilerin Emlak Vergisi • Tüzel Kişilerin Toprak Vergisi • Maden Vergisi • Sadeleştirilmiş Vergi	• Gerçek Kişilerin Emlak Vergisi • Gerçek Kişilerin Toprak Vergisi • Maden Vergisi • Mahalli İdarenin Mülkiyetinde Olan İşletmelerin Kurumlar Vergisi

Kaynak: AVK. Md. 4, 6, 7, 8.

Devlet vergileri, AVK ile belirlenen ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının tamamında ödenmesi gereken vergileri ifade eder (AVK. Md. 4.2).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti vergileri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kanunları ile AVK'ya uygun olarak belirlenen ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde ödenen vergileri ifade eder (AVK. Md. 4.3).

Yerel (belediye vergileri), AVK ve ilgili kanunlarda tanımlanan, belediyelerin kararlarına göre uygulanan ve belediyelerin sınırları içinde ödenen vergileri ifade eder (AVK. Md. 4.4).

Azerbaycan sosyal hukuk devleti anlayışı ile engelli bireylerin haklarını korumayı ve yaşam standartlarını iyileştirmeyi temel amaçlarından biri olarak kabul etmektedir. Devlet, engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve eşit katılımını sağlamak için çeşitli yasal düzenlemeler, sosyal politikalar ve hizmetler sunmaktadır. Bu kapsamda engelli bireylerin hakları, Azerbaycan Anayasası, Engelli Hakları Yasası ve uluslararası sözleşmeler çerçevesinde güvence altına alınmıştır. Bunların yanı sıra vergisel avantajlar sağlanarak engelli bireylerin yaşam kalitelerini artırmaya yönelik düzenlemeler mevcuttur.

Şekil 5'te yer alan Azerbaycan vergileri ışığında engelli bireylere sağlanan vergisel avantajlar çeşitli vergilerde farklı muafiyet ve istisna uygulamaları ile sağlanmaktadır. Bunlar; Gelir Vergisi Kanununda, Kurumlar Vergisi Kanununda ve Emlak Vergisi Kanununda yer alan istisna ve muafiyetlerdir.

6.1. Gelir Vergisi Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler

Azerbaycan'da gerçek kişilerin gelir vergisi, AVK' ya göre uygulanmakta olup gelirin unsurları 97. maddede sayılmıştır. Buna göre; ücret olarak kazanılan gelirler, istihdam dışı faaliyet sonucunda kazanılan gelirler ve vergiden muaf kabul edilen gelirler dışındaki tüm gelirler gelir vergisinin konusunu oluşturur (AVK. Md. 97).

Gelir vergisi için kademeli bir vergi sistemi benimsenmiştir; gelir dilimlerine göre farklı oranlar uygulanır ve bu oranlar yıllık olarak güncellenir. Vergi mükellefleri, Gelir Vergisi beyannamesi sunma yükümlülüğüne sahiptir. Beyanname üzerinde gelirin kaynakları, giderler, indirimler ve vergi matrahı gibi bilgiler yer alır. Beyanname doğrultusunda, ödenmesi gereken vergi hesaplanır (İbrahimov, 2023: 26).

Gelir vergisine ilişkin indirim ve muafiyetler AVK' nın 102 ve 103.maddelerinde belirtilmiştir. Buna göre engellilere sağlanacak olan vergisel avantajlar şunlardır:

- Vergiye tabi gelirlerinden 400 Manat tutarında indirim yapabilecek kişiler (AVK. Md. 102);
- Savaşla ilgili engelli kişiler (gaziler)
- Çernobil nükleer santralindeki kaza ve sivil veya askeri nükleer tesislerdeki diğer radyasyon kazaları sebebiyle radyasyon hastalığı veya radyasyona bağlı hastalık sebebiyle engelli kişiler
- Vergiye tabi gelirlerinden 200 Manat tutarında indirim yapabilecek kişiler (AVK. Md. 103);
- Vücut fonksiyonlarının %61-100 oranında bozulmasına bağlı olarak engelliliği belirlenen kişiler (savaş nedeniyle engelli olarak tanımlananlar hariç),
- 18 yaş altı engelliler,
- Sürekli bakım gerektiren 18 yaş altı engelli olduğu belirlenen veya vücut fonksiyonlarının %81-100 oranında bozulmasına bağlı olarak engelli olduğu belirlenen kişiye bakan ve onunla birlikte yaşayan ebeveynlerden biri, eş, vasi veya yasal temsilci olan kişi.

6.2. Kurumlar Vergisi (Menfaat Vergisi) Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler

Azerbaycan'da Kurumlar Vergisi, tüzel kişilerin kârları üzerinden hesaplanan ve sabit oranlı (%20) olarak uygulanan bir vergidir. Şirketler, kurumlar vergisi beyannamesi vererek bu vergiyi ödemekle yükümlüdür (İbrahimov, 2023: 30).

Kurumlar vergisine ilişkin indirim ve muafiyetler AVK' nın 106. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre engellilere sağlanacak olan vergisel avantajlar şunlardır:

- Kurumlar Vergisinden muaf tutulan kazançlar (AVK. Md. 106.1.7.);
- Engelli bireylerin eğitimi için oluşturulmuş eğitim kurumlarının gelirleri.
- Kurumlar Vergisinden %50 indirim yapılabilecek kazançlar (106.2.);
- Çalışanlarının en az %50'sinin engelli bireylerden oluşan sivil toplum kuruluşlarının üretim işletmelerinin kârları.

6.3. Emlak Vergisi Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler

Şekil 5' te de görüleceği üzere Azerbaycan'da Emlak Vergisi tüzel ve gerçek kişilerin Emlak Vergisi olmak üzere 2'ye ayrılmaktadır. Tüzel kişilerin Emlak Vergisi devlet bütçesine ödenirken gerçek kişilerin Emlak Vergisi belediyelere ödenmektedir.

Tüzel kişilerin Emlak Vergisinin konusu işletmelerin bilançolarında olan bina, yapı, cihaz ve malzemelerin ortalama yıllık değerlerini kapsamaktadır ve kurumlar için emlak vergisinin oranı %1'dir (AVK. Md. 198.2.).

Gerçek kişilerin emlak vergisinin konusu, onların mülkiyetinde bulunan taşınmaz mallardır. Bu taşınmaz mallar, binalar ile su ve hava taşıtlarıdır (gemi, tekne, yat, helikopter, uçak). Emlak Vergisi, binalar için genellikle taşınmazın büyüklüğüne ve bulunduğu yerin konumuna göre AVK' da belirtilen oranlarda uygulanır. Bakü gibi büyük şehirlerde, ek katsayılar da uygulanmaktadır (AVK. Md. 198.1.1.).

Emlak vergisine ilişkin indirim ve muafiyetler AVK' nın 199. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre engellilere sağlanacak olan vergisel avantaj şöyledir:

Kamu kurumları, bütçe kuruluşları ve yerel özerk yönetim organları, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası ve onun kuruluşları, devlet adına kurulmuş kamu tüzel kişileri ve engelli bireylere yönelik sivil toplum kuruluşları emlak vergisinden muaftır (AVK. Md. 199.1.).

6.4. Engelliler İçin Binek Araç Temini

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün, bağımsızlığının ve anayasal yapısının korunması amacıyla engelli kişilere binek araç sağlanmaktadır. Ancak burada belirtilmelidir ki bu düzenleme esasen vergisel bir uygulama olmayıp Çalışma ve Nüfusun Sosyal Koruma Bakanlığı tarafından sağlanan bir imtiyazdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 18 Aralık 2020 tarih ve 501 sayılı Kararı ile onaylanan "Engellilere Rehabilitasyon İmkanlarının Sağlanmasına İlişkin Şartlar ve Kurallar"ın 3.1 maddesi uyarınca kanunda belirtilen engelli bireylere, Çalışma ve Nüfusun Sosyal Koruma Bakanlığı tarafından binek otomobil sağlanmaktadır. Bahsi geçen kanuna ilişkin binek araç temin edebilecek engelli bireyler şunlardır (sosial.gov.az/fealiyyet/destek-istiqametleri):

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün, bağımsızlığının ve anayasal yapısının korunmasıyla ilgili olarak engelli olduğu tespit edilen kişiler,
- 20 Ocak 1990 olayları nedeniyle engelli olduğu tespit edilen kişiler,
- Askerlik görevinin yerine getirilmesiyle bağlantılı olarak engellilik teşhisi konan kişiler,
- Çernobil nükleer santralindeki kaza ile bağlantılı olarak engelli olduğu tespit edilen kişiler.

Yukarıda belirtilen ayrıcalıklı kişilerle ilgili olarak Bakanlığa bağlı Devlet Tıbbi-Sosyal İhtisas ve Rehabilitasyon Kurumunun ilgili görüşüne göre bu kişiler Sosyal Hizmetler Kurumunda araç kuyruğuna alınır ve dönüşümlü olarak araç tahsis edilmektedir.

Kişi araba sahibi oluncaya kadar Sosyal Hizmetler Kurumu kendisine yılda iki kez ulaşım gideri olarak asgari mesleki emeklilik tutarının % 20'si oranında nakdi yardımda bulunmaktadır.

7. TARTIŞMA

Bu çalışmada, Türkiye ve Azerbaycan'da engelli bireylere sağlanan vergisel avantajlar senaryo temelli analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Yin'in (2014) örnek olay yaklaşımına uygun biçimde oluşturulan senaryoda, biri Türkiye'de, diğeri Azerbaycan'da yaşayan, %60 oranında ortopedik engeli bulunan iki birey ele alınmıştır. Her iki bireyin gelir düzeyi, ülkelerin satın alma gücü paritesi dikkate alınarak eşitlenmiş; bu bireylerin Gelir Vergisi, MTV ve ÖTV ile KDV istisnalarından yararlanma durumları incelenmiştir.

7.1. Gelir Vergisi Karşılaştırması

Türkiye'de yaşayan engelli birey, Gelir Vergisi Kanunu'nun 31. maddesi uyarınca "ikinci derece engelli" kabul edilmektedir. 2024 yılı itibarıyla aylık 4.000 TL engellilik indirimi uygulanmaktadır. Yıllık 48.000 TL'lik bu indirim, gelir vergisi matrahını azaltmakta ve bireyin net gelirinde yaklaşık 7.200–8.000 TL arasında bir artış sağlamaktadır.

Azerbaycan'da yaşayan engelli birey için aynı koşullarda, Vergi Kanunu'nun 103. maddesi gereği aylık 200 Manat (yaklaşık 6.500 TL) tutarında indirim uygulanmaktadır. Yıllık toplam indirim yaklaşık 2.400 Manat (yaklaşık 78.000 TL) olmakla birlikte, Azerbaycan'daki vergi oranlarının düşüklüğü nedeniyle reel gelir etkisi Türkiye'ye kıyasla daha sınırlı kalmaktadır. Türkiye'deki düzenleme, indirim oranlarının gelirle birlikte artması nedeniyle daha ilerici (progressive) bir etki yaratmaktadır.

Bu karşılaştırma, Türkiye'nin gelir vergisi yönünden daha güçlü bir "vergide adalet" yaklaşımı benimsediğini; Azerbaycan'ın ise daha sınırlı bir doğrudan indirim mekanizması sunduğunu göstermektedir.

7.2. MTV ve ÖTV Uygulamaları

Türkiye'de engellilik oranı %60 olan birey, sağlık raporunda özel tertibatlı araç kullanabileceği belirtilmişse ÖTV ve MTV muafiyetinden yararlanabilmektedir. 2024 yılı için 1,6 litre motor hacmine sahip ortalama bir aracın ÖTV ve MTV tutarları dikkate alındığında, birey yaklaşık 600.000 TL'ye kadar vergi avantajı elde etmektedir. Bu muafiyet, bireyin ulaşım özgürlüğünü doğrudan artırmakta ve ekonomik refahını güçlendirmektedir.

Azerbaycan'da benzer bir uygulama bulunmamakta, yalnızca belirli savaş gazileri ve Çernobil mağdurları için araç temini sağlanmaktadır. Bu uygulama vergisel nitelikte olmayıp, sosyal yardıma dayalı bir düzenlemedir. Dolayısıyla Azerbaycan'da yaşayan engelli birey bu alanda herhangi bir vergi avantajından yararlanamamaktadır.

Bu sonuç, Türkiye'nin dolaylı vergiler üzerinden sağladığı avantajların, engellilerin mobilite ve toplumsal katılımını artırmada önemli bir işlev gördüğünü; Azerbaycan'ın ise bu alanda eksik kaldığını ortaya koymaktadır.

7.3. KDV İstisnaları

Türkiye'de, engellilerin kullanımı için özel üretilmiş tekerlekli sandalye, ortez, protez ve benzeri araç-gereçler KDV'den istisnadır. Bu düzenleme, engelli bireylerin yaşam kalitesini doğrudan artırmakta ve sağlıkla bağlantılı harcamalarda ciddi

maliyet düşüşü sağlamaktadır. Azerbaycan'da ise engellilere yönelik KDV istisnası bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de yaşayan engelli birey, yaklaşık %20 oranında ek mali avantaj elde etmektedir.

7.4. Genel Değerlendirme

Senaryo temelli analiz sonucunda, Türkiye'nin engellilere sağladığı vergisel avantajların geniş kapsamlı, çok katmanlı ve doğrudan yaşam kalitesine yansıyan düzenlemeler içerdiği; Azerbaycan'da ise uygulamaların belirli gruplarla sınırlı ve idari süreçlere dayalı olduğu belirlenmiştir.

Türkiye'deki birey, yıllık gelir vergisi indirimi, taşıt vergisi muafiyetleri ve KDV istisnalarıyla birlikte toplamda yaklaşık 650.000 TL düzeyinde ekonomik avantaj elde ederken; Azerbaycan'daki bireyin yıllık vergi kazancı yaklaşık 2.500 Manat (yaklaşık 80.000 TL) ile sınırlı kalmaktadır.

Bu fark, Türkiye'nin vergilemede dikey adalet ilkesini daha etkin biçimde uyguladığını ve engellilerin ekonomik bağımsızlığını destekleyen kapsamlı bir sistem kurduğunu ortaya koymaktadır.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Senaryo temelli karşılaştırma, her iki ülkenin engelli bireylere sağladığı vergisel avantajların sosyal devlet ilkesi bakımından farklı yoğunlukta uygulandığını göstermektedir. Türkiye, gelir, harcama ve servet vergilerinde bütüncül bir yaklaşımla hareket ederken; Azerbaycan'ın sisteminde engelli bireylere yönelik düzenlemeler daha çok gelir vergisi ve belirli kurum muafiyetleriyle sınırlıdır.

Sonuç olarak;

- Türkiye, vergisel avantajları doğrudan sosyal refah artırıcı bir araç olarak kullanmakta; engellilik durumunu gelir dağılımı politikalarına entegre etmektedir.
- Azerbaycan, vergisel kolaylıkları daha dar bir çerçevede ele almakta ve bu düzenlemeleri sosyal yardım programlarıyla tamamlamaktadır.
- Her iki ülke de engelli bireylerin ekonomik bağımsızlığını artırmayı hedeflese de, uygulama kapsamı, yararlanma kolaylığı ve ekonomik etki düzeyi açısından Türkiye daha etkin bir model sunmaktadır.

Bu sonuç, engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmada vergisel politikaların sadece mali bir araç değil, aynı zamanda sosyal kapsayıcılık ve eşit vatandaşlık aracı olduğunu göstermektedir. Tablo 3' te engelli bireylere sağlanan vergisel avantajlar Azerbaycan ve Türkiye için karşılaştırılmıştır.

Tablo 3. Engelli Bireylere Sağlanan Vergisel Avantajlar: Azerbaycan ve Türkiye

	Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler	Servet Üzerinden Alınan Vergiler
AZERBAYCAN	Gelir Vergisi Kurumlar Vergisi	Azerbaycan Vergi Kanunu'na göre harcama vergilerinde engelli bireylere ilişkin vergi muafiyet ve istisna düzenlemeleri yoktur.	Emlak Vergisi
TÜRKİYE		KDV ÖTV	Emlak Vergisi MTV

Kaynak: Çalışmada yapılan araştırma bulguları ışığında hazırlanmıştır.

Bu tablo, iki ülke arasındaki vergisel düzenlemelerin benzerlik ve farklılıklarını özetleyerek, engelli bireylerin ekonomik yüklerini azaltma amacı taşıyan politikaların değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Azerbaycan'daki düzenlemelerde gelir vergisi ağırlıklı bir yaklaşım benimsenmişken, Türkiye'nin hem gelir hem de harcamalar üzerinden alınan vergilerde kapsamlı avantajlar sunması dikkat çekmektedir. Bu durum, Türkiye'nin engelli bireylerin sosyal ve ekonomik hayata katılımını daha geniş bir perspektifle desteklediğini göstermektedir.

Türkiye İçin Öneriler

- Engelli bireylerin vergi avantajlarından yararlanma sürecinde karşılaştıkları bürokratik engeller azaltılmalı, e-devlet üzerinden tam dijital erişim sağlanmalıdır.
- ÖTV muafiyetinin kapsamı genişletilerek, sadece taşıt alımıyla sınırlı kalmayıp teknoloji ve eğitim araçlarını da kapsayacak şekilde düzenlenmelidir.
- Engellilere yönelik KDV istisnalarının kapsamı, özel bakım hizmetleri ve yardımcı teknolojileri de içerecek biçimde genişletilmelidir.

• TÜİK ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından engelli bireylerin ekonomik durumuna ilişkin veriler düzenli olarak güncellenmelidir.

Azerbaycan İçin Öneriler

- Engelli bireylerin doğrudan vergisel desteklerden yararlanmasını sağlayacak şekilde MTV, ÖTV ve KDV muafiyetleri geliştirilmelidir.
- Savaş gazileri dışında kalan engelliler için genel kapsayıcı düzenlemeler yapılmalı, mevcut sistemdeki ayırım ortadan kaldırılmalıdır.
- Engelli bireylerin istihdam edildiği işletmelere kurumlar vergisi indirimi genişletilmeli, teşvik süresi artırılmalıdır.
- Vergisel teşvikler sosyal yardımlardan ayrılarak bağımsız bir ekonomik destek mekanizması haline getirilmelidir.

Her İki Ülke İçin Ortak Öneriler

- Engelli bireyler için oluşturulan vergisel avantajların etki analizi periyodik olarak yapılmalı, sosyal fayda ölçütlerine göre yeniden yapılandırılmalıdır.
- Eğitim, istihdam ve ulaşım alanlarında vergi politikalarıyla desteklenen bütüncül sosyal paketler geliştirilmelidir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmaya eşit katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1319.pdf>, 25.11.2024.
- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.193.pdf>, 09.11.2024.
- 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.197.pdf>, 17.11.2024.
- 2018-2024 Yılları Arasında Uygulanan Engelli İndirimi Tutarları, <https://www.birlesikuzmanlar.com.tr/engellilik-indirimi#>, 10.11.2024.
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3065.pdf>, 10.11.2024.
- 4458 Sayılı Gümrük Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4458.pdf>, 25.11.2024.
- 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4760.pdf>, 17.11.2024.
- Aghayev, O., & OKTAYER, N. (2013). Vergi Adaletinin Sağlanmasında Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Ve Azerbaycan Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akbulaev, N. (2024). The impact of tax revenue on Azerbaijan's economic growth. Public Finance Quarterly= Pénzügyi Szemle, 70(1), 66-82.
- Allahverdi, M., & Kuzucu, S. C. (2017). Azerbaycan Vergi Sistemi'nin E-Dönüşüm Süreci ve Vergi Gelirlerine Etkisi. Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 4(7), 83-95.
- ASHB İstatistik Bülteni, <https://www.aile.gov.tr/sgbd/istatistik-sayfaları/aylik-istatistik-bulteni/>, 26.12.2024.
- Ay, H. (2021). Kamu Maliyesi, Enki Matbaacılık, İzmir.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Çalışma ve Halkın Sosyal Güvenliği Bakanlığı, <https://sosial.gov.az/?hl=en>, 26.12.2024.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, <https://www.stat.gov.az/source/healthcare/>, 26.12.2024.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu, <https://www.taxes.gov.az/az/page/ar-vergi-mecellesi>, 28.11.2024.
- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Aralık 2021, https://www.aile.gov.tr/media/96693/eyhgm_istatistik_bulteni_aralik_2021.pdf, 26.12.2024.
- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Nisan 2023, https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf, 26.12.2024.
- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Ocak 2022, https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf, 26.12.2024.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, Engelliler için Vergi Rehberi (2024). <https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/2024/2024engellilervergirehberi.pdf>
- Gelir İdaresi Başkanlığının Çeşitli Vergi İstatistikleri, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/CVI3.htm, 09.11.2024.
- Gürçam, Ö. S., & Aliyev, P. (2021) Türk Vergi Sistemi Ve Azerbaycan Vergi Sistemi Karşılaştırması: Genel Bir Değerlendirme. Ve Pazarlama Alanında Akademik Çalışmalar-I, 115.
- İbrahimov, U. (2023). Türkiye ve Azerbaycan Vergi Sistemlerinde Vergi Gelirlerinin Yapıları ve Kayıt dışı Ekonomiler (Yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/>
- Karadeniz, H. K. (2017). Bir Vergi Harcaması Olarak Araç Alımında Engellilere Tanınan Özel Tüketim Vergisi İstisnasının Değerlendirilmesi. Maliye Araştırmaları-I, 137.
- Keskin, E., Terzioğlu, N. K. (2023). Türk Vergi Sisteminde Engellilere Tanınan Vergisel Kolaylıklar, Vergi Raporu, 288, (121-134).
- Sonkur, G. (2025) Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Türk Vergi Sisteminde Engelli Bireylere Sağlanan Vergisel Ayrıcalıklar ve Değerlendirilmesi. 20(1), 311-333.
- Şamilli, A. (2017). Azerbaycan Vergi Sisteminin Analizi ve Türkiye'de Uygulanan Servet Vergilerinin Azerbaycan Vergi Sisteminde Uygulama Olanaklarının Değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/>

- Taghiyev, R. (2020). Alkol ve tütün ürünleri üzerinde uygulanan özel tüketim vergisinin etkinliği: Türkiye ve Azerbaycan örneği (Master's thesis, Bursa Uludag University (Turkey)).
- Tosuner, M. & Arıkan, Z. & Bay, H. (2024). Türk Vergi Sistemi, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.
- TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, 2011, 15843. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Arastirmasi-2011-15843>, 26.12.2024.
- TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması, 2022, 49747. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747>, 26.12.2024.
- Yapıcı, F. (2013). Azerbaycanın Vergi Jurnalı. Azerbaycan Vergi Sisteminin Gelecek İnkişaf Yolları.
- Yayman, D., & Çımat, A. (2012). Türk vergi hukukunda yer alan sakat ve özürllülere yönelik vergisel ayrıcalıklar. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(3), 297-322.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yin, R. K. (2018). Case Study Research and Applications: Design and Methods. Sage Publications.